

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Thematisch ambtsbericht met betrekking tot
de mensenrechten en rechtsstaat in Rwanda
juni 2023

Colofon

Plaats	Den Haag
Directie	Sub-Sahara Afrika

Inhoud

1	Historische context	8
1.1	Ontstaan van de machtsverhoudingen	8
1.2	Genocide van 1994.....	8
1.3	Internationale gemeenschap	9
1.4	Optreden RPF na de genocide	9
1.5	Berechting genocideplegers	10
1.5.1	ICTR	10
1.5.2	Berechting in Rwanda	10
1.5.3	Reguliere rechtbanken en gacaca	11
2	Mensenrechten	13
2.1	Ontwikkelingen in de mensenrechtensituatie.....	13
2.2	Persvrijheid en vrijheid van meningsuiting.....	15
2.2.1	Wettelijk kader vrijheid van meningsuiting	15
2.2.2	Journalistiek in de praktijk.....	15
2.2.3	Geschreven pers	16
2.2.4	Radio	16
2.2.5	Sociale media	16
2.2.6	COVID-19.....	17
2.2.7	Maatschappelijk middenveld	18
2.3	Genocide-ideologie	18
2.3.1	Bestrijding genocide-ideologie en sektarisme	18
2.3.2	Genocide-ideologiewet	19
2.3.3	Trends in vervolgingen.....	20
2.3.4	Genocide-ideologie en vrijheid van meningsuiting.....	20
2.4	Mishandeling, marteling en buitensporig geweld.....	20
2.4.1	Wettelijk kader	21
2.4.2	Optionele Protocol van het Verdrag tegen Marteling.....	21
2.4.3	Geweld en mishandeling door veiligheidstroepen	21
2.4.4	Gebruik van geweld in vluchtelingenkamp Kiziba	21
2.4.5	Optreden door de autoriteiten tegen marteling.....	22
2.5	Verdwijningen.....	23
2.5.1	Optreden door de autoriteiten tegen verdwijningen	24
2.6	Moorden en buitengerechtelijke executies	24
2.6.1	Optreden door de autoriteiten tegen moorden en buitengerechtelijke executies ...	25
2.7	Positie specifieke groepen	27
2.7.1	Personen gezien als bedreiging voor de staatsveiligheid	27
2.8	Invloed Rwandese autoriteiten in het buitenland	31
2.8.1	Regeringsbeleid diaspora.....	31
2.8.2	Informantennetwerken.....	32
2.8.3	Spyware.....	33
2.8.4	Voeden van valse informatie.....	33
2.8.5	Intimidatie, verdwijningen, moorden in het buitenland.....	34
2.9	Victoire Ingabire.....	35
2.9.1	Veroordeling Ingabire	35
2.9.2	Vrijlating Ingabire	35
2.9.3	Ingabire richt nieuwe partij op	36
2.9.4	Politieke invloed Ingabire	36
2.10	(Inter)nationale organisaties.....	37
2.11	Vrij verkeer tussen Rwanda en Oeganda	37

3	Rechtsgang in de strafrechtspraak	39
3.1	Ontwikkelingen in de rechtspraak	39
3.1.1	Reguliere rechtspraak	39
3.1.2	Militaire rechtbanken	40
3.1.3	ICTR	41
3.2	Gacaca-archieven	41
3.3	Transfer Law	42
3.3.1	Waarborgen	42
3.3.2	Transfer Law en strafmaten	44
3.3.3	Transfer Law en uitzettingen	44
3.4	Ontwikkelingen in de rechtsgang	45
3.4.1	Trends in de rechtsgang	45
3.4.2	Rechtsbijstand	48
3.4.3	Druk op advocaten	48
3.4.4	Beïnvloeding van getuigen	49
3.5	Rechtsgang en de Transfer Law	50
3.5.1	Onafhankelijke waarneming van Transfer Law rechtszaken	50
3.5.2	(Gesubsidieerde) rechtsbijstand in Transfer Law zaken	51
3.5.3	Getuigen in Transfer Law zaken	52
3.5.4	Eerlijk proces in Transfer Law zaken	53
3.5.5	Achterstanden in de rechtspraak en Transfer Law zaken	54
3.6	Behandeling terugkeerders	54
3.6.1	Vrijwillige terugkeer	54
3.6.2	Uitzettingen	54
3.6.3	Uitleveringen	56
3.6.4	Perceptie behandeling uitgeleverden	57
3.7	Mogelijkheden tot herberechting en beroep	58
3.8	Strafmaten voor genocide en soortgelijke misdrijven	59
3.8.1	Strafmaten voor genocide	59
3.8.2	Strafmaten voor misdrijven tegen de menselijkheid	59
3.8.3	Strafmaten voor oorlogsmisdrijven	60
3.8.4	Eenzame opsluiting bij levenslang	60
3.8.5	Strafvermindering	61
3.8.6	Voorwaardelijke vervroegde vrijlating	61
3.8.7	Presidentieel pardon	62
3.9	Behandeling van genocideplegers	62
3.10	Plannen voor overname van asielzoekers door Rwanda	64
3.10.1	Verenigd Koninkrijk	64
3.10.2	Denemarken	66
4	Detentie	68
4.1	Detentieomstandigheden	68
4.1.1	Gevangenissen	68
4.1.2	Transit- en rehabilitatiecentra	74
4.1.3	Buitengerechtelijke detentiecentra van leger en politie	75
4.2	Mishandeling en marteling in detentie	75
4.2.1	Mishandeling en marteling in irreguliere detentie	76
4.2.2	Mishandeling en marteling in officiële detentie	76
4.2.3	Klachten over mishandeling en marteling	77
4.3	Toegang voor mensenrechtenorganisaties	78
5	Bijlagen	79
5.1	Afkortingen	79
5.2	Begrippenlijst	79

5.3	Bronnenlijst.....	79
5.3.1	Bronnen	79
5.3.2	Wetten en ministeriële decreten	89
5.3.3	MoU.....	90
5.3.4	Websites	90

Inleiding

Dit thematische ambtsbericht beschrijft de situatie met betrekking tot de mensenrechtensituatie en rechtsstaat in Rwanda, met name voor zover deze van belang is voor de behandeling en eventuele terugkeer van personen die (mogelijk) betrokken zijn geweest bij de genocide in Rwanda in 1994. Dit ambtsbericht is een actualisering van het thematische ambtsbericht Rwanda van augustus 2016.¹ De verslagperiode beslaat de periode van september 2016 tot en met april 2023. Relevante ontwikkelingen zijn tot aan de publicatiedatum meegenomen. Dit ambtsbericht betreft een feitelijke, neutrale en objectieve weergave van de bevindingen gedurende de onderzochte periode. Het is geen beleidsstuk en geeft niet de visie van de Nederlandse regering of het beleid jegens een land of regio weer. Het bevat geen conclusies ten aanzien van het vreemdelingenbeleid.

Dit ambtsbericht is opgesteld aan de hand van de vragen en aandachtspunten in de *Terms of Reference* (ToR) van het ministerie van Justitie en Veiligheid. De ToR voor dit ambtsbericht is vastgesteld op 15 december 2022. Deze ToR is tezamen met het ambtsbericht gepubliceerd op de website van de rijksoverheid. Dit ambtsbericht is opgesteld met behulp van openbare en vertrouwelijke bronnen waarbij gebruik is gemaakt van zorgvuldig geselecteerde, geanalyseerde en gecontroleerde informatie. Bij de opstelling is onder meer gebruik gemaakt van informatie van vakliteratuur, berichtgeving in de media, relevante overheidsinstanties en niet-gouvernementele organisaties (ngo's). De passages in dit ambtsbericht berusten op meerdere bronnen, tenzij anders vermeld of in het geval van algemeen onbetwiste feiten. De geraadpleegde openbare bronnen zijn opgenomen in de bijlagen bij dit ambtsbericht.

Een deel van de gebruikte informatie is ingewonnen door middel van gesprekken met bronnen in en buiten Rwanda. De op deze basis ingewonnen informatie is voornamelijk gebruikt ter ondersteuning van en aanvulling op passages die zijn gebaseerd op openbare informatie. De informatie uit interviews is in het voetnotenapparaat aangemerkt als 'vertrouwelijke bron' met daarbij het jaartal.

Hoofdstuk één behandelt de historische context voor dit ambtsbericht. Hoofdstuk twee gaat in op de mensenrechtensituatie, en in hoofdstuk drie worden de ontwikkelingen op het gebied van de rechtsgang beschreven. Hoofdstuk vier behandelt de detentieomstandigheden.

¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht over mensenrechten en justitie in Rwanda*, 18 augustus 2016, [Microsoft Word - TAB Rwanda 2016 definitieve versie \(overheid.nl\)](#).

1 Historische context

Hieronder volgt een beschrijving van de historische context waarin dit thematisch ambtsbericht gelezen moet worden.

1.1 Ontstaan van de machtsverhoudingen²

Eeuwenlang breidden Tutsi-koningen hun monarchie uit binnen en buiten de grenzen van het huidige Rwanda. Ze hadden echter niet veel invloed in het huidige noorden, waar traditionele Hutu-leiders een zekere autonomie wisten te bewaren. In de koloniale periode³ maakte Rwanda aanvankelijk deel uit van Duits Oost-Afrika, maar na de nederlaag van Duitsland in de Eerste Wereldoorlog werd het land (samen met Burundi) door de Volkerenbond in beheer gegeven aan België. Het Belgische koloniale bestuur bevoordeelde aanvankelijk de Tutsi in het lokale bestuur. Vanaf 1950 vonden democratische hervormingen plaats, waardoor de Hutu-meerderheid de macht overnam. Dit leidde in 1959, nog voor de onafhankelijkheid, tot een eerste golf van moordpartijen tegen voornamelijk Tutsi. Kort na de onafhankelijkheid in de jaren zestig en later in de jaren zeventig vonden opnieuw moordpartijen op Tutsi plaats. Vele Tutsi vluchtten naar de buurlanden. Degenen die achterbleven werden in toenemende mate geconfronteerd met overheidsbeleid dat hen maatschappelijk en politiek achterstelde wegens hun etniciteit.⁴

1.2 Genocide van 1994

Vanaf 1990 vielen Tutsi-vluchtelingen die in Oeganda deel hadden uitgemaakt van Musevenis rebellenleger onder de naam *Rwandan Patriotic Front* (RPF) Rwanda binnen. Kringen rond toenmalig president Habyarimana organiseerden een haatcampagne tegen de Tutsi en tegen Hutu politieke tegenstanders. Op 6 april 1994 werd het vliegtuig met president Habyarimana neergeschoten en begon een honderd dagen durende genocide waarbij meer dan 800.000 personen, merendeels Tutsi die zich nog in Rwanda bevonden, werden omgebracht door het Rwandese leger (*Forces armées rwandaises*, FAR) en Hutu-milities (*Interahamwe*). Ook gematigde Hutu die zich tegen de genocide verzetten werden gedood.⁵

² Traditioneel wordt gesteld dat de bevolking van Rwanda bestaat uit 85% Hutu, 14% Tutsi en 1% Twa. In de nasleep van de genocide besloten de autoriteiten referenties aan deze identiteiten in het publieke domein te verbieden.

³ Rwanda werd in 1962 onafhankelijk.

⁴ Colette Braeckman, 'Des décennies de responsabilité belge', in *Le Monde Diplomatique*, mai 2021, pp. 14-15 ; Jean-Pierre Chrétien en Marcel Kabanda, 'Chapitre 3. Le Rwanda colonial. La racialisation du rapport Hutu-Tutsi au XXe siècle' in *Rwanda. Racisme et génocide*, 2016, pp. 81-122; S/1994/1405 Letter dated 9 december 1994 from the secretary general addressed to the president of the security council, 9 december 1994; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁵ UN Outreach Programme on the 1994 Genocide Against the Tutsi in Rwanda and the United Nations, [Outreach Programme on the 1994 Genocide Against the Tutsi in Rwanda and the United Nations](#), geraadpleegd op 15 april 2023; A/49/508 *Situation des droits de l'homme au Rwanda*, note du Secrétaire général, 13 oktober 1994; S/1994/1405 Letter dated 9 december 1994 from the secretary general addressed to the president of the security council, 9 december 1994; BBC, Rwanda: 100 days of slaughter, 4 april 2019.

1.3 Internationale gemeenschap

De aanwezige VN-vredesmacht (*UN-Assistance Mission to Rwanda*, UNAMIR) greep niet in en werd grotendeels teruggetrokken. De Franse regering lanceerde in juni 1994 *Opération Turquoise* en creëerde in het zuidwesten van Rwanda een tijdelijke 'veilige zone' voor de opvang van ontheemden. Via deze zone vluchtten vele Hutu naar Zaïre, tegenwoordig bekend als de Democratische Republiek Congo (DRC). Onder hen waren veel daders van de genocide die op deze wijze aan berechting wisten te ontkomen.⁶

1.4 Optreden RPF na de genocide

Op 19 juli 1994 nam het RPF de macht over in de Rwandese hoofdstad Kigali. Met deze machtsovername kwam een einde aan de genocide. Er is weinig onomstreden informatie over deze periode. Volgens de bevindingen van een team van consultants die in opdracht van UNHCR onderzoek deed in het kader van de terugkeer van Rwandese vluchtelingen, hadden militairen van het nieuwe, uit het RPF voortgekomen Rwandese leger (*Rwanda Patriotic Army*, RPA), zich in het zuiden en zuidoosten van Rwanda in bepaalde gebieden schuldig gemaakt aan systematisch en aanhoudend doden van ongewapende burgers.⁷ Human Rights Watch berichtte over massaslachtingen tijdens openbare bijeenkomsten, verdwijningen en arbitraire en buitengerechterlijke executies. Volgens verschillende bronnen gaf het RPF toe dat er wraakacties hadden plaatsgevonden, maar ontkende systematisch optreden.⁸

In de jaren na de genocide hergroepeerden voormalige FAR-leden en de Interahamwe zich in de vluchtelingenkampen in Zaïre en Tanzania en voerden zij aanvallen uit op Rwandees grondgebied.⁹ Volgens een rapport van *Médecins Sans Frontières* (MSF) was, ondanks oproepen hiertoe door humanitaire organisaties, geen actie ondernomen om de burgers van de genocideplegers te scheiden.¹⁰ In een interview met de Washington Post in 1997 gaf Kagame, toen nog vicepresident en minister van Defensie, aan dat Rwanda de Zaïrese rebellen had gesteund die onder leiding van Laurent Kabila dat jaar de regering van Mobutu omver hadden geworpen.¹¹ Dit was volgens de Rwandese autoriteiten een reactie op een uitspraak van een Zaïrese overheidsvertegenwoordiger dat alle Tutsi Zaïre zouden worden uitgezet.¹² Volgens de uitgebreide studie van MSF op basis van interne en openbare bronnen werden bij deze opmars de bewoners (zowel ongewapende burgers als ex-FAR en Interahamwe) van de vluchtelingenkampen in Oost-Zaïre uiteengejaagd, en velen vermoord.¹³ In een ander interview beschuldigde Kagame de VN en ngo's

⁶ Alison Des Forges (Human Rights Watch). *Leave none to tell the story*, maart 1999, pp. 432 -435 ; *Mission d'Information de la Commission de la Défense nationale et des forces armées et de la commission des affaires étrangères sur les opérations militaires menées par la France, d'autres pays et l'ONU au Rwanda entre 1990 et 1994, Rapport d'information*, 15 december 1998, pp. 339-350.

⁷ UNHCR, *Written report of the oral presentation by Mr Gersony to the Panel of Experts*, 11 oktober 1994, [gersony_report.pdf \(wordpress.com\)](#); Alison Des Forges (Human Rights Watch), *Leave none to tell the story*, maart 1999, pp. 481-491.

⁸ Alison Des Forges (Human Rights Watch), *Leave none to tell the story*, maart 1999, p. 496; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁹ Rwanda Ministry of Foreign Affairs, *Official Government of Rwanda comments on the draft UN mapping report on the DRC*, 30 september 2010, p. 5.

¹⁰ Médecins sans Frontières, *The hunting and killing of Rwandan refugees in Zaire-Congo (1996-1997)*, 1 april 2014, p. 13.

¹¹ The Washington Post, *Rwandans led revolt in Congo*, 9 juli 1997.

¹² Rwanda Ministry of Foreign Affairs, *Official Government of Rwanda comments on the draft UN mapping report on the DRC*, 30 september 2010, p. 10.

¹³ Médecins sans Frontières, *The hunting and killing of Rwandan refugees in Zaire-Congo (1996-1997)*, 1 april 2014, p. 13.

ervan te hebben toegestaan dat vluchtelingen zich bewapenden, waardoor zij volgens hem medeverantwoordelijk waren voor het feit dat er doden gevallen waren. Hij gaf toe dat er onschuldigen slachtoffer konden zijn geworden van wraakacties, maar ontkende dat dit opzet was geweest van Rwanda en de Zairese rebellen. Als er doden waren gevallen, was dit volgens hem de verantwoordelijkheid van individuen, niet van organisaties.¹⁴

1.5 Berechting genocideplegers

1.5.1 ICTR

In februari 1995 besloot de VN Veiligheidsraad tot de oprichting van het *International Criminal Tribunal for Rwanda* (ICTR), te vestigen in Arusha, Tanzania. Het tribunaal ging zich bezighouden met de vervolging van de hoogst verantwoordelijken voor de genocide en misdrijven tegen de menselijkheid in Rwanda tussen 1 januari en 31 december 1994. Het ICTR veroordeelde 61 personen wegens hun betrokkenheid bij de genocide en sprak 14 verdachten vrij.¹⁵ Tegelijkertijd was er kritiek op het functioneren van het ICTR, met name dat het tempo van de processen laag was, de samenwerking met de Rwandese rechterlijke macht moeizaam en dat het werk van het tribunaal ver van de Rwandese bevolking af stond. Het ICTR beëindigde op 31 december 2015 zijn werkzaamheden.¹⁶ Vanaf 2016 nam het *International Residual Mechanism for Criminal Tribunals* (IRMCT), opgericht in 2010, de resterende werkzaamheden over van het ICTR, waaronder het beheer van de archieven en het opsporen van voortvluchtige verdachten.¹⁷

1.5.2 Berechting in Rwanda

In Rwanda werd op 30 augustus 1996 een wet (*loi organique*) aangenomen met betrekking tot vervolging op grond van genocide en misdrijven tegen de menselijkheid. De wet besloeg misdrijven gepleegd tussen 1 januari 1990 en 31 december 1994. De wet onderscheidde vier categorieën misdrijven:

- Categorie 1: planning van en aanzetten tot de genocide en massamoorden;
- Categorie 2: uitvoeren van de genocide, dat wil zeggen het moorden;
- Categorie 3: verwonden zonder te doden;
- Categorie 4: plunderen en vernielen.¹⁸

In alle categorieën, behalve categorie 1 waarin de doodstraf kon worden opgelegd, waren de op te leggen straffen lichter dan voor vergelijkbare misdaden onder het toen geldende Wetboek van Strafrecht.¹⁹

¹⁴ Mail and Guardian, *Why Rwanda admitted to its role in Zaire*, 8 augustus 1997.

¹⁵ IRMCT, Legacy website of the ICTR, [Key Figures of Cases | United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda \(irmct.org\)](https://www.irmct.org/), geraadpleegd op 15 april 2023.

¹⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002, p. 16; Human Rights Watch, Rwanda, International Tribunal closing its doors, 23 december 2015; BBC News, *Rwanda genocide: International Criminal Tribunal closes*, 14 december 2015.

¹⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 34-35.

¹⁸ N°16/2004 du 19/6/2004 *Loi Organique portant organisation, compétence et fonctionnement des Juridictions Gacaca chargées des poursuites et du jugement des infractions constitutives du crime de génocide et d'autres crimes contre l'humanité commis entre le 1er octobre 1990 et le 31 décembre 1994*.

¹⁹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002, p. 17.

1.5.3 Reguliere rechtbanken en gacaca

Na de genocide was het rechtssysteem in Rwanda totaal vernietigd. Zo hadden slechts zeventien rechters de moordpartijen van 1994 overleefd. Het aantal verdachten was groot; zo bereikte de gevangenisbevolking van Rwanda in 1998 zo'n 130.000 personen.²⁰ Het verzwakte rechtssysteem kon de berechting van de grote aantallen verdachten niet aan, en daarom richtte de regering de op traditionele rechtspraak gebaseerde *gacaca*²¹ op.²²

De gacacawet voorzag voor elke rechtbank in

- Een algemene vergadering, bestaande uit alle personen van ouder dan achttien jaar van de cellule;
- Een zetel van de gacacajurisdictie, bestaande uit negen 'integere personen' (lekenrechters) verkozen door de algemene vergadering – een quorum van zeven integere personen was nodig om een zaak te kunnen behandelen; en
- Een coördinerend comité, bestaande uit door de algemene vergadering gekozen personen die goed Kinyarwanda konden lezen en schrijven en die de rol van rapporteur van de rechtszaken hadden.

De integere personen, ofwel lekenrechters, kregen een training van twee weken door gacacainstructeurs (magistraten en rechtenstudenten) die zelf een training van een maand hadden gehad.²³ De gacacawet voorzag noch in een aanklager, noch in rechtsbijstand.²⁴

Bij de oprichting van de gacaca werd het aantal categorieën misdrijven (zie hierboven) gereduceerd tot drie:

- Categorie 1: verantwoordelijken voor het plannen en uitvoeren van en het aanzetten tot genocide op nationaal niveau en verkrachting;
- Categorie 2: degenen die gedood hebben of fysiek letsel hebben toegebracht;
- Categorie 3: degenen die geplunderd en vernield hebben.²⁵

De reguliere rechtbanken behandelden alleen zaken van categorie 1; de andere categorieën verdachten werden berecht door de gacaca, die groepen verdachten tegelijkertijd behandelden.²⁶ Om de druk op de reguliere rechtbanken verder af te laten nemen, werden in 2007 via een wetswijziging marteling en mensonterende behandeling van de doden (tot dan toe onderdeel van categorie 1) overgeheveld naar categorie 2. Dit verlichtte weliswaar de druk op de reguliere rechtbanken, maar had ook tot gevolg dat de gacaca het mandaat kregen levenslange gevangenisstraffen op te leggen. Dit leidde volgens *Penal Reform International* tot grote zorgen over de mate waarin de verdachten een eerlijk proces kregen,

²⁰ Carina Tertsakian, 'Some prisons are prisons, and others are like hell.' Prison life in Rwanda in the ten years after the genocide' in *Prison Service Journal*, no. 212, maart 2014, p. 4

²¹ Gacaca betekent letterlijk 'gras', en verwijst naar de traditionele rechtspraak van Rwanda, waarbij een gemeenschap gezamenlijk conflicten behandelde op een grasveld.

²² Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002, p. 18; Aegis, *Project proposal. Completion of Gacaca archive project*, maart 2022.

²³ Le Monde, *Les «gacaca», ces tribunaux populaires par lesquels le «miracle» rwandais est arrivé*, 15 april 2019; The New Humanitarian, *La formation des juges des tribunaux gacaca commence*, 10 april 2002.

²⁴ N°16/2004 du 19/6/2004 Loi Organique portant organisation, compétence et fonctionnement des Juridictions Gacaca chargées des poursuites et du jugement des infractions constitutives du crime de génocide et d'autres crimes contre l'humanité commis entre le 1er octobre 1990 et le 31 décembre 1994, section II; The New Humanitarian, *La formation des juges des tribunaux gacaca commence*, 10 april 2002.

²⁵ N°16/2004 du 19/6/2004 Loi Organique portant organisation, compétence et fonctionnement des Juridictions Gacaca chargées des poursuites et du jugement des infractions constitutives du crime de génocide et d'autres crimes contre l'humanité commis entre le 1er octobre 1990 et le 31 décembre 1994.

²⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002, p. 18; Aegis, *Project proposal. Completion of Gacaca archive project*, maart 2022.

aangezien de verdachten geen toegang hadden tot rechtsbijstand en berecht werden door lekenrechters die noch de competenties, noch de ervaring hadden om dergelijke zaken te behandelen.²⁷

Valse beschuldigingen van genocide kwamen voor. Hierbij konden trauma en persoonlijke belangen een rol spelen; zo kon een Hutu uit een gebied waar veel vermoord was per definitie schuldig worden geacht door overlevenden; of kon iemand die onrechtmatig eigendommen van een ander in bezit had genomen, uit eigenbelang valse getuigenissen afleggen.²⁸

De gacaca-rechtspraak gaf niet alle internationaal aanvaarde garanties voor een eerlijk proces.²⁹ Toch spraken mensenrechtenorganisaties zich niet categorisch uit tegen gacaca, daar men erkende dat de achterstanden in de berechting van genocideverdachten om onconventionele oplossingen vroegen. Velen, zowel binnen als buiten Rwanda, achtten gacaca het enige geloofwaardige alternatief om de genocideverdachten binnen een enigszins redelijke termijn te berechten.³⁰

De gacaca werden in 2012 opgeheven nadat zij bijna twee miljoen zaken hadden behandeld.³¹ Volgens verschillende bronnen werd 65% van de berechte verdachten schuldig bevonden.³²

²⁷ Penal Reform International, *Huit ans après... le point sur le monitoring de la Gacaca au Rwanda*, 2010, p. 26.

²⁸ Le Monde, *Les «gacaca», ces tribunaux populaires par lesquels le «miracle» rwandais est arrivé*, 15 april 2019 ; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁹ Tot de elementen van een eerlijk proces behoren: een officiële aanklacht, de onafhankelijkheid van [rechters](#), berechting op redelijke termijn, [rechtsbijstand](#), gelegenheid en tijd tot het voorbereiden van een verdediging, mogelijkheid tot het horen van getuigen, geen dwang tot bekennen, berechting volgens wetten geldig op het moment van het vermeende misdrijf, geen tweede veroordeling voor hetzelfde feit (ne bis in idem), en de mogelijkheid tot beroep en [gratie](#). Bron: Amnesty International encyclopedie, [Eerlijk proces - gerechtigheid - advocaten - Amnesty International](#), geraadpleegd op 6 april 2023.

³⁰ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002, p. 18.

³¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002, p. 18; Aegis, *Project proposal. Completion of Gacaca archive project*, maart 2022.

³² Le Monde, *Les «gacaca», ces tribunaux populaires par lesquels le «miracle» rwandais est arrivé*, 15 april 2019; Radio France, *Rwanda, la fin officielle des "gacaca"*, 19 juni 2012; France Info, *Rwanda : les condamnations dans le monde liées au génocide*, 18 mei 2020.

2 Mensenrechten

2.1 Ontwikkelingen in de mensenrechtensituatie

Net als in de voorgaande verslagperiode³³ domineerde het Rwandees Patriottisch Front (RPF), de belangrijkste regeringspartij,³⁴ het land met autoriteit en een ferme controle over het maatschappelijk middenveld. President Paul Kagame en de door hem aangesteld vertrouwelingen bleven vasthouden aan hun visie van een strak geleide staat die de nadruk legde op nationale veiligheid en sociaaleconomische ontwikkeling. De kring van vertrouwelingen werd bijeengehouden door onvoorwaardelijke loyaliteit en discipline; overlopers werden niet getolereerd, de machtsdeling strak geregisseerd, en er was nauwelijks ruimte voor vrijheid van meningsuiting of een levendig en onafhankelijk maatschappelijk middenveld.³⁵

Volgens de 2022 *Ibrahim Index of Governance*³⁶ (IIG) van 54 Afrikaanse landen behoorde Rwanda tot de tien landen die sinds 2012 de meeste voortgang hadden geboekt op indicatoren voor Veiligheid en Rechtsstaat.³⁷ Op de subcategorieën indicatoren voor Veiligheid en Rechtsstaat scoorde Rwanda als volgt: *Security and Safety* 82 van 100 punten (plaats 23); *Rule of Law and Justice* 59,2 van 100 punten (plaats 14); *Accountability and Transparency* 44,4 van de 100 punten (plaats 19); en Anti-corruption 79,3 van 100 punten (plaats 1). In de categorie Rule of Law and Justice scoorde Rwanda het laagst op *Executive compliance with the Rule of Law* (36,6 van 100 punten, plaats 39) en Impartiality of the Judicial system (39,9 van 100 punten, plaats 34); en het best op Law Enforcement (85,2, plaats 1).³⁸

Tegelijkertijd behoorde Rwanda tot de twintig landen die de meeste achteruitgang hadden gekend op het gebied van Participatie, Rechten en Inclusie.³⁹ Op de subcategorieën indicatoren voor Participatie, Rechten en Inclusie scoorde Rwanda als volgt: *Participation* 28 van 100 punten (plaats 35); *Rights* 29,3 van 100 punten (plaats 42); *Inclusion and equality* 36,5 van 100 punten (plaats 40); en *Women's equality* 85,2 van 100 punten (plaats 1).⁴⁰

In aanloop tot de verkiezingen van 2017 behoorden de scores op de indicatoren Persoonlijke vrijheden en Digitale rechten tot de sterkst verslechterde voor Rwanda. In de jaren na de verkiezingen verslechterden deze indicatoren verder. Tussen 2017 en 2018 was Vrijheid van meningsuiting en geloof de snelst verslechterende indicator in Rwanda.⁴¹

³³ De vorige verslagperiode liep van december 2011 tot en met juli 2016.

³⁴ Het RPF staat in het Frans en Engels bekend als respectievelijk het *Front patriotique rwandais* (FPR) en het *Rwandan Patriotic Front* (RPF).

³⁵ Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country report Rwanda*, 2022, pp. 3, 8; Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, pp. 22-26; Omar Shahabudin McDoom, 'Securocratic state-building: the rationales, rebuttals, and risks behind the extraordinary rise of Rwanda after the genocide' in *African Affairs*, Volume 121, Issue 485, oktober 2022, pp 535-567.

³⁶ De Ibrahim Index on Governance bestaat uit vier categorieën indicatoren: Security and Rule of Law; Participation, rights and Inclusion; Foundations for economic opportunity; en Human development. Voor dit thematisch ambtsbericht is alleen gekeken naar de eerste twee categorieën, omdat die over rechtsstaat en mensenrechten gaan. Rwanda staat in de totale index op plaats 12 van de 54 landen.

³⁷ Mo Ibrahim Foundation, *2022 Ibrahim Index of African Governance*, januari 2023, p. 31.

³⁸ Mo Ibrahim Foundation, *2022 IIAG Scores, Ranks & Trends – Rwanda*, januari 2023.

³⁹ Mo Ibrahim Foundation, *2022 Ibrahim Index of African Governance*, januari 2023, p. 47.

⁴⁰ Mo Ibrahim Foundation, *2022 IIAG Scores, Ranks & Trends – Rwanda*, januari 2023.

⁴¹ Mo Ibrahim Foundation, *2022 Ibrahim Index of African Governance*, januari 2023, p. 56.

Volgens het mensenrechtenrapport van de EU van 2022 bleef Rwanda een grote ambitie op het gebied van sociaaleconomische rechten tonen.⁴² Volgens een vertrouwelijke bron gaf de sociaaleconomische ontwikkeling van Rwanda politieke rust doordat Rwandezena trots waren op het imago van hun land.⁴³ Anderzijds bleef Rwanda ook beschuldigd worden van ernstige mensenrechtenschendingen zoals excessief geweld, dood in detentie onder verdachte omstandigheden, buitengerechtelijke executies en verdwijningen. Waarnemers en mensenrechtenverdedigers bleven melding maken van arbitraire detentie en onmenselijke en mensonterende behandeling in detentie.⁴⁴

Een opvallende zaak was de kidnapping van Paul Rusesabagina. Rusesabagina ontvluchtte Rwanda in 1996 naar België, verkreeg de Belgische nationaliteit en later een verblijfsvergunning in de Verenigde Staten. Hij had internationale bekendheid als de inspiratie voor de film *Hotel Rwanda*, en was kritisch op de Rwandese autoriteiten. Sinds 2019 liep er een gezamenlijk Belgisch Rwandees strafrechtelijk onderzoek naar Rusesabagina wegens zijn oproep de Rwandese regering met alle middelen te bestrijden en zijn vermeende betrokkenheid bij de gewapende verzetsbeweging FLN die in 2018/19 aanslagen pleegde in Rwanda.⁴⁵ In augustus 2020 reisde hij van de VS naar Dubai, van waaruit hij meende naar Burundi te zullen reizen. In Dubai stapte hij aan boord van een private jet dat hem evenwel naar Kigali bracht waar hij bij aankomst werd gearresteerd. Vier dagen later gaf het *Rwanda Investigations Bureau* (RIB) aan hem in Kigali in voorarrest te hebben geplaatst.⁴⁶ Later gaf de Rwandese minister van Justitie toe dat de Rwandese regering het vliegtuig had gehuurd dat hem naar Rwanda bracht, waarmee het gezamenlijke strafrechtelijk onderzoek werd doorkruist.⁴⁷ In 2021 werd hij tot 25 jaar gevangenisstraf veroordeeld.⁴⁸ Het Europese parlement nam in datzelfde jaar twee resoluties aan waarin de gedwongen verdwijning van Rusesabagina veroordeeld werd.⁴⁹ Onder zware Amerikaanse druk verleende president Kagame in maart 2023 onder voorwaarden gratie aan Rusesabagina en werd hij vrijgelaten. Eind maart 2023 keerde hij terug naar de Verenigde Staten. Rusesabagina had moeten beloven geen Rwandese politiek meer te bedrijven.⁵⁰ Het strafrechtelijk onderzoek tegen Rusesabagina in België was aan het eind van de verslagperiode nog niet beëindigd.⁵¹

⁴² EEAS, *EU annual report on human rights and democracy in the world 2021, country updates*, 19 april 2022, p. 137.

⁴³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁴ EEAS, *EU annual report on human rights and democracy in the world 2021, country updates*, 19 april 2022, p. 137.

⁴⁵ American Bar Association, Rwanda: Background Briefing on Proceedings Against Paul Rusesabagina, 30 januari 2023, [Rwanda: Background Briefing on Proceedings Against Paul Rusesabagina \(americanbar.org\)](https://www.americanbar.org/content/dam/aba/pubs/misc/rwanda-background-briefing-on-proceedings-against-paul-rusesabagina.pdf), geraadpleegd op 14 mei 2023; Clooney Foundation for Justice, The case of Paul Rusesabagina, april 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴⁶ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2020; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2021, pp. 565-568; Human Rights Watch, *2023 World Report, Rwanda events of 2022*, 2022, pp. 513-514; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 4; Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 315; RTBF, *L'avocat de Paul Rusesabagina présente "la preuve" de son enlèvement par le Rwanda*, 20 mei 2022.

⁴⁷ Reuters, *Rwandan president removes justice minister amid 'Hotel Rwanda' hero trial*, 1 september 2021; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴⁸ Al Jazeera, *Hotel Rwanda hero Paul Rusesabagina freed from prison*, 24 maart 2023.

⁴⁹ P9_TA (2021)0055 *Rwanda, the case of Paul Rusesabagina* European Parliament resolution of 11 February 2021 on Rwanda, the case of Paul Rusesabagina (2021/2543(RSP)); P9_TA (2021)0418 *The case of Paul Rusesabagina in Rwanda* European Parliament resolution of 7 October 2021 on the case of Paul Rusesabagina in Rwanda (2021/2906(RSP)).

⁵⁰ CNN Politics, *'Hotel Rwanda' hero Paul Rusesabagina arrives back in US*, 29 maart 2023; TV5Monde, *Rwanda : libération de l'opposant Paul Rusesabagina*, 26 maart 2023, [169\) Rwanda : libération de l'opposant Paul Rusesabagina - YouTube](https://www.tv5monde.com/fr/actualites/rwanda-liberation-de-l-opposant-paul-rusesabagina), geraadpleegd op 29 maart 2023.

⁵¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

Gedurende de COVID-19 periode (2020-2021) stelden de autoriteiten driemaal een lockdown in, die alle door de politie werden afgedwongen. Hoewel dit een legitieme reactie was van de autoriteiten op een onvoorspelbare pandemie, leidde dit in gevallen tot repressie, niet in de laatste plaats tegen bloggers en journalisten (zie ook paragraaf 2.7.1.2).⁵²

2.2 Persvrijheid en vrijheid van meningsuiting

2.2.1 Wettelijk kader vrijheid van meningsuiting

Artikel 37 van de grondwet stelt etnische, regionale en rassendiscriminatie of het zaaien van welke vorm van verdeeldheid dan ook strafbaar. Artikel 38 van de Rwandese grondwet voorziet in de vrijheid om onderzoek te doen, meningen te uiten en informatie te delen via de media. Censuur is expliciet verboden. De wet beperkt deze vrijheden wanneer journalisten de 'openbare orde en de goede zeden' in gevaar brengen, dan wel 'het recht van personen op eer en goede reputatie of het recht op privacy'.⁵³ De in dit artikel bedoelde beperkingen op deze vrijheden werden in 2008 vastgelegd in de wetgeving over genocide-ideologie (zie ook paragraaf 2.3).⁵⁴

In het nieuwe Wetboek van Strafrecht van 2018 is vernedering van parlementsleden, kabinetsleden, veiligheidsmedewerkers en andere ambtenaren strafbaar gesteld. Het betreffende artikel werd in 2019 ingetrokken. Laster en smaad met betrekking tot buitenlandse en internationale hoogwaardigheidsbekleders bleven strafbaar.⁵⁵

2.2.2 Journalistiek in de praktijk

De Rwanda Media Commissie (RMC) werd geacht zelfregulerend (en dus onafhankelijk) te zijn, maar de mensenrechtenrapportage van de VS stelde dat volgens journalisten de functies binnen de commissie in overleg met de autoriteiten werden vervuld. Volgens dezelfde rapportage trad de RMC soms op ten gunste van journalisten, maar over het algemeen werd de commissie gezien als pro-regering.⁵⁶

De berichtgeving van de (onderzoeks)journalistiek in Rwanda was over het algemeen pro-regering. Volgens waarnemers gebruikten de autoriteiten de ambiguïteit van de wetgeving tegen genocide-ideologie (zie ook paragraaf 2.3.4) om kritische berichtgeving te onderdrukken. Met name enkele onderzoeksjournalisten en YouTubers kregen hiermee te maken; verschillende van hen werden in de verslagperiode gearresteerd en gedetineerd (zie ook paragrafen 2.2.5 en 2.7.1.2).⁵⁷

⁵² VOA, *Le stade ou l'amende pour les Rwandais qui violent le couvre-feu*, 7 augustus 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁵³ *Constitution of Rwanda 2003, revised in 2015*.

⁵⁴ Global Voices, *How does Rwanda's genocide ideology law regulate speech online?*, 20 juli 2020; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 16-19.

⁵⁵ Amendement Wetboek van Strafrecht: N° 69/2019 of 08/11/2019 Law amending Law n° 68/2018 of 30/08/2018 determining offences and penalties in general, artikel 9; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 20.

⁵⁶ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 16-17.

⁵⁷ Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; CPJ, *Rwandan journalist Théoneste Nsengimana detained since October 13*, 3 november 2021; KT Press, *RMC, RURA caution journalists on violating COVID-19 measures*, 13 april 2020; Le Monde Afrique, *La youtubeuse Yvonne Idamange condamnée à 15 ans de prison au Rwanda pour avoir critiqué le pouvoir*, 1 oktober 2021; CPJ, *Aimable Karasira Uzaramba*

Volgens verschillende bronnen waren de meeste journalisten noch in staat, noch bereid om regeringsbeleid te bekritisseren omdat zij vreesden voor intimidatie, dreigementen en vervolging, en omdat de private sector terughoudend was om in kritische pers te adverteren.⁵⁸ Volgens een vertrouwelijke bron was zelfcensuur ook een gevolg van het feit dat het publiek weinig geïnteresseerd was in kritiek en problemen.⁵⁹

2.2.3 *Geschreven pers*

Er waren kranten verkrijgbaar in het Frans, Engels en Kinyarwanda. Kritische kranten hadden moeite advertenties te verkopen en waren daardoor vaak financieel niet levensvatbaar. Onafhankelijke kranten publiceerden vooral op internet.⁶⁰

2.2.4 *Radio*

Volgens de RMC had Rwanda 35 radiostations, waarvan 6 overheidszenders en 29 onafhankelijke. Sommige radiozenders hadden uitzendingen waarin het publiek kon inbellen. Hierin werd soms door deelnemers kritiek geleverd op het sociale en mensenrechtenbeleid. Deze kritiek betrof vooral provinciale leiders en lokale implementatie van beleid, niet het nationale leiderschap of de regeringspartij. Over het algemeen werden radio-uitzendingen echter gedomineerd door denkbeelden die overeenkwamen met die van de regering en waren deze uitzendingen minder kritisch dan die van andere media.⁶¹

De licentie van het Kinyarwanda-kanaal van de BBC werd in 2014 ingetrokken na een uitzending die volgens de autoriteiten neerkwam op ontkenning van de genocide.⁶² Hierin kwam in de verslagperiode geen verandering⁶³, maar het kanaal kon via internet ontvangen worden in Rwanda.⁶⁴ De BBC World Service, met uitzendingen in het Engels, had wel een radiofrequentie (93,9 FM)⁶⁵, evenals het Voice of America kanaal dat uitzond in het Kinyarwanda (104.3 FM).⁶⁶

2.2.5 *Sociale media*

imprisoned, 31 mei 2021 ; DW, Rwanda : Yvonne Idamange a été condamnée à 15 ans de prison, 1 oktober 2021; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3; JamboNews, *Rwanda: Où est Innocent Bahati?*, 23 maart 2021; The Guardian, *Margaret Atwood joins writers calling for urgent action over missing Rwandan poet*, 7 februari 2022; Human Rights Watch, *2023 World Report. Events of 2022*, 2022, pp. 514-515; Index on censorship, *Ntwali's death is a huge loss for Rwanda's challenging media landscape*, 24 januari 2023.

⁵⁸ Newstex Blogs, *How does Rwanda's genocide ideology law regulate speech online?*, 20 juli 2020.; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 18-19; Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 491; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁶⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 18-19.

⁶¹ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 18-20; Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 491; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁶² Reporters Without Borders, *BBC's Kinyarwanda broadcasts suspended indefinitely*, 24 oktober 2014.

⁶³ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 491; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁶⁴ BBC Kinyarwanda/Kirundi, [BBC Kinyarwanda / Kirundi - Gahuza - listen live \(radio-live-uk.com\)](https://www.bbc.com/kirundi/feature/2023/04/230405-bbc-kirundi-gahuza-listen-live), geraadpleegd op 5 april 2023.

⁶⁵ BBC World Service, *BBC Africa on the radio, Rwanda - Africa | Schedules | BBC World Service*, geraadpleegd op 5 april 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁶⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

Hoewel de toegang tot internet nog beperkt bleef en vooral geconcentreerd in de stedelijke gebieden⁶⁷, vergrootten internet en sociale media de toegang tot door de autoriteiten ongecontroleerde informatie. Kritisch debat vond het meest plaats op Twitter en in de commentaarsecties onder artikelen van internetkranten. Ook werd veel gebruik gemaakt van YouTube. Volgens een vertrouwelijke bron die op YouTube verschillende kanalen volgde, werd Itahuku, het kanaal van de oppositie in ballingschap, relatief weinig bekeken; kanalen van YouTubers in Rwanda hadden meer kijkers. Volgens een vertrouwelijke bron golden die als een graadmeter van wat voor de autoriteiten acceptabel was.⁶⁸

Gedurende de verslagperiode werden verschillende YouTubers gearresteerd en strafrechtelijk vervolgd (zie ook paragraaf 2.7.1.2). In april 2020, na de arrestatie van enkele YouTubers die bericht hadden over de gevolgen van de COVID-19 lockdown, gaf de RMC een statement uit, waarin zij stelde dat bloggers, zoals op YouTube, geen journalisten waren en daarom geen toestemming hadden de bevolking te interviewen.⁶⁹ Onafhankelijke YouTubers berichtten dat de overheid mediawetgeving en registratieplicht gebruikte om kritische berichtgeving door burgers te criminaliseren.⁷⁰ In een artikel van Voice of America van december 2021 gaf de journalist en YouTuber John Williams Ntwali aan dat YouTubers die content maakten over schoonheid of sport of die producten te koop aanboden weinig te vrezen hadden, maar dat degenen – zoals hijzelf – die zich richtten op politiek en de actualiteit te lijden hadden onder dreigementen en het risico op gevangenisstraffen.⁷¹ In januari 2023 kwam Ntwali onder verdachte omstandigheden om het leven (zie ook paragraaf 2.6).

2.2.6 COVID-19

Tijdens de door de autoriteiten opgelegde lockdown in verband met COVID-19 werden begin 2020 zeker zes journalisten en YouTubers gearresteerd. In maart 2020 werden vier bloggers gearresteerd die verslag hadden gedaan van beschuldigingen van verkrachting door veiligheidstroepen en negatieve gevolgen van de COVID-19 lockdown. Dezelfde YouTubers hadden in de maanden ervoor ook bericht gedaan van landonteigening in een arme wijk van Kigali. In april werden twee vloggers van Afrimax TV gearresteerd nadat zij om toestemming hadden gevraagd om voedsel uit te delen in een wijk van Kigali. Deze vloggers werden een maand later weer vrijgelaten.⁷²

Théoneste Nsengimana werd in maart 2020 gearresteerd omdat hij een groep burgers geld zou hebben geboden om voor de camera te zeggen dat zij hulp hadden ontvangen uit het buitenland.⁷³ Hij werd in mei 2020 in afwachting van zijn rechtszaak weer vrijgelaten.⁷⁴

⁶⁷ Rwanda National Institute of Statistics, *5th Rwanda population and housing census, Main indicators report*, 2022, p. 23.

⁶⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁶⁹ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, pp. 575-576; Committee to Protect Journalists, *Rwandan journalist, media worker detained since mid-April*, 21 mei 2020; KT Press, *RMC, RURA caution journalists on violating COVID-19 measures*, 13 april 2020; Twitter, @RMC_Rwanda, 13 april 2020, [RMC on Twitter: "Itangazo rigenewe Abanyamakuru muri ibi bihe bya Covid-19\(turisekura ku ikosa ryari mu nteruro ya mbere y'iryo mwabonye mbere\) https://t.co/z0yRVPwZPp" / Twitter](https://twitter.com/RMC_Rwanda/status/1250000000000000000), geraadpleegd op 7 maart 2023.

⁷⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 18-19.

⁷¹ VOA, *Rwanda's Assault on YouTubers Puts Journalists in Crosshairs*, 7 december 2021.

⁷² Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; KT Press, *RMC, RURA caution journalists on violating COVID-19 measures*, 13 april 2020.

⁷³ KT Press, *RMC, RURA caution journalists on violating COVID-19 measures*, 13 april 2020; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, pp. 575-576.

⁷⁴ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, pp. 575-576.

Op 15 april 2020, werden YouTuber Dieudonné Niyonsenga, ook bekend onder de naam Cyuma Hassan, en zijn chauffeur gearresteerd. Niyonsenga was op dat moment verslag aan het doen van de gevolgen van de COVID-19 maatregelen. In maart 2021 werd Niyonsenga aanvankelijk vrijgesproken en vrijgelaten.⁷⁵ Hij ging na zijn vrijlating door met kritische berichtgeving, onder andere over vermeend wangedrag door het leger.⁷⁶ Enkele maanden na zijn vrij spraak werd hij in beroep alsnog schuldig bevonden aan 'vervalsing, het aannemen van een andere identiteit, het hinderen van publieke werken en het vernederen van de nationale autoriteiten en ambtenaren'.⁷⁷ Hij werd veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf en vijf miljoen RwF.⁷⁸ Niyonsenga werd aangeklaagd voor het feit dat hij zonder accreditatie journalistiek beoefende. Ondanks het feit dat hij journalistiek had gestudeerd en in het verleden voor geregistreerde media had gewerkt, vergeleek de openbare aanklager Niyonsenga's optreden met een arts of een advocaat die werkte zonder vergunning. Voor de aanklacht betreffende de vernedering van de nationale autoriteiten en ambtenaren, die tijdens het beroep was toegevoegd, bestond sinds 2019 (zie hierboven) geen wettelijke grond meer, waardoor de openbare aanklager nogmaals in beroep moest gaan om de fout te herstellen.⁷⁹

2.2.7 Maatschappelijk middenveld

Volgens verschillende bronnen konden maatschappelijk middenveldorganisaties die samenwerkten met de autoriteiten redelijk vrij opereren.⁸⁰ Wel moesten alle lokale en internationale ngo's lid worden van het *National Civil Society Platform*.⁸¹ Volgens de Bertelsmann Stiftung ontmoedigden de Rwandese autoriteiten over het algemeen lidmaatschap van maatschappelijk middenveldorganisaties en negeerden zij deze organisaties bij het formuleren van beleid. Daar stond tegenover dat er voor bepaalde groepen, zoals jongeren, vrouwen en gehandicapten, zetels gereserveerd waren in het parlement.⁸² Volgens verschillende bronnen waren onafhankelijke maatschappelijk middenveldorganisaties zwak als gevolg van jaren van intimidatie en overheidsbemoeienis.⁸³

2.3 Genocide-ideologie

2.3.1 Bestrijding genocide-ideologie en sektarisme

Het bestrijden van genocide-ideologie en etnische, regionale en andere vormen van verdeeldheid behoren tot de grondbeginselen die in de grondwet van Rwanda zijn

⁷⁵ Committee to Protect Journalists, *Rwandan journalist Dieudonné Niyonsenga acquitted, released after 11 months in prison*, 15 maart 2021.

⁷⁶ Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022.

⁷⁷ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, pp. 575-576; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁷⁸ Reporters without Borders, *Rwandan online video reporter given "absurd" seven-year-jail sentence*, 22 november 2021; Al Jazeera, *Rwandan YouTube star jailed for 'humiliating' state officials*, 12 november 2021.

⁷⁹ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, pp. 575-576; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁸⁰ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 22-23; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁸¹ Bertelsmann Stiftung, Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country report Rwanda*, 2022, p. 9.

⁸² Bertelsmann Stiftung, Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country report Rwanda*, 2022, p. 32.

⁸³ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018, 2019*, p. 491; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2019*, p. 483; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, pp. 575-576; Bertelsmann Stiftung, Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country report Rwanda*, 2022, pp. 9, 26; International Center for Not-For-Profit Law, [Rwanda - ICNL](#), geraadpleegd op 6 april 2023.

vastgelegd.⁸⁴ Volgens verschillende bronnen hadden de autoriteiten legitieme gronden om het soort haatzaaiende taal dat tot de genocide van 1994 had geleid in te dammen en de terugkeer van etnische politiek tegen te gaan.⁸⁵

2.3.2 Genocide-ideologiewet

In september 2018 werd een herziene versie van de genocide-ideologie wet aangenomen.⁸⁶ Gedurende de vorige verslagperiode, in augustus 2013, was de wet reeds aangepast om de vage definitie van genocide te vervangen door internationale definities.⁸⁷ De nieuwe herziening van 2018 viel samen met herziening van het Wetboek van Strafrecht. In de herziene versie van het Wetboek van Strafrecht waren genocide-ontkenning en genocide-ideologie namelijk niet opgenomen.⁸⁸

Belangenorganisaties van genocide-overlevenden wilden dat de strafmaten, die in 2013 van maximaal 25 jaar gevangenisstraf waren teruggebracht naar vijf tot negen jaar, weer omhoog werden bijgesteld.⁸⁹

In de nieuwe wet werden de strafmaten als volgt vastgesteld:

- Genocide-ideologie, ontkenning van genocide, bagatellisering van genocide en vergoelijken van genocide: twee tot vier jaar gevangenisstraf met een boete van RwF 500.000 tot RwF 1.000.000⁹⁰ voor elke overtreding.
- Veroorzaken van de verdwijning of beschadiging van bewijzen van genocide: vijf tot zeven jaar gevangenisstraf met een boete van RwF 500.000 tot RwF 1.000.000.
- Diefstal of verminking van lichamen van slachtoffers van genocide, en vernieling, beschadiging of schennis van gedenkplaatsen of graven van genocideslachtoffers: tien tot vijftien jaar gevangenisstraf met een boete van RwF 1.000.000 tot RwF 2.000.000 voor elke overtreding.
- Geweld tegen een overlevende van de genocide: een gevangenisstraf van vijf tot negen jaar met een boete van RwF 500.000 tot RwF 1.000.000.

De wet stelde eveneens dat als bovenstaande delicten werden begaan door ngo's, bedrijven of politieke partijen alleen de boetes opgelegd konden worden, maar dat de rechter kon besluiten de organisatie op te heffen of te verbieden in Rwanda te opereren.⁹¹

Over het algemeen werden divisionisme⁹², sektarisme en genocide-ontkenning met elkaar vereenzelvigd; wat vroeger divisionisme werd genoemd, werd in de verslagperiode vervolgd als ontkenning of bagatellisering van genocide.⁹³ Afwijkingen van het narratief dat het RPF een einde maakte aan de genocide en het

⁸⁴ *Constitution du Rwanda*, 2003, artikel 9, [Rwanda. CONSTITUTION, 2003 \(ilo.org\)](https://www.ilo.org/rwanda/CONSTITUTION_2003), geraadpleegd op 24 maart 2023.

⁸⁵ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁸⁶ The New Times, *Parliament Passes Law Against Genocide Ideology*, 11 juli 2018; US Department of State, *2018 Country report on human rights practices Rwanda*, 2019, p. 15.

⁸⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 52-53.

⁸⁸ Africa News, *Rwanda: Heated Debate as MPs Start Scrutiny of Draft Penal Code*, 17 november 2017.

⁸⁹ The New Times, *Tougher Measures Needed in Fight Against Genocide Ideology*, 17 april 2017.

⁹⁰ Ongeveer 415 tot 840 euros.

⁹¹ Rwanda Law No 59/2018 OF 22/8/2018 on the crime of genocide ideology and relates crimes, [RWANDA. Law 59-2018 on crime of genocide ideology and related crimes.pdf \(ohchr.org\)](https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/rwanda/law-59-2018-on-crime-of-genocide-ideology-and-related-crimes.pdf) geraadpleegd op 20 maart 2023; The New Times, *Parliament Passes Law Against Genocide Ideology*, 11 juli 2018.

⁹² De term divisionisme verwijst naar de wet *Law No 47/2001 of December 2001 instituting punishment for offences of discrimination and sectarianism*, waarin discriminatie en het zaaien van verdeeldheid strafbaar zijn gesteld.

⁹³ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

land redde, bijvoorbeeld door te wijzen op de moordpartijen door het RPF, konden worden afgestraft met beschuldigingen van genocide-ontkenning en divisionisme.⁹⁴

2.3.3 Trends in vervolgingen

Ieder jaar gaf de Rwandese politie aan hoeveel arrestaties er waren gepleegd op basis van de genocide-ideologiewetgeving. Het aantal vervolgingen wegens genocide-ideologie in de verslagperiode was afgenomen ten opzichte van de jaren na de genocide⁹⁵, maar na een aflopende trend in de jaren 2017-2019 namen de aantallen arrestaties in 2020 en 2021 weer toe. In 2021 werden 86 onderzoeken ingesteld, die leidden tot 66 arrestaties en in 2022 werden 68 onderzoeken ingesteld die leidden tot 53 arrestaties.⁹⁶

Bekende zaken van vervolging voor genocide-ideologie in de verslagperiode waren YouTubers Yvonne Idamange en Aimable Karasira, beiden overlevenden van de genocide, die hun video's gebruikten om de genocide van 1994 te bespreken, inclusief de misdaden die door het RPF waren gepleegd in de nasleep (zie ook paragraaf 2.7.1.2).⁹⁷

2.3.4 Genocide-ideologie en vrijheid van meningsuiting

Wetgeving tegen divisionisme, genocide-ideologie en genocide-ontkenning werd nog vaak toegepast om burgers en bezoekers van Rwanda te ontmoedigen meningen te uiten die zouden kunnen worden gezien als polariserend of als bedreiging van de veiligheid en stabiliteit van Rwanda.⁹⁸ Een uitspraak bedoeld als grap of uit frustratie kon naar verluidt ernstige gevolgen hebben. Zo vertelde een vertrouwelijke bron over een persoon die was vervolgd voor genocide-ideologie omdat hij tijdens de genocideherdenking prioriteit had gegeven aan het voeren van zijn koeien boven het deelnemen aan de herdenkingsactiviteiten.⁹⁹ De bron gaf hierbij niet aan welke straf deze persoon daarvoor kreeg.

2.4 Mishandeling, marteling en buitensporig geweld

⁹⁴ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 23; zie ook de zaken van Victoire Ingabire, Yvonne Idamange en Aimable Karasira.

⁹⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁹⁶ US Department of State, *2018 Country report on human rights practices Rwanda*, 2019, p. 15; US Department of State, *2019 Country report on human rights practices Rwanda*, 2020, p. 15; US Department of State, *2020 Country report on human rights practices Rwanda*, 2021, p. 16; US Department of State, *2021 Country report on human rights practices Rwanda*, 2022, p. 18; US Department of State, *2022 Country report on human rights practices Rwanda*, 2023, p. 16.

⁹⁷ DW, Rwanda: Yvonne Idamange a été condamnée à 15 ans de prison, 1 oktober 2021; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2020*; Le Monde Afrique, *La youtubeuse Yvonne Idamange condamnée à 15 ans de prison au Rwanda pour avoir critiqué le pouvoir*, 1 oktober 2021; CPJ, *Aimable Karasira Uzaramba imprisoned*, 31 mei 2021.

⁹⁸ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2021, p. 563; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of Free Speech Prosecutions*, 16 maart 2022; US Department of State, *2018 Country report on human rights practices Rwanda*, 2019, p. 15; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2021, p. 563; Index on censorship, *Ntwali's death is a huge loss for Rwanda's challenging media landscape*, 24 januari 2023; Global Voices, *How does Rwanda's genocide ideology law regulate free speech online?*, 20 juli 2020; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁹⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

2.4.1 *Wettelijk kader*

De grondwet van Rwanda verbiedt marteling en andere wrede, onmenselijke en ontorende behandeling. Het Wetboek van Strafrecht schrijft straffen voor van 20 tot 25 jaar voor personen die martelingen uitvoeren en levenslang voor vertegenwoordigers van de overheid die zich er in het uitvoeren van hun functie schuldig aan maken.¹⁰⁰

2.4.2 *Optionele Protocol van het Verdrag tegen Marteling*

Rwanda had het Optionele Protocol van het Verdrag tegen Marteling (OPCAT) in 2015 geratificeerd, maar in 2018 brak het VN-subcomité voor het voorkomen van marteling (SPT) zijn bezoek aan Rwanda af vanwege gebrek aan medewerking van de Rwandese autoriteiten. Het bezoek was een jaar eerder al opgeschort omdat de Rwandese autoriteiten het comité geen vertrouwelijke gesprekken hadden toegestaan met Victoire Ingabire (zie ook paragraaf 2.9) en andere gevangenen. De Rwandese autoriteiten verwierpen de beschuldiging dat zij het comité tegengewerkt zouden hebben.¹⁰¹ Tijdens een gesprek met de EU-ambassadeurs in het najaar van 2022 zegde de Minister van Justitie toe dat het VN-subcomité welkom zou zijn om Rwanda te bezoeken.¹⁰²

2.4.3 *Geweld en mishandeling door veiligheidstroepen*

Hoewel president Kagame en de minister van Justitie in 2020 publiekelijk het gebruik van buitensporig geweld door individuele veiligheidsmedewerkers veroordeelden, was ook in deze verslagperiode sprake van mishandeling door politie, leger en veiligheidsdiensten. Volgens verschillende bronnen waren er veel berichten over gebruik van lichamelijk geweld bij het handhaven van de wet door leden van het *District Administration Security Support Organ* (DASSO)¹⁰³, in het bijzonder in 2020 en 2021 waar het de COVID-19 lockdownmaatregelen betrof.¹⁰⁴

Voor mishandeling en marteling in detentie wordt verwezen naar paragraaf 4.2.

2.4.4 *Gebruik van geweld in vluchtelingenkamp Kiziba*

In januari 2018 schoot de Rwandese politie met scherp op deelnemers aan een demonstratie van enkele duizenden Congolese vluchtelingen in het

¹⁰⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 4.

¹⁰¹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018, 2019*, p. 495; OHCHR, *Prevention of Torture: UN human rights body suspends Rwanda visit citing obstructions*, 20 oktober 2017; KT Press, *PST termination of Rwanda mission is in bad faith – Busingye*, 23 oktober 2017; The EastAfrican, *Rwanda: UN Rights Team, Rwanda Disagree*, 28 oktober 2017.

¹⁰² Vertrouwelijke bron, april 2023.

¹⁰³ Het DASSO werd in 2013 opgericht en verving de Local Defence Forces (LDF). DASSO-officieren zijn over het algemeen gedemobiliseerde militairen. Ze dragen groene uniformen en zijn uitgerust met wapenstukken. Het DASSO valt onder het ministerie van Lokale Overheid, en de leden leggen verantwoording af aan de burgemeester. Tot hun taken behoren het bewaken van lokale overheidsgebouwen, arrestaties verrichten en het vervoeren van verdachten. Daarnaast vervullen zij administratieve taken op politiebureaus. Bron: Lamarque, Hugh, 'Policing Small communities, Rwanda Law enforcement and the co-production of security', in *Politique Africaine*, 2020/4 (no 160), pp 113-138.

¹⁰⁴ Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 316; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 4-5; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

vluchtelingenkamp Kiziba.¹⁰⁵ De vluchtelingen protesteerden tegen hun leefomstandigheden en een inperking van hun voedselrantsoenen. Sommige vluchtelingen gooiden met stenen naar de politie. Bij dit incident kwamen volgens de Rwandese politie vijf vluchtelingen om het leven. Volgens UNHCR waren het er zeker elf. *Human Rights Watch* verklaarde dat volgens getuigenissen zeker vijftien vluchtelingen waren gedood, en dat enkele anderen vermist waren. Enkele maanden later, in mei 2018, liepen de spanningen weer op en viel er een dode en werden tientallen personen gearresteerd. De Rwandese autoriteiten ontbonden het comité van vertegenwoordigers van de vluchtelingen, waarop velen van hen Rwanda ontvluchtten.¹⁰⁶ Volgens een rapport van de Rwandese Nationale Commissie voor Mensenrechten uit 2019 waren elf vluchtelingen om het leven gekomen. Volgens de Commissie had de politie pas in laatste instantie, nadat alle vreedzame middelen waren uitgeput, met scherp geschoten in reactie op een georganiseerde en gewelddadige aanval door de vluchtelingen.¹⁰⁷ Volgens Human Rights Watch werden tussen oktober 2018 en september 2019 35 vluchtelingen veroordeeld tot gevangenisstraffen van drie maanden tot vijftien jaar. 22 vluchtelingen werden vrijgelaten.¹⁰⁸

2.4.5 Optreden door de autoriteiten tegen marteling

Volgens vertrouwelijke bronnen was het optreden van de Rwandese autoriteiten tegen mishandeling, marteling, verdwijningen en moorden en buitengerechtelijke executies onvoldoende.¹⁰⁹ Hoewel de minister van *Local Government* in 2021 aangaf dat alle leden van het DASSO mensenrechtentrainingen zouden krijgen, werd hierop geen actie ondernomen. In sommige gevallen traden de autoriteiten op tegen leden van leger, politie en DASSO die gebruik maakten van geweld, maar over het algemeen was er sprake van straffeloosheid – vooral als het politieke opposanten betrof.¹¹⁰ Ook tegen de gevangenisomstandigheden die door de gevangenen als eenzame opsluiting¹¹¹ werd gezien, ondernamen de autoriteiten geen actie.¹¹²

Sinds toetreding tot het facultatieve protocol van de Conventie tegen Marteling (OPCAT) heeft Rwanda de Nationale Mensenrechtencommissie (NCHR) gemandateerd voor het voorkomen van marteling.¹¹³ De Commissie bracht geregeld bezoeken aan gevangenen en detentiecentra. In haar gedetailleerde jaarlijkse rapporten gaf de Commissie de resultaten van deze bezoeken weer. In het rapport 2021-2022 gaf de Commissie aan dat op basis van bezoeken aan veertien detentiecentra was vastgesteld dat de rechten van gevangenen gerespecteerd

¹⁰⁵ Kiziba is het oudste vluchtelingenkamp in Rwanda met de grootste vluchtelingenbevolking. Het bevindt zich in het westen van Rwanda. Het kamp werd opgericht in 1996, toen grote stromen vluchtelingen uit de DRC naar Rwanda kwamen. In 2023 bevonden zich er ruim 17.000 vluchtelingen. Bron: UNHCR, [UNHCR Rwanda Kiziba Camp Profile April 2021.pdf](#), geraadpleegd op 7 april 2023.

¹⁰⁶ RFI, *Rwanda: violences dans le camp de réfugiés congolais de Kiziba*, 3 mei 2018; Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018, 2019*, pp. 492-493; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2020*, pp. 484-485.

¹⁰⁷ National Commission for Human Rights, *Summary of the NCHR report on Kiziba refugee camp incident*, 2019, [index.php \(cndp.org.rw\)](#), geraadpleegd op 30 maart 2023.

¹⁰⁸ Human Rights Watch, *2020 World Report. Events of 2019, 2020*, pp. 484-485.

¹⁰⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹¹⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹¹¹ Eenzame opsluiting betekent dat de gevangene geen contact heeft met andere gevangenen. Dit is anders dan incommunicado detentie, wat betekent dat de gevangene geen contact heeft met wie dan ook, dus ook niet met de advocaat. In geval van incommunicado detentie is vaak ook onbekend waar de persoon zich bevindt. Bron: [Incommunicado gevangenschap - Amnesty International](#)

¹¹² Vertrouwelijke bron, juni 2022.

¹¹³ Association for the Prevention of Torture, *Rwanda: National Commission for Human Rights officially designated as national mechanism to prevent torture*, 20 september 2018.

werden en dat er geen marteling plaatsvond. Hetzelfde gold voor zeventig bezochte politiecellen, hoewel de gedetineerden daar volgens de Commissie niet altijd toegang hadden tot rechtsbijstand.¹¹⁴ Volgens een vertrouwelijke bron had de Commissie een sterke band met de autoriteiten, en liet deze het vaak na om meldingen over mensenrechtenschendingen in politiek gevoelige zaken te onderzoeken.¹¹⁵

2.5 Verdwijningen

In 2021 kwam Rwanda terug op eerdere toezeggingen in het kader van de ratificatie van het Verdrag tegen gedwongen verdwijningen. De autoriteiten verwierpen in 2021 de aanbeveling die voortkwam uit de universele periodieke evaluatie (UPR) om de Conventie tegen Gedwongen Verdwijningen te ondertekenen.¹¹⁶

In de verslagperiode werd wederom verschillende malen melding gemaakt van tijdelijke vermissingen die het gevolg waren van ontvoering en incommunicado detentie door de Rwandese autoriteiten. In andere gevallen bestond een vermoeden van gedwongen verdwijning.¹¹⁷

In 2017 verdween Violette Uwamahoro gedurende twee weken toen zij een familiebezoek bracht aan Rwanda.¹¹⁸ Uwamahoro was de vrouw van een in het VK woonachtig lid van de oppositiepartij *Rwanda National Congress* (RNC) die ook doelwit was van Pegasus spyware (zie ook paragraaf 2.8.3). Achteraf bleek dat Uwamahoro, die zwanger was, de twee weken in incommunicado detentie had doorgebracht.¹¹⁹ In 2018 verdwenen Dennis Karera (de broer van de minister van Justitie) en Karenzi Karake, voormalig hoofd van de Rwandese veiligheidsdienst tijdelijk. Zij werden later vrijgelaten, maar Karake stond sindsdien onder huisarrest.¹²⁰

In de verslagperiode verdwenen verschillende leden van de oppositiepartijen *Forces Démocratiques Unifiées* (Verenigde Democratische Krachten, FDU-Inkingi¹²¹) van Victoire Ingabire: Illuminée Iragena in 2016; Boniface Twagirimana, FDU-Inkingi's vicepresident, in 2018 nadat hij uit de gevangenis ontsnapt zou zijn; en Eugène Ndereyimana in juli 2019.¹²² In juni 2021 verdween Venant Abayisenga, lid van *Development And Liberty For All* (Ontwikkeling en Vrijheid voor Allen, DALFA-

¹¹⁴ Rwanda National Human Rights Commission, *Annual report 2022*, pp. 64, 76.

¹¹⁵ Vertrouwelijke bron, april 2023.

¹¹⁶ Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 315.

¹¹⁷ Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 315; Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 24; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2020; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2021, pp. 565-568; Human Rights Watch, *2023 World Report, Rwanda events of 2022*, 2022, pp. 513-514; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 4.

¹¹⁸ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 25; Amnesty International, *2017 Annual report*, 2018, p. 316; Financial Times, *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019.

¹¹⁹ Financial Times, *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019.

¹²⁰ The Advocates for Human Rights, *Rwanda Stakeholder Report for the United Nations Universal Periodic Review*, 9 juli 2020, p. 4; Media.com, *Kagame Made General Karake Disappear*, 7 augustus 2018; Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 493-494; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

¹²¹ Inkingi betekent 'pilaar' in het Kinyarwanda. Bron: Glosbe.com, geraadpleegd op 6 april 2023.

¹²² Amnesty International, *2017 Annual report*, 2018, p. 316; Amnesty International, *2019 Human rights in Africa, annual report*, 2020, pp. 65-66; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 482.

Umurinzi¹²³), de nieuwe partij van Ingabire.¹²⁴ Aan het eind van de verslagperiode was er geen nieuws over de verblijfplaats van deze personen.¹²⁵

In mei 2021 werd Cassien Ntamuhanga, voormalig journalist en oprichter van een oppositiepartij en asielzoeker in Mozambique, door de Mozambikaanse autoriteiten gearresteerd en overgeleverd aan de Rwandese ambassade. Enkele weken eerder was Ntamuhanga bij verstek veroordeeld wegens terroristische activiteiten. De autoriteiten van beide landen ontkenden Ntamuhanga in detentie te hebben. Van hem werd sinds zijn arrestatie in Mozambique niets meer vernomen.¹²⁶

In 2021 verdween Innocent Bahati, een dichter die door middel van gedichten die hij op YouTube voordroeg, commentaar gaf op maatschappelijke zaken als armoede en de gevolgen van de COVID-19 lockdown. In 2017 was hij al eens zonder aanklacht enkele maanden gedetineerd geweest, nadat hij dagen in incommunicado detentie had doorgebracht.¹²⁷ Van diverse zijden werd aandacht gevraagd voor deze zaak.¹²⁸

2.5.1 *Optreden door de autoriteiten tegen verdwijningen*

Volgens verschillende bronnen hadden de overheidsinstanties onvoldoende capaciteit en waren ze onvoldoende onafhankelijk om effectief onderzoek te doen naar mensenrechtenschendingen. Onderzoeken naar verdwijningen werden zelden voltooid.¹²⁹ Met betrekking tot de verdwijning van Innocent Bahati stelde het RIB bewijzen te hebben dat Bahati naar Oeganda was gevlucht, daar in contact stond met 'anti-Rwandese bewegingen' en vervolgens naar een derde land was vertrokken. Hij bleef echter onvindbaar.¹³⁰

2.6 **Moorden en buitengerechtelijke executies**

Mensenrechtenorganisaties maakten in de verslagperiode melding van verschillende moorden en vermeende buitengerechtelijke executies.

In 2017 publiceerde Human Rights Watch een rapport met de titel 'All thieves must be killed'. Op basis van 119 interviews met familieleden, getuigen en overheidsvertegenwoordigers stelde de organisatie dat zeker 37 verdachten van

¹²³ Umurinzi betekent 'bewaker' of 'beschermer' in het Kinyarwanda. Bron: Glosbe.com, geraadpleegd op 6 april 2023.

¹²⁴ Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022.

¹²⁵ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 3.

¹²⁶ RFI, *Exilé au Mozambique, le journaliste Cassien Ntamuhanga menacé d'extradition vers le Rwanda*, 3 juni 2021; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022, pp. 565-566; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 13-14; The Elephant, *Where is Exiled Former Rwandan Journalist Cassien Ntamuhanga?*, 2 juli 2022; Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 315.

¹²⁷ JamboNews, *Rwanda: Où est Innocent Bahati?*, 23 maart 2021; The Guardian, *Margaret Atwood joins writers calling for urgent action over missing Rwandan poet*, 7 februari 2022; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3.

¹²⁸ The Guardian, *Margaret Atwood joins writers calling for urgent action over missing Rwandan poet*, 7 februari 2022; PEN International, *Open letter to President Paul Kagame on the disappearance of Innocent Bahati*, 7 februari 2022; Vertrouwelijke bron, april 2023.

¹²⁹ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹³⁰ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 4; RFI, *Rwanda: le poète porté disparu Innocent Bahati est parti en Ouganda, selon les enquêteurs*, 18 februari 2022; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

lichte vergrijpen zoals diefstal, drugsgebruik en -smokkel buitengerechtelijk waren geëxecuteerd door leger, politie, en in sommige gevallen het DASSO. Ook zouden autoriteiten burgers hebben aangemoedigd om dieven te doden.¹³¹

In 2018 werd de advocaat Donat Mutunzi, die bekend stond om zijn onafhankelijk opereren, onder verdachte omstandigheden dood aangetroffen in zijn cel.¹³² Hetzelfde gold voor de populaire zanger Kizito Mihigo, die in 2020 enkele dagen na zijn arrestatie dood werd aangetroffen in zijn cel. Zowel Mutunzi als Mihigo zou zelfmoord gepleegd hebben. Volgens Human Rights Watch had Mihigo vlak voor zijn dood aangegeven dat hij bedreigd werd. Hij was in 2015 tot tien jaar celstraf veroordeeld wegens onder andere samenzwering nadat hij - zelf een Tutsi-overlevende van de genocide - een lied had uitgebracht waarin hij zijn medeleven uitsprak voor allen die gedood waren. Mihigo was in 2018 na een presidentieel pardon vrijgelaten.¹³³

Op 18 januari 2023 kwam de onafhankelijke journalist John Williams Ntwali om het leven door een aanrijding. De Rwandese politie noemde het een ongeluk, maar mensenrechtenwaarnemers zetten daar vraagtekens bij. Toen zijn dood bekend werd gemaakt door de autoriteiten was hij al twee dagen vermist. Volgens de autoriteiten had hij die tijd ongeïdentificeerd in het mortuarium gelegen. Ntwali was redacteur van de krant *The Chronicles* en eigenaar van het YouTube-nieuwskanaal Pax TV - IREME News. Hij deed onder meer verslag van politiek gemotiveerde rechtszaken tegen journalisten en oppositieleiden, en plaatste video's van hun omstandigheden in de gevangenis. Verschillende bronnen beschreven Ntwali als een belangrijke onderzoeksjournalist die openlijk kritisch was op president Kagame, en vaak de enige journalist was die het aandurfde verslag uit te brengen over kwesties van politieke vervolging en repressie. Ntwali's laatste video dateerde van 17 januari 2023 en ging over de verdwijning van een genocide-overlevende die zei te zijn mishandeld door de politie. Ntwali had eerder aangegeven dat hij meerdere keren bedreigd was en geësceneerde ongelukken had overleefd. Na zijn dood was zijn Twitteraccount verdwenen.¹³⁴

In 2019 kwamen twee naaste medewerkers van Victoire Ingabire (zie ook paragraaf 2.9) om het leven. Haar persoonlijke assistent, Anselme Mutuyimana, werd in maart van dat jaar onder verdachte omstandigheden dood aangetroffen, terwijl de nationale coördinator van Ingabire's partij FDU-Inkingi, Sylodio Dusabumuremyi, in september van dat jaar werd doodgestoken.¹³⁵

2.6.1 Optreden door de autoriteiten tegen moorden en buitengerechtelijke executies

¹³¹ Human Rights Watch, 'All thieves must be killed': Extrajudicial executions in Western Rwanda, 13 juli 2017.

¹³² Musabyimana, *Rwanda: exécutions extrajudiciaires très significatives*, 24 april 2018, [Rwanda : Exécutions extrajudiciaires très significatives | Actualité/informations et documentation socio-politiques sur le Rwanda | musabyimana.net](https://www.musabyimana.net/), geraadpleegd op 19 maart 2023; RFI, *Rwanda: deux avocats disparaissent en l'espace de deux mois*, 25 april 2018; Vertrouwelijke bron, juni 2018.

¹³³ VOA, *Popular Rwandan Rapper Dies in Custody*, 2 september 2021; Human Rights Watch, *Entretien : Comment une chanson a scellé le sort de l'artiste rwandais Kizito Mihigo*, 17 februari 2021; Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 316.

¹³⁴ NRC, *Dood criticus Rwanda 'verdacht'*, 24 januari 2023; The Guardian, *Rwandan court fines speeding driver \$920 over death of campaigning journalist*, 7 februari 2023; Index on Censorship, *Ntwali's death is a huge loss for Rwanda's challenging media landscape*, 24 januari 2023; Jeffrey Smith (@Smith_JeffreyT) op Twitter, https://twitter.com/Smith_JeffreyT/status/1616146139358855168, 19 januari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹³⁵ Amnesty International, *2019 Human rights in Africa, annual report*, 2020, p. 66; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2020*, p. 482.

De autoriteiten publiceerden zelden resultaten van onderzoeken naar mogelijke moorden en buitengerechtelijke executies door/in opdracht van de autoriteiten.¹³⁶ Volgens vertrouwelijke bronnen was het optreden van de autoriteiten noch voldoende, noch geloofwaardig, noch efficiënt.¹³⁷ In 2019 noemde president Kagame de EU-mensenrechtenrapportage 'belachelijk' en wilde hij niet ingaan op vragen over moorden en aanvallen op critici in aanloop naar de verkiezingen van 2017.¹³⁸ In 2020 veroordeelden zowel president Kagame als de minister van Justitie het gebruik van buitensporig geweld door individuele politieagenten en zij beloofden daders aansprakelijk te stellen. Desalniettemin werd geen onafhankelijk onderzoek ingesteld naar de dood van de zanger Mihigo, en werden de resultaten van de autopsie in opdracht van de autoriteiten niet openbaar gemaakt.¹³⁹

Het RIB stelde onderzoek te hebben gedaan naar de dood van Anselme Mutuyimana en Sylodio Dusabumuremyi. In de zaak Dusabumuremyi werden twee personen gearresteerd, maar in de zaak Mutuyimana werd geen volledig onderzoek ingesteld.¹⁴⁰

In de zaak Ntwali werd binnen drie weken een man veroordeeld wegens 'onopzettelijke doodslag en het onvrijwillig veroorzaken van lichamelijk letsel'. Het proces had vrijwel geheel achter gesloten deuren plaatsgevonden - op het voorlezen van de uitspraak na, waarbij noch de verdachte, noch de aanklager aanwezig waren. Volgens de rechter had de verdachte schuld bekend en zijn excuses aangeboden. Hij kreeg een boete van een miljoen Rwandese francs¹⁴¹ opgelegd (ongeveer 860 euro).¹⁴²

De Rwandese regering verwierp het rapport 'All thieves must be killed' van Human Rights Watch.¹⁴³ Volgens onderzoek door de Rwandese Nationale Commissie voor Mensenrechten waren sommigen van de door Human Rights Watch genoemde slachtoffers nog in leven, waren anderen overleden door ziekte of ongelukken, en nog weer anderen zouden zijn gedood omdat zij zich in een gebied bevonden dat om veiligheidsredenen was afgezet en zij geen gehoor gaven aan een oproep om te stoppen. Enkelvoud zouden inderdaad zijn gedood, maar daarvoor zouden de daders - zowel een overheidsdienaar als burgers - zijn berecht en bestraft.¹⁴⁴ Na dit incident weigerden de Rwandese autoriteiten de toegang tot Rwanda aan een onderzoeker van Human Rights Watch. Een Rwandese consultant die werkzaamheden verrichtte voor de organisatie werd zes dagen arbitrair gedetineerd, waarvan de eerste twaalf uur incommunicado.¹⁴⁵

¹³⁶ US Department of States, *2022 Country report on human rights practices Rwanda*, 2023, pp. 2-3.

¹³⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹³⁸ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 486; France24, 'Just ridiculous': Rwanda's Paul Kagame dismisses EU human rights report, 24 juni 2019, '[Just ridiculous': Rwanda's Paul Kagame dismisses EU human rights report - Talking Europe \(france24.com\)](https://www.france24.com/en/africa/20190624-just-ridiculous-rwanda-s-paul-kagame-dismisses-eu-human-rights-report)', geraadpleegd op 17 maart 2023.

¹³⁹ Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 316; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3.

¹⁴⁰ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 482; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3.

¹⁴¹ Voor context: Volgens Take-Profit.org was het gemiddelde salaris voor hoogopgeleiden in 2018 538.400 RwF (564 USD) per maand, [Rwanda Wages 2023 | Minimum & Average | Take-profit.org](https://www.take-profit.org/rwanda-wages-2023), geraadpleegd op 17 mei 2023; Volgens BDEEX was op 1 mei 2023 het gemiddelde salaris in Rwanda gelijk aan 230 USD per maand, [Salaries in Rwanda, average salaries in 2023 and 2022 | BDEEX USA](https://www.bdeex.com/en/average-salaries-in-rwanda-2023), geraadpleegd op 17 mei 2023.

¹⁴² The Guardian, *Rwandan court fines speeding driver \$920 over death of campaigning journalist*, 7 februari 2023.

¹⁴³ IGIHE, *Rwanda rejects HRW's report on abusive prosecutions*, 16 maart 2022.

¹⁴⁴ National Commission on Human Rights, *Report on investigations carried out by the National Commission for Human Rights in Rustiro and Rubavu districts on the Human Rights Watch report of July 2017*, oktober 2017, p. 3-4.

¹⁴⁵ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 491; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2019, p. 483; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, pp. 575-576.

2.7 Positie specifieke groepen

2.7.1 Personen gezien als bedreiging voor de staatsveiligheid

Personen die het niet eens waren met de koers van het land en die kritiek leverden op de autoriteiten, liepen risico op intimidatie, mishandeling, verdwijning dan wel incommunicado detentie, en in enkele gevallen moord (zie ook paragrafen 2.4, 2.5, en 2.6).¹⁴⁶ Volgens verschillende vertrouwelijke bronnen liepen vooral personen die gezien werden alsof zij polariserende gevoelens willen oprakelen een verhoogd risico op negatieve aandacht, zowel van de bevolking als van de autoriteiten.¹⁴⁷

Verschillende bronnen waren het erover eens dat de autoriteiten legitieme gronden hadden om het soort haatzaaiende taal dat tot de genocide van 1994 had geleid in te dammen en de terugkeer van etnische politiek tegen te gaan. Desalniettemin lieten de Rwandese autoriteiten nauwelijks ruimte voor debat of politieke en ideologische diversiteit.¹⁴⁸ Volgens een vertrouwelijke bron was het wel mogelijk om moeilijke onderwerpen bespreekbaar te maken, bijvoorbeeld over wat de Hutu-vluchtelingen na de genocide hadden meegemaakt, maar moest dit met veel tact en zonder politieke agenda gebeuren, anders grepen de autoriteiten in.¹⁴⁹

De wet geeft aan de Rwandese autoriteiten vrijwel onbegrensd het recht om communicatie te onderscheppen, zolang dit in het belang van de veiligheid en stabiliteit van het land wordt geacht. Alleen het onderscheppen van communicatie door de President is verboden. Onderschepping van communicatie zonder toestemming hiertoe van de autoriteiten is onwettig.¹⁵⁰ Over het algemeen wordt aangenomen dat de Rwandese veiligheidsdiensten breed vertakt zijn in de samenleving. In 2021 kwamen berichten naar buiten dat Rwanda gebruik maakt van de NSO-spyware Pegasus om politieke oppositie, zowel in binnen- als buitenland, in de gaten te houden (zie ook paragraaf 2.8.3). Daarbij hadden de autoriteiten overal in het land informanten¹⁵¹; onbekend zijn bood daarom geen bescherming.¹⁵² Volgens een vertrouwelijke bron kon internationale bekendheid wel enige bescherming geven – om diplomatieke incidenten te voorkomen –, vooral als de persoon geen grote invloed had op de Rwandese publieke opinie.¹⁵³

2.7.1.1 Leden van politieke partijen (Actief) lidmaatschap van een oppositiepartij kon bijdragen tot negatieve aandacht van de Rwandese autoriteiten, maar was daarvoor geen voorwaarde. Negatieve

¹⁴⁶ US Department of States, *2022 Country report on human rights practices Rwanda*, 2023, pp. 2-4, 10-11; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁴⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁴⁸ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁴⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁵⁰ *N° 60/2013 of 22/08/2013 Law regulating the interception of communications*.

¹⁵¹ De Rwandese samenleving is van oudsher sterk hiërarchisch georganiseerd van nationaal tot dorpsniveau. De genocide heeft hier geen verandering in gebracht. Besluitvorming gebeurt top down van het hoogste naar het laagste administratieve niveau, maar inlichtingen beginnen op het laagste overheidsniveau en worden naar boven doorgegeven. Bron: Andrea Purdekova, 'Even if I am not here, there are so many eyes: Surveillance and state reach in Rwanda', in *Journal of Modern African Studies*, 49, 3 (2011), pp. 475-497; Vertrouwelijke bron, mei 2023.

¹⁵² Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 23; Hugh Lamarque, 'Policing Small communities, Rwanda Law enforcement and the co-production of security', in *Politique Africaine*, 2020/4 (no 160), p. 114; The Guardian, *Rwandans have long been used to Pegasus-style surveillance*, 23 juli 2021; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁵³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

aandacht leek eerder het gevolg van de aard van de activiteiten en uitgesprokenheid van een persoon dan van lidmaatschap van een politieke partij. Lidmaatschap van de politieke oppositie, kritiek op het bewind en uitspraken die als haatzaaiend werden geïnterpreteerd werden snel met elkaar vereenzelvigd en gezien als elkaar versterkend.¹⁵⁴ Hierbij kon sprake zijn van manipulatie: als iemand door de autoriteiten werd gezien als een bedreiging van de stabiliteit, kon deze door anderen – op instructie of niet – geassocieerd worden met andere (strafbare) zaken.¹⁵⁵

De oppositiepartij *Green Party* had enige mate van ruimte om te opereren.¹⁵⁶ De partij kreeg in 2018 twee zetels in het parlement.¹⁵⁷ Volgens vertrouwelijke bronnen stond de leider van de partij onder enorme druk om zich aan het systeem te conformeren en op die manier een plaats te krijgen in het parlement. Ook zou de dood van de tweede man van die partij nog steeds een repressief effect hebben.¹⁵⁸ André Kagwa Rwisereka werd in 2010 vrijwel onthoofd aangetroffen na een verdwijning van ongeveer een maand.¹⁵⁹ Volgens de autoriteiten betrof het een criminele overval, maar de voorzitter van de partij noemden het een moordaanslag, en vertelde aan de pers dat hij en Rwisereka anonieme doodsbedreigingen hadden ontvangen.¹⁶⁰

Anderen kregen nauwelijks tot geen ruimte om politiek te bedrijven.¹⁶¹ In september 2017 werden oppositiepolitica Diane Rwigara en haar moeder gearresteerd. Rwigara had zich kandidaat gesteld voor de presidentsverkiezingen van augustus 2017, maar haar kandidatuur was afgewezen omdat ze onvoldoende handtekeningen zou hebben verzameld. In de dagen voorafgaand aan haar arrestatie had Rwigara met internationale media gesproken en gesteld dat zij en haar familie lastiggevallen werden omdat zij kritisch waren op de autoriteiten.¹⁶² Rwigara werd na ruim een jaar op 6 december 2018 vrijgesproken en vrijgelaten.¹⁶³ Rwigaras vader was een rijke industrieel die lange tijd geldschietster was geweest van het RPF, maar in februari 2015 door een auto-ongeluk om het leven kwam. Volgens de familie was er sprake van opzet en zaten de autoriteiten erachter.¹⁶⁴

Gedurende de verslagperiode werden zeker vijftien personen van de verschillende partijen van Victoire Ingabire, FDU-Inkingi en DALFA-Umurinzi, gearresteerd en vervolgd op beschuldigingen van vormen van/deelnemen aan een gewapende groepering, het samenzweren tegen de regering en het verspreiden van valse informatie (zie ook paragraaf 2.3.4).¹⁶⁵ Volgens een vertrouwelijke bron zaten zij

¹⁵⁴ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁵⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁵⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁵⁷ National Elections Commission, Parliamentary elections 2018 results, [URUTONDE_RW_ABADEPITE_BEMEJWE_BY_AGATEGANYO.pdf \(nec.gov.rw\)](https://www.nec.gov.rw/URUTONDE_RW_ABADEPITE_BEMEJWE_BY_AGATEGANYO.pdf), geraadpleegd op 22 maart 2023.

¹⁵⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁵⁹ Jeune Afrique, *Le numéro deux d'un parti d'opposition retrouvé assassiné*, 14 juli 2010; The New York Times, *Rwanda Opposition Figure Found Dead*, 14 juli 2010.

¹⁶⁰ The New York Times, *Rwanda Opposition Figure Found Dead*, 14 juli 2010.

¹⁶¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁶² Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018, 2019*, p. 492; TV5 Monde, *Rwanda: l'acquittement surprise de l'opposante Diane Rwigara*, 6 december 2018.

¹⁶³ TV5 Monde, *Rwanda : l'acquittement surprise de l'opposante Diane Rwigara*, 6 december 2018.

¹⁶⁴ The East African, *Family of deceased tycoon Assinapol Rwigara petitions President Kagame*, 14 maart 2015.

¹⁶⁵ Human Rights Watch, *2021 World report, Events of 2020, 2021*, pp. 573-575; Human Rights Watch, *Rwanda: Politician Convicted for Harming Rwanda's Image*, 18 januari 2023; DefenceWeb, *Conspiracy jail sentences for Rwandan opposition*, 27 januari 2020; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Human Rights Watch, *2023 World Report, Events of 2022, 2022*, pp. 513-514; Defence Web, *Six people arrested in Rwanda, accused of spreading rumours*, 15 oktober 2021.

aan het eind van de verslagperiode nog altijd in de gevangenis zonder voortgang in hun processen.¹⁶⁶

Voormalig redacteur van de krant *The Chronicles*, Christopher Kayumba, richtte in maart 2021 de politieke partij *Rwandese Platform for Democracy* (RPD) op. Kort daarna werd hij door zijn voormalige huishoudster beschuldigd van verkrachting. In september 2021 werd Kayumba gearresteerd en aangeklaagd voor verkrachting en poging tot verkrachting. In februari 2023 werd hij, na anderhalf jaar voorarrest, vrijgesproken.¹⁶⁷ Jean Bosco Nkusi, verantwoordelijk voor mobilisatie voor de RPD, werd in maart 2021 gearresteerd en aangeklaagd wegens fraude en het vormen van een criminele organisatie. Hij werd in april 2022 veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf.¹⁶⁸

2.7.1.2 Journalisten en YouTubers

Gedurende de verslagperiode waren er verscheidene voorbeelden van journalisten en YouTubers die te maken kregen met negatieve aandacht van de autoriteiten (zie ook paragraaf 2.2.5). Hierboven werd ingegaan op de arrestatie van leden van de politieke oppositiepartijen FDU-Inkingi en DALFA-Umurinzi. In oktober 2021 werd samen met zeven leden van de politieke partij DALFA-Umurinzi de YouTuber Théoneste Nsengimana gearresteerd. Nsengimana zou verslag doen van Ingabiredag, een evenement waar Victoire Ingabire gepland had te spreken over politieke repressie in Rwanda. Hij werd aangeklaagd wegens 'het verspreiden van valse informatie en schadelijke propaganda met het doel een vijandige internationale opinie over Rwanda te veroorzaken'.¹⁶⁹ In deze zaak was aan het eind van de verslagperiode geen uitspraak gedaan. Nsengimana was in 2020 reeds gearresteerd vanwege zijn verslaggeving over de omstandigheden van de COVID-19 lockdown en op borgtocht vrijgelaten (zie ook paragraaf 2.2.6).¹⁷⁰

YouTubers Yvonne Idamange en Aimable Karasira, beiden overlevenden van de genocide, gebruikten hun video's om de genocide van 1994 te bespreken, inclusief de misdaden die door het RPF waren gepleegd in de nasleep.¹⁷¹ Idamange werd in 2019 gearresteerd nadat zij had opgeroepen tot een demonstratie tegen het feit dat de regering munt zou slaan uit de genocide. Zij werd schuldig bevonden aan een lijst van aanklachten en kreeg een gevangenisstraf van vijftien jaar.¹⁷² Karasira werd eveneens in 2019 gearresteerd en vervolgd voor genocide-ontkenning (zie ook paragraaf 2.3).¹⁷³ Human Rights Watch oordeelde dat afgaand op het bewijs waarop de rechters hun uitspraken baseerden, deze zaken schendingen waren van

¹⁶⁶ Vertrouwelijke bron, april 2023.

¹⁶⁷ Human Rights Watch, *2023 World Report. Events of 2022*, 2022, pp. 513-514; KT Press, Former university don Kayumba acquitted, 22 februari 2023; Africa News, *Opposition figure Christopher Kayumba held for rape in Rwanda*, 10 september 2021.

¹⁶⁸ Human Rights Watch, *2023 World Report. Events of 2022*, 2022, pp. 513-514; Les Mutikeys, *Rwanda : SOS pour Jean Bosco Nkusi détenu dans des condition inhumaines*, 6 mei 2022.

¹⁶⁹ Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; CPJ, *Rwandan journalist Théoneste Nsengimana detained since October 13*, 3 november 2021.

¹⁷⁰ KT Press, *RMC, RURA caution journalists on violating COVID-19 measures*, 13 april 2020; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, pp. 575-576.

¹⁷¹ DW, *Rwanda: Yvonne Idamange a été condamnée à 15 ans de prison*, 1 oktober 2021; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020; Le Monde Afrique, *La youtubeuse Yvonne Idamange condamnée à 15 ans de prison au Rwanda pour avoir critiqué le pouvoir*, 1 oktober 2021; CPJ, *Aimable Karasira Uzaramba imprisoned*, 31 mei 2021.

¹⁷² DW, *Rwanda : Yvonne Idamange a été condamnée à 15 ans de prison*, 1 oktober 2021 ; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020; Le Monde Afrique, *La youtubeuse Yvonne Idamange condamnée à 15 ans de prison au Rwanda pour avoir critiqué le pouvoir*, 1 oktober 2021.

¹⁷³ CPJ, *Aimable Karasira Uzaramba imprisoned*, 31 mei 2021; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020.

Afrikaanse en internationale mensenrechtenverdragen en lieten zien hoe weinig ruimte er in Rwanda was voor afwijkende meningen.¹⁷⁴

In 2021 verdween Innocent Bahati, een dichter die door middel van gedichten die hij op YouTube voordroeg, commentaar gaf op maatschappelijke zaken zoals armoede en de gevolgen van de COVID-19 lockdown.¹⁷⁵

In oktober 2022 werden drie medewerkers van het YouTube-kanaal Iwacu TV, Damascene Mutuyimana, Shadrack Niyonsenga, en Jean Baptiste Nshimiyima, vrijgesproken van het verspreiden van valse informatie met het doel een vijandige internationale opinie over Rwanda te veroorzaken. Er was ruim 22 jaar gevangenisstraf tegen hen geëist. De drie hadden ruim vier jaar in voorarrest doorgebracht.¹⁷⁶

2.7.1.3 Voormalige vertrouwelingen

Een hoog risico op negatieve aandacht liepen ook personen die voldeden aan enkele of alle van de volgende karakteristieken: ooit tot het veiligheidsapparaat behoord, vertrouweling van de president geweest, kennis van staatsgeheimen, langere tijd in het buitenland verbleven en zich kritisch geuit over de Rwandese autoriteiten.¹⁷⁷ Het meest bekende voorbeeld is de moord op kolonel Patrick Karegeya, die in 2014 dood werd aangetroffen in zijn hotelkamer in Zuid-Afrika. Karegeya was een voormalig hoofd van de Rwandese veiligheidsdienst en een van de oprichters van het *Rwanda National Congress* (RNC) een Rwandese oppositiepartij in ballingschap.¹⁷⁸ Volgens Zuid-Afrikaanse functionarissen wezen alle bewijzen in de richting van de Rwandese autoriteiten.¹⁷⁹ In 2015 getuigde de Rwandese majoor Robert Higiroy voor het Amerikaanse Congres dat de directeur van de Rwandese militaire inlichtingendienst, kolonel Dan Munyza hem de opdracht had gegeven om Karegeya en generaal Kayumba Nyamwasa te vermoorden. Higiroy werd vervolgens zelf doelwit van pogingen door de Rwandese autoriteiten om hem te vermoorden.¹⁸⁰

In 2018 verdwenen Karenzi Karake, voormalig hoofd van de Rwandese veiligheidsdienst, en Dennis Karera, de broer van de minister van Justitie. Beiden werden na enkele weken incommunicado detentie vrijgelaten, maar Karenzi Karake stond sindsdien onder huisarrest.¹⁸¹ In een rapport van de *Organized Crime and Corruption Reporting Project* (OCCRP) werd melding gemaakt van een intern document van Interpol waarin stond dat een arrestatiebevel tegen Eugene Gasana, een voormalige vertrouweling van Kagame, was ingetrokken omdat de aanklacht politiek gemotiveerd zou zijn.¹⁸²

¹⁷⁴ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020.

¹⁷⁵ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3; JamboNews, *Rwanda: Oû est Innocent Bahati?*, 23 maart 2021; The Guardian, *Margaret Atwood joins writers calling for urgent action over missing Rwandan poet*, 7 februari 2022.

¹⁷⁶ Human Rights Watch, *2023 World Report. Events of 2022*, 2022, pp. 514-515.

¹⁷⁷ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 23; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁷⁸ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 13-14; Zembla, *De lange arm van Rwanda*, 12 september 2022.

¹⁷⁹ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 13-14; Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 24; Zembla, *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 15 september 2022.

¹⁸⁰ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; US House of Representatives, *Testimony of Major, Robert Higiroy: Subcommittee on Africa, Global Health, Global Human Rights, and International Organizations*, 27 september 2017.

¹⁸¹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 493-494; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

¹⁸² OCCRP, *Rwanda Fed False Intelligence to U.S. and Interpol As It Pursued Political Dissidents Abroad*, 4 november 2022.

2.7.1.4 Familieleden

In een rapport van *Freedom House* werd het intimideren en lastigvallen van familieleden genoemd als een van de vormen van grensoverschrijdende repressie door de Rwandese autoriteiten. Bijna alle bronnen die *Freedom House* sprak voor het rapport, maakten hier melding van.¹⁸³ In 2017 verdween Violette Uwamahoro gedurende twee weken toen zij een familiebezoek bracht aan Rwanda.¹⁸⁴ Uwamahoro was de vrouw van Faustin Rukundo, een in het Verenigd Koninkrijk woonachtig lid van de RNC, die ook een doelwit was van Pegasus spyware (zie ook paragraaf 2.8.3).¹⁸⁵ Rukundo's vrouw bleek de twee weken in politiehechtenis te hebben doorgebracht. Zij en een neef die politieagent was, werden vervolgens beschuldigd van onder andere het vrijgeven van staatsgeheimen. De vrouw werd uiteindelijk op borgtocht vrijgelaten wegens gebrek aan bewijs.¹⁸⁶ In een ander geval verdwenen in 2019 twee broers van Noel Zihabamwe, een inwoner van Australië. Volgens Zihabamwe verdwenen zijn broers een maand nadat hij geweigerd had namens de Rwandese autoriteiten de diaspora in Australië in de gaten te houden.¹⁸⁷

Verschillende vertrouwelijke bronnen gaven aan dat intimidatie en lastigvallen van familieleden zeker voorkwamen, maar niet op grote schaal.¹⁸⁸ Volgens een vertrouwelijke bron trof het met name personen die vanuit het buitenland oppositionele politiek bedreven.¹⁸⁹

2.8 Invloed Rwandese autoriteiten in het buitenland

In deze paragraaf wordt ingegaan op de invloed van de Rwandese autoriteiten in het buitenland. Voor de behandeling van terugkeerders wordt verwezen naar paragraaf 3.6.

2.8.1 Regeringsbeleid diaspora

De Rwandese autoriteiten probeerden de diaspora actief bij Rwanda te betrekken en terug te halen naar Rwanda. Rwandezers die in het buitenland hadden gestudeerd werden aangemoedigd hun kennis en ervaring in te zetten voor hun land van herkomst. Het Rwandese ministerie van Buitenlandse Zaken had een directie verantwoordelijk voor de diaspora.¹⁹⁰ Rwanda had een jaarlijks programma voor

¹⁸³ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 25.

¹⁸⁴ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 25; Amnesty International, *2017 Annual report*, 2018, p. 316; Financial Times, *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019.

¹⁸⁵ Financial Times, *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019.

¹⁸⁶ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 25; Amnesty International, *2017 Annual report*, 2018, p. 316; BBC News, *Violette Uwamahoro: Rwanda court releases UK woman*, 27 maart 2017.

¹⁸⁷ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 25; ABC, *Murder and abduction claims have Rwandan Government accused of intimidating critics in Australia*, 18 oktober 2020; Amnesty International, *2017 Annual report*, 2018, p. 316; US Department of State, *2021 country report on human rights practices, Rwanda*, 2022.

¹⁸⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁸⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁹⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

studenten die in het buitenland studeerden en terugkwamen voor hun vakanties. Dit programma bood lessen op het gebied van geschiedenis, economie, ideologie, Kinyarwanda¹⁹¹, en in sommige gevallen een militaire training van een week.¹⁹² Elk jaar op 5 oktober - *Rwanda Day* - ontmoette president Kagame in persoon de Rwandese diaspora in landen en steden met een grote Rwandese gemeenschap. Doel van deze ontmoetingen was volgens de president zelf 'om Rwandezers te vertellen wat er van ze verwacht wordt en hen te laten vertellen wat zij van Rwanda verwachten'.¹⁹³

De Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) werkte in 2018 samen met de Rwandese autoriteiten om de Rwandese diaspora in het Verenigd Koninkrijk, België, Duitsland en Nederland in kaart te brengen. Doel van deze exercitie was 'het verkrijgen van inzicht in de sociaaleconomische profielen van leden van de diaspora, hun vaardigheden en expertise, en hun motivatie mee te werken aan de ontwikkeling van Rwanda'.¹⁹⁴

Volgens een vertrouwelijke bron stonden de Rwandese autoriteiten open voor de nieuwe kennis en ideeën die de terugkerende diaspora met zich meebracht, zolang deze werden ingezet voor de opbouw van het land.¹⁹⁵

2.8.2 Informantennetwerken

De Rwandese staat werd ook gedurende deze verslagperiode gedomineerd door het Rwandese veiligheidsapparaat. Openbare en vertrouwelijke bronnen berichtten dat de Rwandese autoriteiten op grote schaal de diaspora in de gaten hielden en in bepaalde gevallen ook in het buitenland opereerden.¹⁹⁶

Het monitoren van de diaspora gebeurde onder andere door middel van een netwerk van informanten.¹⁹⁷ Volgens verschillende bronnen werden de Rwandese ambassades en diasporaorganisaties hiervoor gebruikt.¹⁹⁸ Rwandezers in het buitenland werden onder druk gezet om de diaspora te bespioneren voor de Rwandese autoriteiten. Er waren berichten over Rwandezers in het buitenland die een eed van trouw aan de Rwandese regering aflegden op de Rwandese ambassade.¹⁹⁹ Volgens verschillende vertrouwelijke bronnen werden Rwandezers in het buitenland onder druk gezet om lid te worden van een diasporaorganisatie,

¹⁹¹ Het Kinyarwanda is de gemeenschappelijke taal van alle bevolkingsgroepen van Rwanda en naast het Engels en het Frans, één van de officiële talen van Rwanda

¹⁹² Jeune Afrique, *Rwanda – Paul Kagame : « Nous sommes allés au-delà de l’imaginable »*, 1 april 2019.

¹⁹³ Jeune Afrique, *Le Rwanda Day, vitrine du pays de Paul Kagame auprès de la diaspora*, 7 oktober 2019.

¹⁹⁴ IOM Rwanda, *Diaspora mapping information sheet*, september 2018, p. 4; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁹⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁹⁶ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 23; ABC, *Spies in our suburbs*, 24 augustus 2019; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁹⁷ Zembla, *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 15 september 2022; ABC, *Murder and abduction claims have Rwandan Government accused of intimidating critics in Australia*, 18 oktober 2020; ABC, *Spies in our suburbs*, 24 augustus 2019; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, 10 februari 2023.

¹⁹⁸ Zembla, *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 15 september 2022; Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022, pp. 565-566; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

¹⁹⁹ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; Andrew Harding, "The Loyalty Oath Keeping Rwandans Abroad in Check," British Broadcasting Corporation, 18 november, 2020, transcript op LexisNexis; ABC, *Spies in our suburbs*, 24 augustus 2019; ABC, *Murder and abduction claims have Rwandan Government accused of intimidating critics in Australia*, 18 oktober 2020; US House of Representatives, Testimony of Major, Robert Higiyo: Subcommittee on Africa, Global Health, Global Human Rights, and International Organizations, 27 september 2017.

bijvoorbeeld wanneer zij een dienst nodig hadden van de Rwandese ambassade.²⁰⁰ Een vertrouwelijke bron stelde dat veel meer dan de samenleving in Rwanda zelf, de diaspora zeer verdeeld bleef: etniciteit deed er buiten Rwanda meer toe, en ook de vraag of men voor- of tegenstander van de Rwandese autoriteiten was. Dit onderscheid deed zich voelen in wie zich bij de ambassade registreerde en wie niet.²⁰¹ Een andere vertrouwelijke bron vertelde personen te kennen in Kenia, de Verenigde Staten en Frankrijk die geweigerd hadden lid te worden van een diasporaorganisatie en vervolgens door de Rwandese autoriteiten in de gaten werden gehouden.²⁰² Volgens bronnen van Freedom House werd het spreken met mede-Rwandezen die negatief in de aandacht stonden van de Rwandese autoriteiten al gezien als een risico.²⁰³

2.8.3 *Spyware*

Verschillende openbare en vertrouwelijke bronnen berichtten over het gebruik van spyware door de Rwandese autoriteiten. In 2019 berichtte *The Financial Times* dat het door een hack van de berichtenapplicatie WhatsApp mogelijk was geworden via die dienst ongemerkt de spyware Pegasus op mobiele telefoons te installeren. Door middel van deze spyware kon toegang verkregen worden tot persoonlijke data van de telefoongebruikers, zoals gecodificeerde berichten en locaties. Volgens de krant kon niet vastgesteld worden door welke landen deze spyware was geïnstalleerd, maar wel bleek uit intern onderzoek door WhatsApp dat op de lijst van bespioneerde nummers een groot aantal van Rwandezen stond.²⁰⁴ In juli 2021 publiceerden *Amnesty International* en het journalistennetwerk *Forbidden Stories* hun analyse van een lek van ruim vijftigduizend telefoonnummers van potentiële doelwitten van Pegasus. Hieruit zou blijken dat meer dan 3500 activisten, journalisten, binnenlandse en buitenlandse politici en diplomaten binnen en buiten Rwanda sinds 2016 door de Rwandese autoriteiten aangemerkt waren als mogelijke doelwitten van spyware.²⁰⁵

Geïdentificeerde doelwitten betroffen onder andere leden van de UDF-Inkingi, van de RNC en familieleden van bijvoorbeeld Karegeya en Rusesabagina. Verschillende andere bronnen maakten melding van waarschuwingen door Europese veiligheidsdiensten aan het adres van inwoners van Rwandese afkomst en van het aantreffen van spyware op telefoons, inclusief van een Europese journalist die met een Rwandese getrouwd is en over Rwanda bericht, en een Europese minister.²⁰⁶

2.8.4 *Voeden van valse informatie*

²⁰⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁰¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁰² Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁰³ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 22.

²⁰⁴ Financial Times, *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2020*, p. 485.

²⁰⁵ Amnesty International, *Pegasus Project: Rwandan authorities chose thousands of activists, journalists and politicians to target with NSO spyware*, 19 juli 2021; OCCRP, *Who's on the list – The Pegasus project*, [Who's on the List – The Pegasus Project | OCCRP, geraadpleegd op 16 april 2023](#).

²⁰⁶ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 25; Zembla, *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 15 september 2022; Amnesty International, *2021 Annual report, 2022*, p. 315; Financial Times, *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019; Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 22; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2020*, p. 485; Human Rights Watch, *2022 World Report, Events of 2021, 2021*, pp. 565-566; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

Volgens een rapport van de *Organised Crime and Corruption Research Project* (OCCRP) zouden de Rwandese veiligheidsdiensten jarenlang valse informatie hebben gevoed aan Amerikaanse autoriteiten over inwoners van Rwandese afkomst. Dit zou zijn gebleken uit een vertrouwelijk document van het Amerikaanse *Federal Bureau of Investigation* (Federale Onderzoeksbureau, FBI). Uit eigen onderzoek van de FBI zouden beschuldigingen door de Rwandese autoriteiten dat bepaalde leden van de Rwandese oppositiepartij RNC banden hadden met anti-Rwandese groeperingen in Centraal-Afrika ongegrond zijn gebleken.²⁰⁷ Ook waren er berichten van ongefundeerde of politiek gemotiveerde arrestatiebevelen. Interpol zou bijvoorbeeld een arrestatiebevel tegen Eugene Gasana hebben ingetrokken. In 2018 bepaalde de Duitse rechter dat er onvoldoende bewijs was tegen Enoch Ruhigira, een voormalige medewerker van president Habyarimana. Ruhigira was gearresteerd op basis van een door Rwanda uitgegeven arrestatiebevel. Hij werd niet uitgezet naar Rwanda.²⁰⁸

2.8.5 *Intimidatie, verdwijningen, moorden in het buitenland*

De repressie door de Rwandese autoriteiten van critici, opposanten en dissidenten was grensoverschrijdend.²⁰⁹ Volgens *Freedom House* waren Rwandezes tussen 2014 en 2022 in minstens zeven landen het doelwit van fysieke aanvallen door vertegenwoordigers van de Rwandese autoriteiten, waaronder in de DRC en Kenia, Zuid-Afrika, de Verenigde Arabische Emiraten en Duitsland.²¹⁰

Voorbeelden uit de verslagperiode van actief ingrijpen in het buitenland door de Rwandese autoriteiten waren de ontvoeringen van Paul Rusesabagina in 2020 en - vermoedelijk - van Cassien Ntamuhanga in 2021 (zie ook paragrafen 2.1 en 2.5).

In februari 2021 werd Seif Bamporiki, lid van de oppositiepartij RNC in Zuid-Afrika vermoord. Volgens andere leden van de partij waren de Rwandese autoriteiten hiervoor verantwoordelijk. De Zuid-Afrikaanse autoriteiten gaven aan dat het ook een criminele overval kon betreffen.²¹¹

In september 2021 werd voormalig legerofficier Révocat Karemangingo in Mozambique onder onduidelijke omstandigheden doodgeschoten.²¹² Karemangingo was officier geweest in de FAR, het leger dat de genocide van 1994 gedirigeerd had. Volgens berichten zouden de aanvallers met twee auto's op de auto van Karemangingo ingereden zijn en hem vervolgens zesmaal hebben beschoten. Volgens leden van de diaspora zou Karemangingo in 2016 al eens een aanslag op zijn leven overleefd hebben.²¹³

²⁰⁷ OCCRP, *Rwanda Fed False Intelligence to U.S. and Interpol As It Pursued Political Dissidents Abroad*, 4 november 2022.

²⁰⁸ JusticeInfo.net, Retour sur l'arrestation à la demande du Rwanda, en Allemagne, d'Enoch Ruhigira, ex-directeur de cabinet du président Juvénal Habyarimana, 17 oktober 2016; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

²⁰⁹ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 11; Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, pp. 22-23; Zembla, *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 15 september 2022; ABC, *Murder and abduction claims have Rwandan Government accused of intimidating critics in Australia*, 18 oktober 2020; ABC, *Spies in our suburbs*, 24 augustus 2019.

²¹⁰ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 22.

²¹¹ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 13-14; US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 11; BBC News, *Rwandan Seif Bamporiki killed in South Africa*, 22 februari 2021.

²¹² Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022, pp. 565-566; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 13-14.

²¹³ BBC News, *Rwandan ex-army officer gunned down in Mozambique*, 14 september 2021; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 13-14.

Veel landen, zoals België, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Canada, Zweden, Australië en Zuid-Afrika waren op de hoogte van de transnationale repressie door de Rwandese autoriteiten en waarschuwden in sommige gevallen inwoners van Rwandese origine in hun landen.²¹⁴

2.9 Victoire Ingabire

2.9.1 Veroordeling Ingabire

Victoire Ingabire is een Rwandese politica. Zij bevond zich ten tijde van de genocide in 1994 in Nederland en besloot te blijven.²¹⁵ In januari 2010 keerde zij na zestien jaar ballingschap terug naar Rwanda, met als doel haar partij FDU-Inkingi te laten registreren voorafgaand aan de presidentsverkiezingen in augustus 2010.²¹⁶ Op de dag van haar terugkeer legde zij een krans bij het genocideherdenkingsmonument en verklaarde te hopen dat ook de daders van misdaden tegen de Hutu in 1994 berecht zouden worden. Op 21 april van dat jaar werd zij gearresteerd en een dag later op borgtocht vrijgelaten.²¹⁷ In oktober 2010 werd zij opnieuw gearresteerd.²¹⁸

Op verzoek van Rwanda doorzocht de Nederlandse politie in december 2010 het huis van Ingabire in Zevenhuizen. De in beslag genomen stukken, zoals documenten met betrekking tot geldovermakingen naar de DRC, werden overgedragen aan de Rwandese autoriteiten.²¹⁹ In 2011 werd Ingabire in Rwanda aangeklaagd wegens terroristische activiteiten, genocide-ideologie, divisionisme²²⁰ en opruiing en in oktober 2012 veroordeeld tot acht jaar gevangenisstraf. Eind 2013 bevestigde het hooggerechtshof de veroordeling en verhoogde de straf tot vijftien jaar.²²¹

2.9.2 Vrijlating Ingabire

In november 2017 oordeelde het Afrikaanse Hof voor Mensenrechten en Rechten inzake Volkeren dat de veroordeling van Ingabire 'niet nodig' was in een democratie. Het Hof stelde ook dat zelfs als het had geaccepteerd dat Ingabire's uitspraken inperkingen verdienden, de door de Rwandese rechtbank opgelegde straf niet in verhouding stond tot de overtreding. Het Hof droeg de Rwandese autoriteiten op

²¹⁴ Freedom House, *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022, p. 26; Zembla, *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 15 september 2022; ABC, *Murder and abduction claims have Rwandan Government accused of intimidating critics in Australia*, 18 oktober 2020; OCCPR, *Rwanda Fed False Intelligence to U.S. and Interpol As It Pursued Political Dissidents Abroad*, 4 november 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²¹⁵ NRC Handelsblad, *Een Rwandese politica in Zevenhuizen*, 17 september 2018.

²¹⁶ Amnesty International, *The State of the World's Human Rights - Rwanda*, 23 mei 2013; BBC Monitoring, *Rwanda's Victoire Ingabire among freed Kagame critics*, 15 september 2018; Nederlands Dagblad, *Rwandese resident laat politica Ingabire vrij*, 17 september 2018; Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, 18 augustus 2016, pp. 27, 51.

²¹⁷ Jeune Afrique, *Rwanda, Arrestation de l'opposante Victoire Ingabire*, 21 april 2010.

²¹⁸ Le Monde Afrique, *L'Opposante Rwandaise Victoire Ingabire arrêtée à Kigali*, 14 oktober 2010.

²¹⁹ NRC, *Rwanda berecht Hutu-politica; m/v in het nieuws Victoire Ingabire*, 5 september 2011; NRC Handelsblad, *Een Rwandese politica in Zevenhuizen*, 17 september 2018.

²²⁰ De term divisionisme verwijst naar de wet *Law No 47/2001 of December 2001 instituting punishment for offences of discrimination and sectarianism*, waarin discriminatie en het zaaien van verdeeldheid strafbaar zijn gesteld.

²²¹ Amnesty International, *The State of the World's Human Rights - Rwanda*, 23 mei 2013; BBC Monitoring, *Rwanda's Victoire Ingabire among freed Kagame critics*, 15 september 2018; Nederlands Dagblad, *Rwandese resident laat politica Ingabire vrij*, 17 september 2018; Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, 18 augustus 2016, pp. 27, 51.

Ingabire binnen zes maanden in het gelijk te stellen.²²² De Rwandese autoriteiten beklagden zich over 'politisering' van het Hof en weigerden de uitspraak van het Hof uit te voeren. Volgens haar advocate verslechterden Ingabire's detentieomstandigheden na de uitspraak van het Afrikaanse Hof: zij mocht haar familieleden niet meer spreken.²²³

In 2018 kwam Ingabire samen met ruim tweeduizend andere gevangenen vrij in het kader van een presidentieel pardon.²²⁴ Zij mocht echter Rwanda niet zonder toestemming van de Rwandese autoriteiten verlaten, en aanvragen hiertoe werden meerdere keren geweigerd.²²⁵ Volgens Human Rights Watch doorzocht het RIB in 2020 herhaaldelijk haar huis en werden daarbij eigendommen in beslag genomen. Ook moest Ingabire zich geregeld voor ondervragingen melden.²²⁶

2.9.3 *Ingabire richt nieuwe partij op*

In 2019 verliet Ingabire de FDU-Inkingi na dertien jaar leiding te hebben gegeven aan die partij, en richtte een nieuwe partij op, DALFA-Umurinzi.²²⁷ FDU-Inkingi maakte deel uit van een coalitie van vijf Rwandese oppositiebewegingen, Platform P5. Ingabire vertrok uit de FDU-Inkingi nadat leden van andere bewegingen in dit platform zich schuldig hadden gemaakt aan een gewapende aanval vanuit DRC op het Rwandese toeristenstadje Kinigi, waarbij veertien personen gedood waren.²²⁸ Volgens een artikel van *BBC Monitoring* zagen politieke analisten deze stap van Ingabire als een manier om geen verantwoording te hoeven afleggen voor de gewapende acties van de groepen van de P5.²²⁹

2.9.4 *Politieke invloed Ingabire*

Volgens vertrouwelijke bronnen wordt Ingabire in Rwanda gezien als iemand die polariseert en zonder veel inhoud oppositiepolitiek bedrijft, wat haar noch bij de autoriteiten, noch bij grote delen van de bevolking bijzonder populair maakt.²³⁰ Haar beperkte populariteit, in combinatie met het feit dat zij internationaal bekend is, zouden de verklaring kunnen zijn voor het feit dat zij weliswaar niet vrij is om het land te verlaten, maar ook niet meer in de gevangenis zit (zie ook paragraaf 2.9.2).²³¹

²²² African Court on Human and People's Rights, *In the matter of Ingabire Victoire Umuhoza vs the Republic of Rwanda*, application 003/2014, 27 november 2017, § 162.

²²³ RFI, *Le Rwanda refuse de rétablir Victoire Ingabire dans ses droits*, 29 mei 2018.

²²⁴ Deutsche Welle, *Rwandan opposition figure Victoire Ingabire seeks reconciliation in her homeland*, 4 september 2022; BBC Monitoring, *Rwanda attack: Opposition leader Victoire Ingabire summoned*, 8 oktober 2019; BBC Monitoring, *Rwanda's Victoire Ingabire among freed Kagame critics*, 15 september 2018; Nederlands Dagblad, *Rwandese president laat politica Ingabire vrij*, 17 september 2018.

²²⁵ Al Jazeera, *My story: Being an opposition figure in Rwanda*, 20 april 2022; Associated Press, *Rwanda opposition leader says she was barred from traveling*, 6 december 2019.

²²⁶ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, p. 573.

²²⁷ BBC Monitoring, *Rwanda links opposition figure to ethnic recruitment*, 13 mei 2019; BBC Monitoring, *Rwanda attack: Opposition leader Victoire Ingabire summoned*, 8 oktober 2019; BBC Monitoring, *Rwandan opposition leader decamps and forms new party*, 11 november 2019.

²²⁸ Infos Grands Lacs, *FDLR was behind Musanze attack which killed 14 people*, 7 oktober 2019.

²²⁹ BBC Monitoring, *Rwanda links opposition figure to ethnic recruitment*, 13 mei 2019; BBC Monitoring, *Rwanda attack: Opposition leader Victoire Ingabire summoned*, 8 oktober 2019; BBC Monitoring, *Rwandan opposition leader decamps and forms new party*, 11 november 2019.

²³⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²³¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

2.10 (Inter)nationale organisaties

Rwanda heeft sinds 2012 verschillende wetten die de registratie en het opereren van nationale, internationale en religieuze niet-gouvernementele organisaties reguleert.²³² Volgens vertrouwelijke bronnen hadden de Rwandese autoriteiten sinds 2019 een herziening van die wetgeving aangekondigd, maar was dit proces niet transparant en waren maatschappelijk middenveldorganisaties niet op de hoogte van de ontwikkelingen.²³³

Volgens vertrouwelijke bronnen konden nationale en internationale ngo's over het algemeen prima opereren als het om dienstverlening ging; mensenrechtenorganisaties hadden het over het algemeen moeilijker.²³⁴ De autoriteiten legden arbeidsintensieve registratieprocedures op.²³⁵ Verschillende organisaties, waaronder Human Rights Watch, hadden grote problemen met het verkrijgen van werkvergunningen.²³⁶ Sommigen kregen daardoor geen toegang tot Rwanda. Een Rwandese consultant die werkzaamheden verrichtte voor Human Rights Watch werd in 2018 zes dagen arbitrair gedetineerd, waarvan de eerste twaalf uur incommunicado.²³⁷ Het verkrijgen van een werkvisum voor buitenlanders die voor internationale ngo's werkten was ook afhankelijk van de vraag of de functie vervuld kon worden door Rwandezen.²³⁸ Volgens een andere vertrouwelijke bron had het beleid voor de Rwandese autoriteiten vooral tot doel goed geïnformeerd te blijven over wat internationale organisaties in Rwanda deden.²³⁹

2.11 Vrij verkeer tussen Rwanda en Oeganda

Op 31 januari 2022 heropende Rwanda de grensovergang met Oeganda in de plaats Gatuna, nadat deze drie jaar gesloten was geweest. Rwanda had de grens in februari 2019 gesloten nadat het Oeganda ervan beschuldigd had Rwandese rebellen te steunen die het bewind van president Kagame omver wilden werpen.²⁴⁰ De grens bleef gesloten tijdens de Covid-19-crisis.²⁴¹

Volgens het Gemeenschappelijke Markt Protocol moeten burgers van de lidstaten van de *East African Community* (Oost-Afrikaanse Gemeenschap, EAC)²⁴² tussen de lidstaten kunnen reizen met gebruik van een nationale identiteitskaart die door een machine gelezen kan worden. Oeganda en Rwanda waren de enige landen die identiteitskaarten uitgaven die aan de vereisten voldeden.²⁴³

²³² Law N°04/2012 of 17/02/2012 governing the organization and the functioning of national non governmental organisations; Law N°05/2012 of 17/02/2012 governing the organization and functioning of international non governmental organisations; Law 06/2012 of 17/02/2012 determining organization and functioning of religious-based organisations.

²³³ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, mei 2023.

²³⁴ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 22-23; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

²³⁵ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 22-23; Bertelsmann Stiftung, Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country report Rwanda*, 2022, p. 26.

²³⁶ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 419; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

²³⁷ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 419; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

²³⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

²³⁹ Vertrouwelijke bron, maart 2023.

²⁴⁰ Deutsche Welle, *Rwanda reopens land border with Uganda*, 31 januari 2022.

²⁴¹ Vertrouwelijke bron, april 2023.

²⁴² De lidstaten van de EAC zijn Burundi, DRC, Kenia, Oeganda, Rwanda, Tanzania en Zuid-Soedan.

²⁴³ Caroline Kago en Wanyama Wasinde, *Free Movement of Workers in the EAC*, 7 december 2022, p. 348.

Volgens een vertrouwelijke bron ontmoedigden de Rwandese autoriteiten voor Rwandezen de grensovergang naar Oeganda door PCR-testen te eisen van personen die Rwanda verlieten. Oeganda vroeg niet om dergelijke testen. Buitenlanders die zich in Rwanda wilden vestigen moesten een baan hebben en een garantverklaring van de werkgever overleggen aan de Rwandese autoriteiten. Voor Rwandezen was het gemakkelijker zich in Oeganda te vestigen.²⁴⁴

²⁴⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

3 Rechtsgang in de strafrechtspraak

3.1 Ontwikkelingen in de rechtspraak

3.1.1 Reguliere rechtspraak

De reguliere strafrechtelijke procedure in Rwanda kent vijf rechterlijke instanties, te weten de primaire rechtbanken (*primary courts*), intermediaire rechtbanken (*intermediate courts*), de hoge rechtbank (*high court*), het gerechtshof (*court of appeal*) en het hooggerechtshof (*supreme court*). Daarnaast zijn er gespecialiseerde rechtbanken, zoals militaire en handelsrechtbanken. De jurisdictie van de rechtbanken wordt bepaald door de wet.²⁴⁵

Rwanda heeft 41 primaire rechtbanken die zich over zowel civiele als strafzaken buigen. De 12 intermediaire rechtbanken houden zich bezig met civiel- straf- en bestuursrecht en kunnen beroepen behandelen uit de primaire rechtbanken. De hoge rechtbank heeft zijn basis in Kigali en heeft vijf kamers over het land verspreid; de vijfde kamer van de hoge rechtbank is de gespecialiseerde kamer voor internationale misdrijven.²⁴⁶ Deze gespecialiseerde kamer verhuisde in 2018 van Kigali naar Nyanza.²⁴⁷

In 2018 richtte Rwanda het gerechtshof (*court of appeal*) op om beroepszaken van de hoge rechtbank (inclusief de gespecialiseerde kamer voor internationale misdrijven), de hoge rechtbank voor commerciële zaken (*high commercial court*) en de hoge militaire rechtbank (*high military court*) te behandelen.²⁴⁸ Dit had tot doel het hooggerechtshof (*supreme court*) te ontlasten en achterstanden te kunnen wegwerken.²⁴⁹ In de praktijk leidde de mogelijkheid tot beroep juist ook tot meer belasting voor en grotere achterstanden in de rechtsspraak.²⁵⁰

In de tweede helft van 2022 werden twee belangrijke beleidshervormingen voor de justitiesector gepresenteerd die tot doel hadden de overbelasting van de gevangenen en het justitieapparaat aan te pakken. De eerste betrof het aanmoedigen van het gebruik van alternatieve vormen van conflictresolutie, zoals meer traditionele bemiddelingsvormen²⁵¹ maar ook aan rechtbanken verbonden

²⁴⁵ N°30/2018 of 02/06/2018 Law determining the jurisdiction of courts.

²⁴⁶ Government of Rwanda website, *Judiciary*, [Government of Rwanda: Judiciary \(www.gov.rw\)](http://www.gov.rw), geraadpleegd op 23 maart 2023.

²⁴⁷ The New Times, *The international crimes High Court chamber inaugurated in Nyanza*, 29 juni 2018; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M., december 2019-februari 2020*, § 20.

²⁴⁸ Rwanda judiciary website, *Court of Appeal*, [Court of Appeal \(judiciary.gov.rw\)](http://judiciary.gov.rw), geraadpleegd op 23 maart 2023.

²⁴⁹ The New Times, *Judicial reforms to reduce case backlog – Chief Justice*, 29 juli 2018; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁵⁰ Vertrouwelijke bron, december 2022.

²⁵¹ Het bemiddelen door dorpsoudsten was de manier waarop lokale gemeenschappen eeuwenlang in Rwanda geschillen beslechtten. Na de genocide werd deze vorm van traditionele rechtsspraak ook grootschalig toegepast om honderdduizenden genocidezaken te behandelen. De *gacaca* rechtbanken bestaan inmiddels niet meer, maar sinds 2004 wordt, met name in de rurale gebieden, nog wel gebruik gemaakt van de *Abunzi*. De *abunzi* ('zij die verzoenen') zijn door de lokale gemeenschap gekozen bemiddelaren die worden ingezet voor kleinere geschillen. Hoewel Rwanda dus zeer bekend was met traditionele vormen van bemiddeling, werd er in de praktijk zeer beperkt gebruik van gemaakt omdat de Rwandese samenleving sinds de kolonisatie meer en meer gebruik was gaan maken van westerse rechtssystemen. Bron: Vertrouwelijke bron, december 2022.

bemiddeling. Het was de bedoeling dat daarbij specifiek aandacht zou komen voor onderwerpen als wederopbouw en trauma.²⁵²

De tweede hervorming had tot doel de overbevolking in de gevangenissen tegen te gaan door middel van: alternatieve vormen van straf, zoals elektronische enkelbanden of taakstraffen; het gebruik van borgtocht; het afschaffen van minimum- en verplichte straffen en meer vrijheid voor de rechter om te oordelen of er sprake is van verzachtende of verzwarende omstandigheden; het scheiden van veroordeelden en verdachte gevangenen. Voor beide hervormingen zijn aanvullende wettelijke aanpassingen nodig en voor de bemiddeling moeten professionals worden opgeleid. Over de impact van het beleid kon daarom nog niets gesteld worden.²⁵³ Sinds het kabinet met de hervormingen akkoord ging, werden enkele duizenden gevangenen op borgtocht vrijgelaten. Ook werd er sinds oktober 2022 geëxperimenteerd met onderhandelingen over strafvermindering in ruil voor een schuldbekentenis. Volgens een vertrouwelijke bron waren hier risico's aan verbonden, zeker voor de hoge aantallen jonge verdachten, die geregeld zonder tussenkomst van een advocaat of zonder kennis van zaken voor een rechter verschijnen en dan niet volledig kunnen overzien wat schuldig pleiten precies voor hen betekent.²⁵⁴

- 3.1.1.1 Reguliere rechtbanken en genocidezaken
Hoofdverantwoordelijken²⁵⁵ van daden van genocide en oorlogsmisdrijven in de periode tussen 1 oktober 1990 en 31 december 1994 vallen onder de jurisdictie van intermediaire rechtbanken, en alle andere verdachten van genocide onder jurisdictie van de primaire rechtbanken.²⁵⁶

3.1.2 *Militaire rechtbanken*

Er waren geen berichten over ontwikkelingen met betrekking tot de militaire rechtbanken.

Rwanda heeft een militaire rechtbank van eerste aanleg (*military tribunal at 1st instance*) en een militair hof van beroep (*military high court at appeal level*). De militaire aanklager (*military prosecution* of *auditorat militaire*) valt onder het ministerie van Defensie; de rechters vallen onder het hooggerechtshof, maar zijn militairen. Militaire rechtbanken hadden jurisdictie over alle misdrijven begaan door militairen²⁵⁷, inclusief genocide.²⁵⁸ De in 2016 door Canada uitgezette voormalige FAR-officier Henri Jean Claude Seyoboka werd door een militaire rechtbank

²⁵² Rwanda Ministry of Justice, *Alternative Dispute Resolution policy*, september 2022, [index.php \(risa.rw\)](https://index.php.risa.rw), geraadpleegd op 28 maart 2023; Vertrouwelijke bron, december 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁵³ Rwanda Ministry of Justice, *Criminal justice policy*, september 2022, [index.php \(risa.rw\)](https://index.php.risa.rw), geraadpleegd op 28 maart 2023; Vertrouwelijke bron, december 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁵⁴ Vertrouwelijke bron, december 2022.

²⁵⁵ Onder hoofdverantwoordelijken wordt in de wet verstaan: a) een persoon die misdrijven heeft gepleegd die hem of haar in de categorie plaatsen van meesterbrein, planners aanstichters, toezichhouders, en leiders van genocide of andere misdrijven tegen de menselijkheid met zijn/haar medeplichtigen; of b) een persoon die in die tijd (gedurende de genocide van 1994) deel uitmaakte van administratieve organen op nationaal of prefectuur niveau en zijn/haar medeplichtigen. Bron: *N°30/2018 of 02/06/2018 Law determining the jurisdiction of courts*, artikel 29.

²⁵⁶ *N°30/2018 of 02/06/2018 Law determining the jurisdiction of courts*, artikelen 26, 29 en 42; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁵⁷ *MOD: Military Justice System*; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 12; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁵⁸ The New Times, *Genocide convict Seyoboka appeals against life sentence at Military High Court*, 31 mei 2021.

berecht.²⁵⁹ Volgens de mensenrechtenrapportage van de VS bleef het leger geregeld militairen en voormalige militairen berechten. Hierbij werden gevangenisstraffen en boetes opgelegd. Verdachten hadden bij militaire rechtbanken dezelfde rechten als in gewone rechtbanken, inclusief het recht om beroep aan te tekenen. In de praktijk hadden verdachten vaak geen toegang tot rechtsbijstand, zowel als gevolg van de kosten van een advocaat als vanwege de onbereidheid van advocaten om zaken aan te nemen die de staatsveiligheid betroffen.²⁶⁰

3.1.3 ICTR

Toen het ICTR op 31 december 2015 zijn werkzaamheden beëindigde, werden enkele verdachten overgedragen aan de Rwandese autoriteiten. Het IRMCT (zie ook paragraaf 1.5.1) nam de resterende werkzaamheden over van het ICTR, waaronder het beheer van de archieven en het opsporen van voortvluchtige verdachten.²⁶¹ Op 16 mei 2020 werd de voortvluchtige Félicien Kabuga in Frankrijk gearresteerd. Met de oprichting van het IRMCT was het de bedoeling dat ook de zaken van Kabuga en twee andere voortvluchtigen zouden worden berecht, te weten Augustin Bizimana en Protais Mpiranya. De dood van Bizimana en Mpiranya werd echter in 2022 respectievelijk 2020 bevestigd door het IRMCT.²⁶² Daarmee was Kabuga de enige zaak die het IRMCT nog geacht was te berechten. Zijn arrestatie was het gezamenlijke werk van de Franse autoriteiten en de openbare aanklager van het IRMCT. In oktober 2020 werd Kabuga door de Franse autoriteiten overgedragen aan de Haagse afdeling van het IRMCT; daar oordeelden de rechters dat Kabuga om gezondheidsredenen beter in Den Haag berecht kon worden dan in Arusha.²⁶³ De rechtszaak ging in september 2022 van start en werd in 2023 tijdelijk aangehouden voor een onafhankelijk medisch onderzoek.²⁶⁴

Een van de laatste vier voortvluchtige verdachten van wie het ICTR de zaken aan Rwanda had overgeleverd, Fulgence Kayishema, werd op 26 mei 2023 in Zuid-Afrika gearresteerd.²⁶⁵

3.2 Gacaca-archieven

Rwanda werkte aan de digitalisering van de gacaca-archieven. Deze digitalisering had twee doelen, namelijk het veiligstellen van de documenten zodat ze niet door brand of andersoortige degradatie verloren konden gaan, en het vergroten van de toegankelijkheid van het archief. De digitalisering van de ongeveer vijftig miljoen documenten uit de gacaca-archieven werd gedurende de verslagperiode volbracht. Elk document moest echter nog verbonden worden aan een verdachte, een district, een sector of een *cellule*.²⁶⁶ Door de COVID-19 pandemie liepen deze indexering en

²⁵⁹ The New Times, *Military court to start hearing witnesses in Seyoboka Genocide case*, 9 februari 2018; The New Times, *Genocide convict Seyoboka appeals against life sentence at Military High Court*, 31 mei 2021.

²⁶⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 12.

²⁶¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 34-35.

²⁶² [MPIRANYA, Protais \(MICT-12-02\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#); [DECEASED - BIZIMANA, Augustin \(MICT-13-39\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#), beiden geraadpleegd op 30 mei 2023.

²⁶³ International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, [KABUGA, Félicien \(MICT-13-38\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#), geraadpleegd op 15 maart 2023.

²⁶⁴ ABC News, *Trial of Rwandan genocide suspect Felicien Kabuga suspended over dementia claims*, 11 maart 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

²⁶⁵ Jeune Afrique, *Génocide des Tutsi au Rwanda: Fulgence Kayishema arrêté en Afrique du Sud*, 27 mei 2023; BBC News, *Fulgence Kayishema: Rwandan accused of killing 2,000 in church arrested*, 26 mei 2023.

²⁶⁶ Cellules zijn geografische eenheden in Rwanda.

het toegankelijk maken van de documenten echter vertraging op.²⁶⁷ Volgens een artikel in de lokale pers gaven de Rwandese autoriteiten aan dat het archief daardoor in 2024 openbaar zal worden.²⁶⁸ In de tussentijd waren de archieven beperkt toegankelijk.²⁶⁹

3.3 Transfer Law

3.3.1 Waarborgen

Ten behoeve van de overdracht van verdachten door het ICTR aan Rwanda en hun berechting aldaar eiste het tribunaal bepaalde garanties met betrekking tot de rechtsgang in Rwanda. Om hieraan tegemoet te komen had Rwanda in 2007 de doodstraf afgeschaft en de *Transfer Law*²⁷⁰ aangenomen. Deze wet, die in 2013 herzien werd, behelst bepaalde waarborgen op het gebied van de rechtsgang en detentieomstandigheden in Rwanda voor uit te leveren verdachten en voor mensen wier strafvervolgning wordt overgedragen.²⁷¹ De Transfer Law is volgens artikel 3 van deze wet van toepassing op de overdracht door het ICTR of andere staten aan Rwanda van rechtszaken die betrekking hebben op de genocide van 1994 en andere misdrijven tegen de menselijkheid.²⁷² De wet is ook van toepassing op andere (niet-genocidegerelateerde) rechtszaken wanneer sprake is van overdracht van rechtsvervolgning door staten aan Rwanda en in gevallen waarin Rwanda om uitlevering van verdachten verzoekt.²⁷³ De Transfer Law is van toepassing op alle uitleveringen en overdrachten; de wet specificeert niet dat staten de Transfer Law actief in moeten roepen.

In geval van tegenstrijdigheden tussen de Transfer Law en andere wetten heeft de Transfer Law voorrang. Tenzij de Transfer Law specifieke bepalingen bevat is het Rwandese Wetboek van Strafrecht ook op uitgeleverde verdachten van toepassing.²⁷⁴

Hieronder wordt een niet-uitputtende lijst van waarborgen onder de Transfer Law beschreven. Deze waarborgen gelden alleen voor verdachten die onder deze wet worden uitgeleverd, hetgeen tot een andere behandeling van verdachten leidt dan onder regulier Rwandees strafrecht.²⁷⁵ Uitleverende staten kunnen er bij een uitlevering voor kiezen om naast de Transfer Law aanvullende garanties te bedingen.

²⁶⁷ Aegis, *Project proposal. Completion of Gacaca archive project*, maart 2022.

²⁶⁸ Africa Press, *Public to access digitalised Gacaca archives in 2024*, 25 februari 2022.

²⁶⁹ Vertrouwelijke bron, april 2023.

²⁷⁰ In het vorige thematische ambtsbericht van 2016 werd gesproken van een uitleveringswet. In dit ambtsbericht is ervoor gekozen de Engelse benaming van de wet te gebruiken, omdat die het meest bekend is.

²⁷¹ Liking Ng, *The Transfer Cases of the ICTR to the Republic of Rwanda: The challenges of implementing Rule 11 bis*, mei 2014, p. II; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁷² Nergens staat dat het uitleverende land actief een beroep moet doen op de Transfer Law. Onduidelijk is of de wet automatisch van toepassing is op alle uitleveringszaken. Wel is het een keuze van het uitleverende land om een onafhankelijke waarnemer aan te wijzen; dit gebeurt niet automatisch.

²⁷³ N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date, artikel 3.

²⁷⁴ N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date, artikel 27.

²⁷⁵ Liking Ng, *The Transfer Cases of the ICTR to the Republic of Rwanda: The challenges of implementing Rule 11 bis*, mei 2014, p. II; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

3.3.1.1 Detentieomstandigheden

Artikel 26 van de Transfer Law stelt minimale eisen aan de detentieomstandigheden van verdachten en veroordeelden, en verwijst daarbij naar de VN Basisbeginselen voor de Bescherming van alle Personen in enige vorm van Detentie of Gevangenschap.²⁷⁶ Om aan deze eisen te voldoen, werden de verdachten en veroordeelden gedetineerd in speciale internationale vleugels van de gevangenissen.²⁷⁷ Zie voor meer informatie over detentieomstandigheden onder de Transfer Law paragraaf 4.1.1.7.

3.3.1.2 Rechtsbijstand

De Transfer Law garandeert het recht op vertegenwoordiging door een advocaat van eigen keuze. Indien de verdachte over onvoldoende middelen beschikt om zelf rechtsbijstand te bekostigen garandeert de Transfer Law rechtsbijstand betaald door de autoriteiten.²⁷⁸ Hiertoe kan in Rwanda een aanvraag worden gedaan.²⁷⁹

3.3.1.3 Monitoring

Daarnaast kunnen hun zaken, indien het uitleverende land daarvoor kiest, worden gemonitord door een onafhankelijke waarnemer die het uitleverende land mag aanwijzen.²⁸⁰ Volgens een vertrouwelijke bron werden ook personen die uitgeleverd waren en waarvoor het uitleverende land geen onafhankelijke waarnemer had aangewezen, onder de voorwaarden van de Transfer Law berecht en in de internationale gevangenisvleugels gedetineerd.²⁸¹

3.3.1.4 Jurisdictie

Verdachten die onder de Transfer Law worden uitgeleverd, vallen ook onder een andere jurisdictie dan andere genocideverdachten. Onder de Transfer Law uitgeleverde verdachten van genocide werden – in tegenstelling tot andere genocideverdachten – berecht door de gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank. De gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank heeft namelijk jurisdictie over transnationale misdaden zoals terrorisme, mensenhandel, slavernij, marteling, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven. Genocide valt weliswaar ook onder deze rechtbank, maar met de belangrijke uitzondering van daden van genocide en misdrijven tegen de menselijkheid gepleegd in Rwanda tussen 1 oktober 1990 en 31 december 1994. Voor deze laatstgenoemde genocidezaken zijn normaliter de lagere rechtbanken de aangewezen rechtbanken van eerste aanleg (zie ook paragraaf 3.1.1.1).²⁸²

²⁷⁶ [UN Body of Principles](#) for the Protection of all persons under any Form of Detention or Imprisonment, adopted by GA resolution 43/173, 9 december 1998.

²⁷⁷ *N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date*, artikel 26; Government of Rwanda website, The Judiciary, [Government of Rwanda: Judiciary \(www.gov.rw\)](#), geraadpleegd op 8 maart 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁷⁸ *Transfer Law N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date*, artikel 14.6.

²⁷⁹ International commission of Jurists, Monitoringsreport Jean Claude I., november-december 2016, § 86.

²⁸⁰ *N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date*, artikel 21.

²⁸¹ Vertrouwelijke bron, maart 2023.

²⁸² *N°30/2018 of 02/06/2018 Law determining the jurisdiction of courts*, artikelen 26, 29 en 42; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

Personen die vrijwillig terugkeerden of naar Rwanda uitgezet werden (en dus in principe niet onder de Transfer Law vielen) en door de Rwandese autoriteiten gearresteerd werden op verdenking van andere internationale misdaden dan genocide werden wel berecht door de gespecialiseerde internationale kamer²⁸³ maar kwamen niet in aanmerking voor detentie in de internationale vleugels van de gevangenissen van Mageragere²⁸⁴ of Nyanza²⁸⁵ (zie ook paragraaf 4.1.1.7).²⁸⁶

3.3.1.5 Getuigenbescherming

De Transfer Law biedt de rechter de mogelijkheid getuigenbescherming te bieden aan getuigen in Transfer Law zaken.²⁸⁷

3.3.2 *Transfer Law en strafmaten*

De in paragraaf 3.8 beschreven strafmaten uit het Wetboek van Strafrecht zijn onverkort van toepassing op alle verdachten, inclusief degenen die door middel van de Transfer Law aan Rwanda worden uitgeleverd.²⁸⁸ Volgens een vertrouwelijke bron heeft de Transfer Law gedurende de verslagperiode niet geleid tot een verschil in de opgelegde straffen in vergelijking met zaken waarop de Transfer Law niet van toepassing was.²⁸⁹

3.3.3 *Transfer Law en uitzettingen*

Transfer Law in principe niet van toepassing op terugkeerders (zowel vrijwillig als gedwongen) die niet aan Rwanda zijn uitgeleverd. Zij krijgen in principe dezelfde behandeling als personen die Rwanda nooit verlaten hebben. Als zij gearresteerd worden op verdenking van genocide, vallen hun zaken onder de reguliere rechtbanken (dus niet de gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank, zie ook paragraaf 3.1.1.1). Zij komen ook niet in aanmerking voor detentie in de internationale vleugels.²⁹⁰

Een uitzondering hierop was de zaak van Léon Mugesera, voor wie bij zijn uitzetting in 2012 door Canada was bedongen dat hij onder de Transfer Law zou worden berecht. Er is geen informatie gevonden die aanleiding geeft aan te nemen dat Canada een onafhankelijke waarnemer had aangewezen.²⁹¹ Mugesera verbleef vanaf 2016, rond de periode van zijn veroordeling, in de internationale vleugel van de gevangenis in Nyanza.²⁹² Hij kreeg geen door de Rwandese autoriteiten

²⁸³ N°30/2018 of 02/06/2018 Law determining the jurisdiction of courts, artikel 42.

²⁸⁴ Mageragere is de meest gebruikte naam voor de gevangenis in Kigali. Deze wordt ook wel aangeduid als Nyarugenge.

²⁸⁵ Nyanza Correctional Facility werd ook wel Mpanga genoemd. Deze bevindt zich in de stad Nyanza, waar ook de speciale internationale kamer van de hoge rechtbank zich sinds 2018 bevindt.

²⁸⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁸⁷ Transfer Law: N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date, artikel 15.

²⁸⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁸⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁹⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁹¹ African Court on Human and People's Rights, *Judgment in the matter of Léon Mugesera vs the State of Rwanda*, Application no 012/2017, 27 november 2020, paragrafen 54-56.

²⁹² IRMCT, *Request for revocation of order referring the Jean Uwinkindi case, transferred to Rwanda by the ICTR in 2012*, MSC9306R0000513009.pdf (irmct.org), paragrafen 33, 35, 37 en 41. Hieruit kan worden opgemaakt dat Mugesera in de Deltavleugel van de gevangenis van Nyanza verbleef.

gesubsidieerde rechtsbijstand omdat de rechter oordeelde dat hij over voldoende eigen middelen beschikte.²⁹³ Later maakte hij alsnog aanspraak op subsidie voor een toegevoegde raadsman. Mugesera weigerde echter het daartoe bestemde formulier in te vullen.²⁹⁴

De Rwandese autoriteiten toonden de bereidheid de Transfer Law ook in de toekomst toe te passen op personen die uitgezet worden, dus zonder uitleveringsverzoek.²⁹⁵ Niet kon worden vastgesteld of het door het uitzettende land bedingen van de toepassing van de Transfer Law voor de Rwandese autoriteiten aanleiding zou zijn in dergelijke zaken een strafrechtelijke procedure op te starten.

3.4 Ontwikkelingen in de rechtsgang

3.4.1 *Trends in de rechtsgang*

Volgens een vertrouwelijke bron had de wens van de Rwandese autoriteiten om genocideverdachten zelf te berechten door de jaren heen een positieve invloed gehad op de mate waarin de rechtsgang in Rwanda voldeed aan internationale standaarden. Zo werd in 2007 de doodstraf in zijn algemeenheid afgeschaft, en hadden de kwaliteitseisen van het ICTR de *Rwanda Bar Association* (RBA) ertoe aangezet alles op alles te zetten om te beschikken over advocaten die in staat waren genocidezaken naar behoren op zich te nemen. Desalniettemin waren de omstandigheden voor de verdachten die met de waarborgen van de Transfer Law werden berecht niet dezelfde als voor verdachten zonder de garanties die die wet biedt (zie ook paragrafen 3.3 en 3.5).²⁹⁶

3.4.1.1 Achterstanden in de rechtspraak

De rechterlijke macht kampte de afgelopen jaren met een steeds verder oplopende achterstand in de behandeling van zaken. Het gerechtshof, dat in april 2018 werd opgericht om het hooggerechtshof te ontlasten (zie ook paragraaf 3.1.1), was verantwoordelijk voor de grootste achterstanden: in mei 2022 wachtten 1306 zaken op behandeling. Hoewel de justitiesector al enkele jaren probeerde de achterstanden te verminderen door verdere digitalisering van juridische processen, capaciteitsopbouw van het justitieapparaat en het waar mogelijk toepassen van lokale bemiddelingstechnieken (*abunzi*), was de afgelopen jaren juist sprake van een omgekeerde trend en namen achterstanden verder toe. Hoewel voorarrest voor de Rwandese wet maximaal een jaar mocht duren, waren er vele gevallen waarin zich na drie of vier jaar nog geen rechter over de zaak had gebogen. Het Rwandese justitieapparaat, dat kampte met beperkte mensen en middelen, kon de steeds verder groeiende vraag niet aan.²⁹⁷

3.4.1.2 Onafhankelijkheid van de rechtspraak

De grondwet van Rwanda voorziet sinds 2003 in een scheiding der machten en een onafhankelijke rechterlijke macht. De hoge raad van justitie wordt voorgezeten door

²⁹³ African Court on Human and People's Rights, *Judgment in the matter of Léon Mugesera vs the State of Rwanda, Application no 012/2017*, 27 november 2020, paragrafen 48, 52, 53, 54, 55, 59.

²⁹⁴ Uitspraak [ECLI:NL:GHDHA:2016:1924](#), Gerechtshof Den Haag, 200.182.281-01 (rechtspraak.nl), geraadpleegd op 30 mei 2023.

²⁹⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁹⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁹⁷ Vertrouwelijke bron, december 2022.

de voorzitter van het hooggerechtshof.²⁹⁸ De wetsteksten voldeden aan de voorwaarden voor een eerlijk proces²⁹⁹, maar volgens verschillende bronnen kwam dit ook in de verslagperiode in de uitvoering niet altijd tot uiting.³⁰⁰

De kwaliteit van de rechters verschilde. Hoe hoger de rechtbank, hoe meer ervaring de rechters over het algemeen hadden. Sommigen waren onafhankelijk, anderen omkoopbaar of gemakkelijk beïnvloedbaar. Tegelijkertijd legde jurisprudentie ook veel vast, wat rechters minder ruimte gaf om te manoeuvreren.³⁰¹ Met de uitzonderingen die hieronder genoemd worden, opereerde de rechterlijke macht in de meeste gevallen zonder inmenging van de autoriteiten, en over het algemeen respecteerden de autoriteiten de uitspraken van rechtbanken.³⁰²

3.4.1.3 Politieke invloed op de rechtspraak

Volgens waarnemers was de invloed van de politiek en het veiligheidsapparaat op de rechtspraak groot als de autoriteiten dat wensten - over het algemeen om redenen van nationale veiligheid, zelfbehoud van het regime en in sommige gevallen uit persoonlijk belang van machtige personen.³⁰³ Volgens waarnemers aangehaald in de jaarlijkse mensenrechtenrapportage van de Verenigde Staten leken met name uitspraken in politiek gevoelige en spraakmakende genocidezaken op voorhand bepaald. Volgens dezelfde rapportage stonden rechters bekentenissen toe die door marteling verkregen zouden zijn en verzaakten onderzoek in te stellen naar beschuldigingen van marteling en mishandeling (zie ook paragraaf 4.2.3).³⁰⁴

De Rwandese wet kent het principe van onschuldpresumptie, maar in de zaak van Rusesabagina (zie ook paragraaf 2.1) stelde president Kagame publiekelijk dat hij schuldig was vóór de rechtbank een uitspraak had gedaan. Volgens de *American Bar Association* (ABA) had dit een nadelig effect op zijn rechtszaak. In februari 2021 erkende de Rwandese minister van Justitie dat de gevangenisautoriteiten herhaaldelijk documenten van Rusesabagina's advocaten hadden onderschept en gelezen alvorens deze aan hem door te geven.³⁰⁵

Zoals hierboven gesteld was niet uitgesloten dat rechters zich lieten beïnvloeden als gevolg van politieke druk of corruptie.³⁰⁶ Volgens een vertrouwelijke bron kon ook sprake zijn van zelfcensuur om de president te plezieren.³⁰⁷

De uitspraak in de zaak van de dood van journalist Ntwali (zie ook paragraaf 2.6.1) deed politieke invloed vermoeden, vanwege de snelheid ervan, omdat de zaak

²⁹⁸ *Constitution of Rwanda of 2003 with amendments through 2015; Constitution de la République rwandaise, 1991*; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

²⁹⁹ Tot de elementen van een eerlijk proces behoren: een officiële aanklacht, de onafhankelijkheid van [rechters](#), berechting op redelijke termijn, [rechtsbijstand](#), gelegenheid en tijd tot het voorbereiden van een verdediging, mogelijkheid tot het horen van getuigen, geen dwang tot bekennen, berechting volgens wetten geldig op het moment van het vermeende misdrijf, geen tweede veroordeling voor hetzelfde feit (ne bis in idem), en de mogelijkheid tot beroep en [gratie](#). Bron: Amnesty International encyclopedie, [Eerlijk proces - gerechtigheid - advocaten - Amnesty International](#), geraadpleegd op 6 april 2023.

³⁰⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 10; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰² US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 10; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰³ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 10; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰⁴ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 4, 9, 10.

³⁰⁵ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 10-11; American Bar Association, *The Case of Paul Rusesabagina*, juni 2021, p. 2, 3, 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

achter gesloten deuren plaatsvond en omdat de veroordeelde er met een lichte straf vanaf kwam. Over het algemeen duurden processen namelijk juist lang vanwege de achterstanden in de rechtspraak en werden in Rwanda vaak eerder hoge straffen opgelegd.³⁰⁸

Volgens een vertrouwelijke bron kon politieke druk ook via de openbare aanklager en de griffier worden uitgeoefend. Zo konden critici van de autoriteiten met veel publieke of internationale aandacht lange tijd in voorarrest doorbrengen, ook al werden zij uiteindelijk door de rechter vrijgesproken.³⁰⁹

Het kwam geregeld voor dat personen die om politieke redenen leken te zijn gearresteerd, vrijgesproken werden. Vaak was er dan sprake van lange periodes van voorarrest. Dit was bijvoorbeeld het geval in de zaak van Diane Rwigara, de vrouwelijke presidentskandidate van 2017. Zij, haar moeder en vier anderen werden in december 2018 vrijgesproken en vrijgelaten na een jaar en drie maanden in voorarrest te hebben doorgebracht.³¹⁰ Journalist en oppositiepoliticus Christopher Kayumba werd in februari 2023 na anderhalf jaar voorarrest vrijgesproken van verkrachting en poging tot verkrachting.³¹¹ Zie voor deze zaken ook paragraaf 2.7.1.1.

Drie journalisten van het YouTube kanaal Iwacu TV (zie ook paragraaf 2.7.1.2) werden in oktober 2022 vrijgesproken en vrijgelaten nadat zij vier jaar en drie maanden in detentie hadden doorgebracht.³¹² Op 27 maart 2017 werd Violette Uwamahoro, de vrouw van een in het VK verblijvende oppositiepoliticus, voorwaardelijk vrijgelaten wegens onvoldoende bewijs. Zij was op 14 februari van dat jaar gearresteerd en had zeventien dagen in incommunicado detentie doorgebracht terwijl zij zwanger was (zie ook paragrafen 2.5 en 2.8.3).³¹³

In januari 2020 werden drie leden van de FDU-Inkingi vrijgesproken van het vormen van en/of deelname aan een gewapende beweging. Van de vrijgesprokenen werd één persoon, Théophile Ntirutwa, enkele maanden later opnieuw gearresteerd en aangeklaagd voor moord, diefstal en het verspreiden van valse informatie. Hij werd in december 2022, na ruim tweeëneenhalf jaar voorarrest, vrijgesproken van moord en diefstal, maar tot zeven jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens het verspreiden van valse informatie. Drie medeverdachten werden vrijgesproken en vrijgelaten.³¹⁴

YouTuber Niyonsenga, ook wel Cyuma Hassan genoemd, werd aanvankelijk vrijgesproken van vervalsing, het aannemen van een andere identiteit en het hinderen van publieke werken (zie ook paragraaf 2.2.6). Hij had toen elf maanden in voorarrest gezeten. In beroep werd hij alsnog schuldig bevonden, inclusief aan het vernederen van de nationale autoriteiten en ambtenaren, een aanklacht waarvoor sinds 2019 geen wettelijke grond meer bestond. Dit moest door middel

³⁰⁸ The Guardian, *Rwandan court fines speeding driver \$920 over death of campaigning journalist*, 7 februari 2023, Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁰⁹ Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³¹⁰ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 491-492; TV5 Monde, *Rwanda: l'acquittement surprise de l'opposante Diane Rwigara*, 6 december 2018; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³¹¹ Human Rights Watch, *2023 World Report. Events of 2022*, 2022, pp. 513-514; KT Press, *Former university don Kayumba acquitted*, 22 februari 2023; Africa News, *Opposition figure Christopher Kayumba held for rape in Rwanda*, 10 september 2021.

³¹² CPJ, *Rwandan court acquits, releases 3 Iwacu TV journalists*, 5 oktober 2022; Human Rights Watch, *2023 World Report. Events of 2022*, 2022, pp. 514-515.

³¹³ BBC News, *Violette Uwamahoro: Rwanda court releases UK woman*, 27 maart 2017; Amnesty International, *2017 Annual report*, 2018, p. 316.

³¹⁴ Human Rights Watch, *2021 World report, Events of 2020*, 2021, pp. 573-575; Human Rights Watch, *Rwanda: Politician Convicted for Harming Rwanda's Image*, 18 januari 2023.

van een tweede beroep rechtgezet worden.³¹⁵ Volgens een vertrouwelijke bron toonde deze gang van zaken aan dat zowel de openbare aanklager als de rechter in deze zaak overijverig waren geweest met als doel de autoriteiten te behagen.³¹⁶

3.4.2 *Rechtsbijstand*

De wet gaf recht op rechtsbijstand maar in de praktijk was er een tekort aan advocaten en waren hun diensten voor veel Rwandezen te duur.³¹⁷ De wet voorzag erin dat personen die over onvoldoende middelen beschikten, toegang kregen tot pro-bono juridische bijstand. Hierover werd besloten op districtsniveau. Bij zijn of haar arrestatie werd vastgesteld of iemand voldoende middelen had voor een advocaat of niet. Kinderen tot achttien jaar kregen altijd rechtsbijstand of een advocaat betaald door de overheid. Beschikte iemand niet over voldoende middelen, dan waren er volgens een vertrouwelijke bron verschillende opties:

- Juridische bijstandsbureaus van de overheid (*Maison d'Accès à la Justice*, MAJ) op districtsniveau. Dit zijn geen advocaten en ze doen geen strafrecht;
- Het pro-bonoprogramma van de Rwanda Bar Association (RBA);
- Gesubsidieerde rechtsbijstand door onder andere het *Legal Aid Forum* (LAF). Het LAF is een overkoepelende organisatie van 38 organisaties die rechtsbijstand bieden. De Nederlandse overheid was een belangrijke financierder van deze diensten, maar die financiering komt eind 2023 ten einde;
- Kleine belangenorganisaties zoals voor gendergerelateerd geweld of LHBTIQ+.³¹⁸

In de praktijk deden advocaten weinig pro-bonowerk.³¹⁹

Rechtsbijstand door een buitenlandse advocaat was niet uitgesloten, maar volgens een vertrouwelijke bron hing de mogelijkheid hiertoe af van de vraag of er een wederkerige overeenkomst bestond tussen de RBA en het land van de beoogde advocaat.³²⁰ Volgens een andere vertrouwelijke bron was het mogelijk als de buitenlandse advocaat zich inschreef bij de Rwanda Bar Association.³²¹ In de praktijk kwam dit volgens een bron weinig voor.³²²

Voor rechtsbijstand in zaken onder de Transfer Law, zie paragraaf 3.5.2.

3.4.3 *Druk op advocaten*

Een vertrouwelijke bron gaf de volgende context voor de positie van advocaten in Rwanda. Het beroep advocaat was nog relatief nieuw in Rwanda. Tot 1997 bestond

³¹⁵ Committee to Protect Journalists, *Rwandan journalist Dieudonné Niyonsenga acquitted, released after 11 months in prison*, 15 maart 2021; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, pp. 575-576; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³¹⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³¹⁷ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 10; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³¹⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

³¹⁹ Vertrouwelijke bron, december 2022.

³²⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³²¹ Vertrouwelijke bron, april 2023.

³²² Vertrouwelijke bron, februari 2023.

dit beroep niet; tot dan kregen verdachten door de staat een vertegenwoordiger toegewezen die niet per se technische kennis van het recht hoefde te hebben. Na de genocide was het vanwege de perceptie door de samenleving vrijwel onmogelijk voor Rwandese advocaten (die bijvoorbeeld in het buitenland waren opgeleid en ervaring hadden opgedaan) om verdachten van genocide te verdedigen. Zij beperkten zich daarom tot het vertegenwoordigen van slachtoffers en lieten de verdediging van daders over aan buitenlandse advocaten. Hun diensten waren echter zeer kostbaar, waardoor het noodzakelijk werd dat ook Rwandese advocaten dit werk gingen doen.³²³

Gedurende de verslagperiode was het nog steeds niet gemakkelijk voor advocaten om genocideverdachten te verdedigen, maar er was in de samenleving wel meer begrip gekomen voor de rol van een advocaat.³²⁴ Er waren maar enkele advocaten die genocidezaken deden en zij behoorden tot de duurste.³²⁵ Sommige advocaten waren er huiverig voor om politiek gevoelige zaken of zaken die aan de staatsveiligheid raakten aan te nemen, omdat zij vreesden lastig gevallen te zullen worden door de autoriteiten.³²⁶ Anderzijds kon het volgens een vertrouwelijke bron ook zijn dat sommige advocaten een vorm van bescherming hadden - bijvoorbeeld door de juiste connecties -, of in sommige gevallen toch enigszins meebewogen met de druk, bijvoorbeeld door de verdachte ervan te overtuigen schuld te bekennen in ruil voor een sterk gereduceerde straf.³²⁷

In 2018 verdwenen twee advocaten tijdelijk. Jean-Claude Muhikira raakte vermist op 20 maart van dat jaar. Volgens een vertrouwelijke bron werd hij na een maand incommunicado detentie vrijgelaten op voorwaarde dat hij geen uitspraken deed over zijn detentie.³²⁸ Ongeveer in dezelfde periode werd de advocaat Donat Mutunzi, die bekend stond om zijn onafhankelijk opereren, na een incommunicado detentie van tien dagen onder verdachte omstandigheden dood aangetroffen in zijn cel (zie ook paragrafen 2.6 en 4.2.1). Volgens de autoriteiten had hij zelfmoord gepleegd. Volgens vertrouwelijke informatie zou hij zijn beschuldigd van verkrachting, maar hij was niet voorgeleid.³²⁹

3.4.4 *Beïnvloeding van getuigen*

Er waren gedurende de verslagperiode enkele berichten over beschuldigingen van manipulatie van getuigen. Druk kon uitgeoefend worden vanuit de autoriteiten,

³²³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³²⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³²⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³²⁶ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 10, 12.

³²⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³²⁸ RFI, *Rwanda : deux avocats disparaissent en l'espace de deux mois*, 25 april 2018 ; Observatoire des Droits de l'Homme au Rwanda, *Alerte sur la disparition de deux avocats rwandais*, 21 april 2018, [ODHR : ALERTE SUR LA DISPARITION DE DEUX AVOCATS RWANDAIS - \(over-blog.com\)](#), geraadpleegd op 19 april 2018; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³²⁹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 494; Human Rights Watch, *2020 World report*, 2021; Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 316; Musabyimana, *Rwanda: exécutions extrajudiciaires très significatives*, 24 april 2018, [Rwanda : Exécutions extrajudiciaires très significatives | Actualité/informations et documentation socio-politiques sur le Rwanda | musabyimana.net](#), geraadpleegd op 19 maart 2023; RFI, *Rwanda: deux avocats disparaissent en l'espace de deux mois*, 25 april 2018 ; Vertrouwelijke bron, juni 2018.

vanuit de verdachten of vanuit de samenleving.³³⁰ Of ontlastende getuigen³³¹ vrij waren te getuigen, verschilde volgens vertrouwelijke bronnen per proces.³³²

In het beroep tegen twee voormalige militaire officieren van het Rwandese leger (*Rwanda Defence Force*, RDF), kolonel Tom Byabagamba en brigadier-generaal Frank Rusagara beklagden de verdachten zich over manipulatie van getuigen. De rechtbank deed geen onderzoek naar deze beschuldigingen en bevestigde de veroordeling.³³³

Ook kwam het voor dat verdachten getuigen probeerden te beïnvloeden. In de zaak tegen Ngirabatware werden in 2018 vijf personen door de openbare aanklager van het IRMCT aangeklaagd wegens minachting van het hof en verstoring van de rechtsgang omdat zij smeergeld hadden aangeboden en getuigen hadden geprobeerd te beïnvloeden.³³⁴

Volgens verschillende vertrouwelijke bronnen kwam het voor dat iemand die door de autoriteiten werd gezien als een bedreiging van de veiligheid en stabiliteit door anderen – op instructie of niet – werd geassocieerd met politiek gevoelige dossiers of beschuldigd van crimineel gedrag.³³⁵

Voor informatie over getuigen in Transfer Law zaken wordt verwezen naar paragraaf 3.5.3.

3.5 Rechtsgang en de Transfer Law

Voor detentieomstandigheden onder de Transfer Law wordt verwezen naar paragraaf 4.1.1.7.

3.5.1 Onafhankelijke waarneming van Transfer Law rechtszaken

Niet in alle rechtszaken van personen die uitgeleverd waren was een onafhankelijke waarnemer aangewezen. Dit was een keuze van het uitleverende land.³³⁶ Voor zover achterhaald kon worden, hadden alleen het ICTR, Nederland en Duitsland hiervoor gekozen.³³⁷ De rapportages van de onafhankelijke waarnemer van de processen van de door Nederland uitgeleverde verdachten gaven feitelijke informatie op de volgende punten:

³³⁰ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 494; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, p. 573; UNIRMCT website, *Ngirabatware, Augustin (MICT-19-121)*, [NGIRABATWARE, Augustin \(MICT-19-121\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#), geraadpleegd op 8 maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³³¹ Openbaar Ministerie, *Wat is het verschil tussen een belastende en een ontlastende verklaring? Wat is het verschil tussen een belastende en ontlastende verklaring? | Openbaar Ministerie (om.nl)*, geraadpleegd op 6 april 2023.

³³² Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³³³ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, p. 573.

³³⁴ UNIRMCT website, *Ngirabatware, Augustin (MICT-19-121)*, [NGIRABATWARE, Augustin \(MICT-19-121\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#), geraadpleegd op 8 maart 2023; Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 494.

³³⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³³⁶ Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³³⁷ Ministerie van Justitie en Veiligheid, *Monitoring Rwandese uitleveringszaken*, [Monitoring Rwandese uitleveringszaken | Internationale vrede en veiligheid | Rijksoverheid.nl](#), geraadpleegd op 16 april 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

- Een publieke rechtszaak met een competente, onafhankelijke en onpartijdige rechter zonder politieke inmenging;
- Onschuldpresumptie;
- Recht om tijdig en in een bekende taal geïnformeerd te worden over de aanklachten;
- Recht op voldoende tijd om de rechtszaak voor te bereiden;
- Recht op verdediging door een advocaat naar keuze;
- Recht op aanwezigheid van de verdachte bij de rechtszaak;
- Recht om niet tegen zichzelf te hoeven getuigen;
- Recht om niet te spreken tijdens de rechtszaak;
- Recht om de getuigen voor de aanklager te bevragen;
- Recht op dezelfde behandeling van de getuigen voor de verdediging als voor de getuigen van de aanklager.³³⁸

In de zaken waarvoor een waarnemer was aangewezen, had deze goede toegang tot de verdachten, tot de internationale vleugels van de gevangenen, tot rechtbanken en rechters, en tot overheidsinstanties.³³⁹

3.5.2 (Gesubsidieerde) rechtsbijstand in Transfer Law zaken

De Transfer Law gaf het recht op vertegenwoordiging door een advocaat van eigen keuze. Indien de verdachte over onvoldoende middelen beschikte om zelf rechtsbijstand te bekostigen garandeerde de Transfer Law rechtsbijstand betaald door de autoriteiten.³⁴⁰ Voor die rechtsbijstand schreven de autoriteiten aanbestedingsprocedures uit (met een plafond van rond de vijftien miljoen Rwandese francs (RwF)).³⁴¹ De verdachten konden een keuze maken uit een lijst met advocaten die de aanbesteding gewonnen hadden. De keuze van een gesubsidieerde advocaat was dus niet volledig vrij, omdat er financiële grenzen aan waren en de beste advocaten de duurste waren.³⁴² In de zaken van de door Nederland uitgeleverde verdachten beklaagden de advocaten dat de voorziene vergoeding onvoldoende was, zeker nadat de gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank in 2018 naar Nyanza was verplaatst (op tweeëneenhalf uur reizen van Kigali).³⁴³ Op instructie van de rechtbank werd uiteindelijk voor de advocaten van beide verdachten de vergoeding opgehoogd met drie miljoen RwF naar een totaal van achttien miljoen RwF.³⁴⁴

De door Nederland onder de Transfer Law aan Rwanda uitgeleverde verdachten kregen door de RBA een advocaat toegewezen nadat zij aan de onafhankelijke

³³⁸ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, p. 3

³³⁹ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, juni 2022; International Commission of Jurists, *Monitoringsrapport uitlevering Venant R.*, juli en augustus 2021, 2021; Vertrouwelijke bron, maart 2023;

³⁴⁰ Transfer Law N° 09/2013/OL of 16/06/2013 *Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date*, artikel 14.6.

³⁴¹ Ongeveer 12.500 euro. Bronnen: International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, juni 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁴² Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

³⁴³ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, juli-september 2018, §71; *Monitoringsreport Jean-Baptiste M.*, december 2018- januari 2019, §22, 32; *Monitoringsreport Jean Baptiste M. december 2019-februari 2020*, §20; *Monitoringsreport Jean Baptiste M. juni-september 2020*, §71, 85; *Monitoringsreport Jean Claude I.*, juli-september 2018, §37; *Monitoringsreport Jean Claude I.*, april-mei 2019, §21, 32.

³⁴⁴ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M. december 2019-februari 2020*, §21; *Monitoringsreport Jean Claude I.*, december 2019-februari 2020, §8.

waarnemer hadden aangegeven over onvoldoende eigen middelen te beschikken.³⁴⁵ In een geval was de verdachte niet tevreden over zijn advocaat omdat deze hem adviseerde schuld te bekennen; hij kreeg vervolgens een andere advocaat toegewezen.³⁴⁶ In twee gevallen waren er klachten over achterstanden in de betaling van de advocaten, maar dit werd na een melding hierover rechtgezet.³⁴⁷

3.5.3 *Getuigen in Transfer Law zaken*

3.5.3.1 Getuigenbescherming

De openbare aanklager had programma's om getuigen te beschermen. Deze programma's waren toegankelijk voor zowel belastende als ontlastende getuigen.³⁴⁸ Onder de mogelijkheden vielen het onherkenbaar maken van de getuige, bijvoorbeeld door de getuige onder een pseudoniem te laten getuigen, in een andere ruimte te plaatsen, en/of met technologie diens stem te vervormen. Daarnaast waren er programma's voor traumabehandeling voor getuigen en voor samenwerking met lokale overheden om getuigen thuis te beschermen.³⁴⁹ Volgens een vertrouwelijke bron hadden niet alle getuigen, zeker als ze laaggeschoold waren, vertrouwen in dergelijke programma's.³⁵⁰

In de door de onafhankelijke waarnemer waargenomen zaken was de getuigenlijst alleen toegankelijk voor de procespartijen en werd deze niet gepubliceerd. Ook de waarnemer kon de lijst niet inzien. Getuigen in Transfer Law zaken werden beschermd als zij hierom vroegen. Dit gold voor zowel de getuigen van de verdediging als die van de aanklager. Bescherming van de getuigen bestond uit het getuigen onder een pseudoniem, vanuit een andere zaal en met vervormde stem.³⁵¹

In de zaken van de door Nederland uitgezette verdachten kregen zowel belastende als ontlastende getuigen die daarom vroegen bescherming. Een aantal keren vond in de rechtszaal discussie plaats over de noodzaak van bescherming. In twee van de door Nederland uitgeleverde verdachten beklaagden de verdachte dan wel de advocaat zich over de anonimisering van belastende getuigen, omdat de getuigen die bescherming volgens hen konden gebruiken om valse getuigenissen af te leggen.³⁵² De rechter bepaalde per geval of beschermingsmaatregelen nodig waren voor de getuigen.³⁵³

In een ander geval bepaalde de rechter dat een getuige de getuigenbescherming waarom hij had gevraagd deze niet kreeg. Uit het verslag werd niet duidelijk op

³⁴⁵ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, pp. 7-8; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, juni 2022, p. 10; International Commission of Jurists, *Monitoringsrapport uitlevering Venant R. juli en augustus 2021*, zonder datum, p. 4; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

³⁴⁶ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, pp. 7-8.

³⁴⁷ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, pp. 7-8; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, juni 2022, p. 10.

³⁴⁸ Dit kan worden opgemaakt uit de volgende bronnen: International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, p. 14; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, p. 9.

³⁴⁹ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, p. 14; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁵⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁵¹ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, p. 14; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, p. 9; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³⁵² International Commission of Jurists, *Monitoringsrapport Jean Claude I., december 2017-februari 2018*, § 35; International Commission of Jurists, *Monitoringsrapport Jean Baptiste M., juli-september 2018*, § 68.

³⁵³ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, p. 9.

welke gronden de bescherming was aangevraagd of op welke gronden deze werd afgewezen.³⁵⁴

In de zaken van de door Nederland uitgeleverde verdachten kwam het voor dat getuigen die eerder aangegeven hadden bescherming te willen, daar tijdens de rechtszaak vanaf zagen. Niet altijd kon worden vastgesteld waarom dit was. In een van de zaken veranderden twee van deze (belastende) getuigen vervolgens hun verklaring en stelden zij dat zij hun eerdere verklaring onder druk hadden ondertekend.³⁵⁵ Een van deze getuigen stelde hiertoe zo te zijn mishandeld dat er pus uit zijn oren kwam, en later overgeplaatst te zijn naar een gevangenis waar hij geen ruimte had om te slapen.³⁵⁶ Omgekeerd stelde de openbare aanklager dat de getuige juist had verklaard te zijn omgekocht door de verdachte.³⁵⁷ Niet vastgesteld kon worden welke van deze twee verklaringen klopte.

3.5.3.2 Getuigen vanuit het buitenland

Het was mogelijk voor getuigen om in/vanuit het buitenland gehoord te worden. Dit kon uit praktische overwegingen zijn, of vanwege getuigenbescherming. In de zaak van een door Nederland uitgeleverde verdachte werd een buitenlandse advocaat ingezet om de getuigen die vanuit het buitenland zouden getuigen, hierop voor te bereiden.³⁵⁸

3.5.4 *Eerlijk proces in Transfer Law zaken*

Voor zover bekend heeft geen onafhankelijke analyse van de rapportages van de onafhankelijke waarnemer van de rechtszaken van de door Nederland uitgeleverde verdachten plaatsgevonden om te concluderen of er sprake was van een eerlijk proces. Voor informatie over het verloop van de rechtszaken wordt verwezen naar de verslagen, die gepubliceerd zijn op het Rijksportaal. In dit ambtsbericht wordt af en toe en zonder uitputtend te zijn, anekdotische informatie uit de waarnemingsverslagen aangehaald, met name op het gebied van getuigenbescherming en detentieomstandigheden.³⁵⁹

Niet in alle Transfer Law zaken werd door het uitleverende land een onafhankelijke waarnemer aangewezen. Het is onduidelijk of de zaken van de door Nederland uitgeleverde verdachten representatief zijn voor alle Transfer Law zaken.

In de zaak van een door Nederland uitgeleverde verdachte bleef zijn advocaat er bij hem op aandringen dat hij schuld bekende. De verdachte kreeg na zijn klachten hierover een andere advocaat toegewezen.³⁶⁰ Daarnaast gaven twee van de door Nederland uitgeleverde verdachten aan dat ze ervan overtuigd waren dat hun communicatie, waaronder die met hun advocaten, afgeluisterd werd door de gevangenisautoriteiten. Dit gebeurde volgens de gedachten zowel tijdens fysieke ontmoetingen met hun advocaten als door middel van spyware of hun computers

³⁵⁴ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, juni-juli 2019, § 57-58.

³⁵⁵ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, december 2018-januari 2019, § 65-69; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, april-mei 2019, § 9,23-25, 40.

³⁵⁶ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, april-mei 2019, § 9,23-25, 40.

³⁵⁷ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, april-mei 2019, § 81-86.

³⁵⁸ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, pp. 11, 14; International Commission of Jurists, *Monitoring report Jean Claude I. July, August, September 2020*, 30 september 2020, p. 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁵⁹ [Monitoring Rwandese uitleveringszaken | Internationale vrede en veiligheid | Rijksoverheid.nl](#)

³⁶⁰ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021, pp. 7-8.

(zie ook paragraaf 4.1.1.7).³⁶¹ Een van de verdachten klaagde dat hij geen aparte ruimte kreeg voor het overleg met zijn advocaat en dat hij deze gesprekken moest voeren tijdens de bezoeken in dezelfde ruimte als andere gevangenen.³⁶² De gegrondheid van de klachten over spyware kon niet worden bevestigd. De rechter gaf opdracht aan de openbare aanklager om deze klacht serieus te nemen, maar uit de rapportages van de onafhankelijke waarnemer blijkt niet dat er onafhankelijk onderzoek werd gedaan naar deze klacht. De verdachten kregen een nieuwe laptop, maar daarmee werden hun zorgen niet weggenomen.³⁶³

3.5.5 *Achterstanden in de rechtspraak en Transfer Law zaken*

De achterstanden in de rechtspraak hadden ook invloed op de beroepen in Transfer Law zaken. De voorzitter van de RBA beloofde de onafhankelijke waarnemer van de zaken van de door Nederland uitgeleverde personen zijn zorg kenbaar te maken aan de voorzitter van de court of appeal.³⁶⁴

3.6 **Behandeling terugkeerders**

3.6.1 *Vrijwillige terugkeer*

Het is niet mogelijk gebleken te bepalen hoeveel mensen vrijwillig terugkeerden naar Rwanda, en evenmin hoe deze personen bij terugkeer over het algemeen werden behandeld.³⁶⁵ Volgens vertrouwelijke bronnen konden personen die zich in het verleden kritisch hadden uitgelaten over de Rwandese autoriteiten alleen terugkeren nadat zij openlijk en bij de autoriteiten inkeer hadden getoond. Daarna werden zij in de gaten gehouden.³⁶⁶

3.6.2 *Uitzettingen*

Vanuit de VS, Canada, Oeganda, de Republiek Congo, de DRC, Duitsland en Nederland werden in totaal³⁶⁷ zo'n zeventien personen tegen wie een genocideverdenking bestond naar Rwanda uitgezet.³⁶⁸ Nederland zette in de verslagperiode - in aantallen afgerond op tientallen - tien personen uit naar Rwanda; geen van hen had een 1F-indicatie.³⁶⁹ Uit Noorwegen werd ook iemand uitgezet die geen genocideverdachte was, maar bij terugkeer werd vervolgd voor genocide-ideologie (zie hieronder onder *Noorwegen*).

³⁶¹ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, augustus 2021, pp. 17-18; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, p. 12.

³⁶² International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, juli-september 2018, §20, 34.

³⁶³ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I.*, november-december 2016, §79; *Monitoringsreport Jean Claude I.*, februari-april 2019, §29, 35, 40; *Monitoringsreport Jean Claude I.*, oktober-december 2020, §63, 67, 94; *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, februari-april 2019, §14, 19; *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, januari-februari 2021, §49.

³⁶⁴ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Venant R.*, september-november 2022, § 151-154.

³⁶⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁶⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³⁶⁷ Dit aantal is inclusief een zestal uitzettingen voorafgaand aan de verslagperiode.

³⁶⁸ Rwanda National Public Prosecution Authority, *Genocide Fugitives Tracking Unit (GFTU) and so far work done*, april 2018, [index.php \(nppa.gov.rw\)](https://index.php (nppa.gov.rw)), geraadpleegd op 16 april 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁶⁹ Vertrouwelijke bron, april 2023.

Er was geen systematische monitoring van de behandeling door de Rwandese autoriteiten van personen die naar Rwanda uitgezet werden.³⁷⁰ Volgens twee vertrouwelijke bronnen was het goed mogelijk dat als een persoon die als bedreiging werd gezien gedwongen terugkeerde - bijvoorbeeld door uitzetting -, hij of zij eerst een tijd doorbracht in incommunicado detentie, met daarbij een risico op mishandeling. Dit onderbouwden de bronnen niet met concrete voorbeelden en er zijn geen gevallen bekend waarbij dit inderdaad bij uitgezette terugkeerders zou zijn gebeurd.³⁷¹

3.6.2.1 Canada

In 2012 werd Léon Mugesera door Canada uitgezet. Volgens de Rwandese autoriteiten had Canada hierbij bedongen dat de Transfer Law op deze uitzetting toegepast werd (zie ook paragraaf 3.3.3).³⁷²

In 2016 zette Canada voormalig FAR-officier Henri Jean Claude Seyoboka uit naar Rwanda. De Rwandese autoriteiten hadden een internationaal arrestatiebevel tegen hem uitgevaardigd wegens beschuldigingen van deelname aan de genocide van 1994. Volgens berichten in de pers hadden de Canadese autoriteiten om garanties gevraagd dat Seyoboka goed behandeld zou worden.³⁷³ Volgens een bericht in de pers gaf Seyoboka tijdens zijn proces aan geen middelen te hebben voor zijn verdediging en kreeg toen een pro-bonoadvocaat toegewezen. Volgens hetzelfde bericht had Seyoboka volgens de Rwandese autoriteiten geen recht op door de autoriteiten gefinancierde rechtsbijstand.³⁷⁴ Seyoboka werd berecht door de militaire rechtbank en veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. In 2021 tekende hij hiertegen beroep aan.³⁷⁵

3.6.2.2 Duitsland

In oktober 2022 zette Duitsland een persoon uit naar Rwanda. Dit betrof geen genocideverdachte, maar iemand die in Duitsland reeds berecht was voor het aansturen van de gewapende groep FDLR vanuit Duitsland. Hij had hiervoor een straf van acht jaar uitgezeten. De Duitse autoriteiten vroegen en verkregen de garantie van de Rwandese autoriteiten dat hij niet opnieuw berecht zou worden voor hetzelfde vergrijp. Volgens een vertrouwelijke bron bevond hij zich sinds zijn terugkeer in Rwanda in een rehabilitatiekamp voor oud-combattanten.³⁷⁶

³⁷⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁷¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³⁷² African Court on Human and People's Rights, *Judgment in the matter of Léon Mugesera vs the State of Rwanda, Application no 012/2017*, 27 november 2020. In § 53 wordt verwezen naar een *Letter of Assurance on Human Rights requested by the Government of Canada in the case of MUGESERA Leon*, dated 27 March 2009; Rwanda National Public Prosecution Authority, *Genocide Fugitives Tracking Unit (GFTU) and so far work done*, april 2018, [index.php \(nppa.gov.rw\)](https://nppa.gov.rw/index.php), geraadpleegd op 16 april 2023, P. 4.

³⁷³ Rwanda National Police, *Canada departs second Genocide suspect*, 18 november 2016; Jeune Afrique, *Génocide rwandais : le Canada extradé un ex-officier de l'armée vers Kigali*, 18 november 2016; BBC News Afrique, *Un ex-officier rwandais extradé du Canada*, 18 november 2016.

³⁷⁴ KT Press, *Genocide suspect Seyoboka wants government paid lawyer*, 6 januari 2017. Volgens dit artikel had Seyoboka geen recht op een door de Rwandese autoriteiten gefinancierde advocaat omdat hij uitgeleverd was. Dit is incorrect. Volgens vertrouwelijke en openbare bronnen (zie vorige voetnoot) was Seyoboka niet uitgeleverd maar uitgezet. In zijn geval (in tegenstelling tot dat van Léon Mugesera) is niet duidelijk of Canada had bedongen dat hij onder de Transfer Law zou worden berecht. Dat maakt het dan logischer dat hij geen recht had op door de autoriteiten gefinancierde rechtsbijstand, want dat is alleen een garantie onder de Transfer Law, op voorwaarde dat betrokkene over onvoldoende eigen middelen beschikt. Dit doet niet af aan de feitelijke informatie dat Seyoboka aanspraak wilde maken op gesubsidieerde rechtsbijstand en deze niet kreeg.

³⁷⁵ The New Times, *Military court to start hearing witnesses in Seyoboka Genocide case*, 9 februari 2018; The New Times, *Genocide convict Seyoboka appeals against life sentence at Military High Court*, 31 mei 2021.

³⁷⁶ Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

3.6.2.3 Noorwegen

In 2016 werd Joseph Nkusi uitgezet door Noorwegen, het land waar hij sinds 2009 had gewoond. Ook Nkusi was geen genocideverdachte, maar gedurende zijn verblijf in Noorwegen had hij kritische blogs over de Rwandese autoriteiten gepubliceerd en beweerd dat er in Rwanda sprake was geweest van een dubbele genocide. Bij zijn terugkeer werd Nkusi onmiddellijk gearresteerd en vervolgd wegens samenzwering, genocide-ideologie en opruiing. In maart 2018 werd hij tot tien jaar gevangenisstraf veroordeeld.³⁷⁷ Nkusi werd volgens een artikel in de Rwandese pers voorgeleid bij de hoge rechtbank die de zaak doorverwees naar de gespecialiseerde internationale kamer.³⁷⁸

3.6.2.4 Verenigde Staten

De Verenigde Staten bedongen bij de uitzettingen naar Rwanda geen garanties. Er vond geen monitoring plaats van de behandeling van deze personen bij hun terugkeer, maar volgens een vertrouwelijke bron waren geen signalen opgevangen dat deze personen het slachtoffer waren geworden van een slechte behandeling.³⁷⁹

In 2021 werd Beatrice Munyenyezi door de VS uitgezet nadat zij een gevangenisstraf had uitgezeten vanwege het feit dat zij had gelogen bij haar naturalisatieaanvraag. Bij aankomst in Rwanda werd zij gearresteerd voor genocidegerelateerde misdrijven.³⁸⁰

3.6.3 Uitleveringen

De Rwandese autoriteiten maakten in de verslagperiode actief werk van het sluiten van uitleveringsverdragen met derde landen.³⁸¹ Volgens een artikel uit de Rwandese pers van 2019 hadden de Rwandese autoriteiten toen al ruim duizend uitleveringsverzoeken uitgezet.³⁸²

Vanuit het ICTR werden acht zaken overgedragen aan Rwanda. Daarnaast werden volgens een vertrouwelijke bron door verschillende landen personen uitgeleverd naar Rwanda. Nederland, Zweden, Noorwegen, Denemarken en Duitsland leverden in totaal negen personen uit.³⁸³ Landen als België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk leverden niet uit aan Rwanda; gedurende de verslagperiode berechtten zij verdachten van genocide uitsluitend zelf. Het federale parket van België had zo'n veertig genocidezaken uit Rwanda in afwachting van berechting.³⁸⁴

In het geval van uitlevering kon het uitleverende land onder de Transfer Law een onafhankelijke waarnemer voor de rechtszaak aanwijzen (zie ook paragrafen 3.3.1 en 3.5.1).³⁸⁵

³⁷⁷ Newstex Blogs, *How does Rwanda's genocide ideology law regulate speech online?* 20 juli 2020, The Rwanda, Dr Joseph Nkusi deported from Norway in 2016, sentenced to 10 years of prison, 29 maart 2018.

³⁷⁸ The Rwandan, *Norway's puzzling relationship with Rwanda*, 30 oktober 2017.

³⁷⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁸⁰ Human Rights Watch, *World report 2022. Events of 2021*, 2021, p. 567.

³⁸¹ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2019; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2021.

³⁸² The New Times, *Rwanda seeks extradition of over 1000 Genocide suspects*, 31 juli 2019.

³⁸³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁸⁴ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁸⁵ *Transfer Law: N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date*, artikel 21.

Nederland leverde drie verdachten van genocide uit aan Rwanda. Onder de Transfer Law stelde Nederland de voorwaarde dat de rechtszaken tegen deze verdachten in Rwanda door een onafhankelijke waarnemer werden gevolgd. De rol van onafhankelijk waarnemer werd vervuld door de Keniaanse afdeling van de *International Commission of Jurists* (ICJ). Rapporten van de waarneming van de drie rechtszaken zijn terug te vinden op de website van de Nederlandse rijksoverheid.³⁸⁶ De door Nederland uitgeleverde personen kregen een advocaat toegewezen en werden in de internationale vleugels van de twee daarvoor aangewezen gevangenissen gedetineerd.³⁸⁷

Zweden leverde in 2022 een persoon uit aan Rwanda. Hij was gearresteerd op basis van een internationaal arrestatiebevel. Omdat betrokkene niet instemde met zijn uitlevering, bracht de openbare aanklager de zaak voor het Zweedse hooggerechtshof. Dat bepaalde dat er geen obstakels waren voor de uitlevering.³⁸⁸ Zweden vroeg geen aanvullende garanties aan Rwanda, en wees geen onafhankelijke waarnemer aan.³⁸⁹

In 2011 had Zweden eveneens een verdachte uitgeleverd. Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) oordeelde toen dat die uitzetting de mensenrechten van de verdachte niet schond. In 2013 werd deze uitspraak nogmaals bevestigd door de verwerping van klachten tegen uitleveringen door Denemarken en Noorwegen aan Rwanda.³⁹⁰

Duitsland leverde in 2017 een persoon uit. De rechtszaak van deze persoon werd net als de door Nederland uitgeleverde zaken gemonitord door de ICJ. Hij werd in 2023 in eerste instantie veroordeeld tot 25 jaar en tekende beroep aan.³⁹¹

In 2018 leverde Denemarken een persoon uit aan Rwanda.³⁹² Volgens een vertrouwelijke bron verbleef de verdachte in de gevangenis in Nyanza. Volgens dezelfde bron sprak Denemarken met Rwanda af dat bij afronding van het proces in Rwanda, inclusief de beroepsfase, de persoon zijn straf in Denemarken zou uitzitten. Het proces was aan het eind van de verslagperiode nog gaande.³⁹³

3.6.4 Perceptie behandeling uitgeleverden

Volgens vertrouwelijke bronnen kregen uitgeleverde personen in de ogen van de samenleving een voorkeursbehandeling; hierdoor vond men dat er geen sprake was van gelijke behandeling voor de wet.³⁹⁴ Tegelijkertijd vonden Rwandezen het vooral belangrijk dat alle personen die zich schuldig hadden gemaakt aan genocide zich voor hun daden verantwoordden, of dat nu in het buitenland gebeurde of in

³⁸⁶ [Monitoring Rwandese uitleveringszaken | Internationale vrede en veiligheid | Rijksoverheid.nl](#)

³⁸⁷ ICJ, *Final monitoringsreport Jean Claude I.*, augustus 2021, pp. 6-7, 16-17; ICJ, *Final monitoringsreport Jean Baptiste M.*, juni 2021, pp. 8-9, 11; ICJ, *Monitoringsreport Venant R.*, juli en augustus 2021, pp. 4-5.

³⁸⁸ KT Press, *Sweden extradites genocide suspect to Rwanda*, 27 april 2022; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³⁸⁹ Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³⁹⁰ Nederlands Openbaar Ministerie, [Rwandan Genocide suspects extradited to Rwanda | News item | Public Prosecution Service](#), 12 november 2016.

³⁹¹ AP, *Official: Rwanda genocide suspect extradited from Germany*, 18 augustus 2017; KT Press, *Genocide suspect Jean Twagiramungu sentenced to 25-year imprisonment*, 16 februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

³⁹² The Local DK, *Danish Rwandan extradited to Kigali over genocide*, 12 december 2018; Vertrouwelijke bron, april 2023.

³⁹³ Vertrouwelijke bron, april 2023.

³⁹⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

Rwanda.³⁹⁵ Er was volgens een vertrouwelijke bron vervolgens weinig aandacht van de publieke opinie voor hoe dergelijke rechtszaken vervolgens verliepen.³⁹⁶

3.7 Mogelijkheden tot herberechting en beroep

De gacaca (zie ook paragraaf 1.5.3) werden in 2012 opgeheven. Genocideplegers werden sindsdien alleen nog in reguliere rechtbanken berecht op basis van het Wetboek van Strafrecht.³⁹⁷ Personen die door verblijf in het buitenland bij verstek zijn veroordeeld door een gacacarechtbank, worden bij terugkeer op de hoogte gesteld van de uitspraak. Zij krijgen dan twee maanden de tijd om een herberechting aan te vragen bij een reguliere rechtbank. Doen ze dat niet, dan moeten zij hun straf uitzitten.³⁹⁸

Bij deze informatie moet in het achterhoofd gehouden worden dat de straffen die door gacaca werden opgelegd, voor gelijke vergrijpen lager waren dan de straffen die tot het eind van de verslagperiode in het Wetboek van Strafrecht stonden. Hierdoor brengt een herberechting een risico op een hogere straf met zich mee.³⁹⁹ In het geval dat personen hun straf waren ontvlucht, wordt deze ongewijzigd uitgevoerd.⁴⁰⁰

Rwanda kent het recht op bescherming tegen dubbele vervolging (*double jeopardy*, internationaal ook wel *ne bis in idem* genoemd).⁴⁰¹ Daarnaast geldt voor personen die vallen onder de Transfer Law en uitgeleverd werden door het ICTR of het IRMCT, dat zij alleen berecht kunnen worden voor zaken waarvoor het ICTR of het IRMCT toestemming gaf.⁴⁰²

In alle drie de zaken van de door Nederland onder de Transfer Law uitgeleverde verdachten werd een eerdere gacacaveroordeling door de rechtbank vernietigd alvorens de verdachten opnieuw werden berecht.⁴⁰³ In een van de zaken van de door Nederland uitgeleverde verdachten werden vervolgens de getuigenissen uit de gacacarechtszaken wel gebruikt in de nieuwe rechtszaak⁴⁰⁴, in een andere zaak werden de getuigenissen uit de gacacazaak expliciet uitgesloten van gebruik in de nieuwe rechtszaak⁴⁰⁵, en in de derde zaak werden ze noch expliciet uitgesloten,

³⁹⁵ France24, *Three Rwanda genocide suspects arrested in Belgium*, 3 oktober 2020; Africa News, *Rwanda: des survivants saluent l'extradition d'un génocidaire présumé*, 27 juli 2021; Le Canapé, *Génocide des Tutsi: Ibuka souhaite l'extradition de Kabuga*, 16 mei 2020; Rwanda National Public Prosecution Authority, *Genocide Fugitives Tracking Unit (GFTU) and so far work done*, april 2018, p. 1; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁹⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁹⁷ Law N°04/2012/OL of 15/06/2012 terminating Gacaca courts and determining mechanisms for solving issues which were under their jurisdiction; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁹⁸ Law N°04/2012/OL of 15/06/2012 terminating Gacaca courts and determining mechanisms for solving issues which were under their jurisdiction, artikelen 8-10; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

³⁹⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁰⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁰¹ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikel 7

⁴⁰² Transfer Law: N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date, artikel 5.

⁴⁰³ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Venant R.*, maart-mei 2022, § 25-27; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I.*, mei-juni 2017, § 8-15; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M.*, september 2017, § 13-15

⁴⁰⁴ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Venant R.*, maart-mei 2022, § 40.

⁴⁰⁵ CASE RP 00001/2017/HC/HCCIC, Judgement Jean Claude I., § 11.

noch gebruikt. In dat geval betrof de gacacazaak een veroordeling wegens plundering.⁴⁰⁶

Personen die door een reguliere rechtbank bij verstek waren veroordeeld, konden in beroep gaan.⁴⁰⁷

3.8 Strafmatten voor genocide en soortgelijke misdrijven

Na de beëindiging van de gacaca werd de berechting van genocideplegers overgedragen aan de reguliere rechtbanken (zie ook paragraaf 3.7). De categorisering van daden van genocide die de gacaca aanhielden, kwam daarmee te vervallen. Genocide en andere misdaden gepleegd gedurende de genocide vielen sindsdien onder het Wetboek van Strafrecht.⁴⁰⁸ Het Wetboek van Strafrecht schreef over het algemeen zwaardere straffen voor dan de gacacawet in het verleden.⁴⁰⁹

3.8.1 Strafmatten voor genocide

Op **genocide** stond een **levenslange gevangenisstraf** zonder de mogelijkheid tot strafvermindering. Het Wetboek van Strafrecht definieerde genocide als een handeling met het doel een deel of het geheel van een nationale, etnische, raciale of religieuze groep te vernietigen, in tijden van vrede of in tijden van oorlog, door middel van 1) het doden van leden van die groep; 2) het veroorzaken van ernstig lichamelijk of mentaal letsel aan leden van de groep; 3) het bewust levensomstandigheden opleggen aan de groep die tot doel hebben de groep uit te roeien; 4) het opleggen van maatregelen die tot doel hebben geboorten binnen de groep te voorkomen; het gedwongen overdragen van kinderen van die groep naar een andere groep. Ook op het samenzweren tot, het aanzetten tot, het plannen van, het doen van en poging tot en het medeplichtig zijn aan genocide stond levenslang zonder mogelijkheid tot strafvermindering.⁴¹⁰

3.8.2 Strafmatten voor misdrijven tegen de menselijkheid

Op de volgende **misdrijven tegen de menselijkheid** zoals gedefinieerd in de Verdragen van Genève en de drie Aanvullende Protocollen, stond een **levenslange gevangenisstraf**: moord; uitroeiing; slavernij; marteling; verkrachting, seksuele slavernij, gedwongen prostitutie, gedwongen sterilisatie en iedere andere vorm van seksueel geweld van dezelfde ernst; gedwongen verdwijning; en andere onmenselijke handelingen die ernstig lijden en lichamelijk en geestelijk letsel veroorzaken.⁴¹¹

Op de volgende **misdrijven tegen de menselijkheid** zoals gedefinieerd in de Verdragen van Genève en de drie Aanvullende Protocollen, stond een gevangenisstraf van **20 tot 25 jaar**: deportatie; detentie of een andere vorm van

⁴⁰⁶ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M., september 2017*, §m 8.

⁴⁰⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁰⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁰⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴¹⁰ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikelen 91, 92 en 93.

⁴¹¹ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikelen 94 en 95.

onrechtmatige vrijheidsberoving; vervolging op basis van politieke, etnische, religieuze gronden of elke andere vorm van discriminatie; apartheid. Op deze misdaden in combinatie met mensonterende behandeling staat levenslang.⁴¹²

3.8.3 *Strafmaten voor oorlogsmisdrijven*

Op de volgende **oorlogsmisdrijven** zoals gedefinieerd in de Verdragen van Genève en de Aanvullende Protocollen I en II, stond een **levenslange gevangenisstraf**: dood met opzet; marteling en onmenselijke behandeling, bewust toebrengen van ernstig letsel aan lichaam of gezondheid; het bewust uitvoeren van een aanval op de burgerbevolking of hun eigendommen, wetend dat dit tot verlies van levens, ernstige verwonding en verlies van eigendommen kan leiden; het aanvallen van onbeschermden plaatsen; en het bewust doden of verwonden van een persoon waarvan men weet dat deze niet betrokken is bij de vijandigheden, of die zich niet kan verdedigen.⁴¹³

Op de volgende **oorlogsmisdrijven** zoals gedefinieerd in de Verdragen van Genève en de Aanvullende Protocollen I en II, stond een **gevangenisstraf van tien tot vijftien jaar**: het bewust ontzeggen aan een krijgsgevangene van het recht op een eerlijk proces; gedwongen deportatie, ontheemding van burgerbevolking of systematische detentie in concentratiekampen of dwangarbeidskampen; het nemen van gijzelaars en hen onderwerpen aan terroristische handelingen; het gebruik van emblemen van humanitaire organisaties of andere beschermende tekens met het doel de vijand te doden, verwonden of gevangen te nemen; het toepassen van apartheid en andere mensonterende praktijken gebaseerd op rassendiscriminatie.⁴¹⁴

Op de volgende **oorlogsmisdrijven** zoals gedefinieerd in de Verdragen van Genève en de Aanvullende Protocollen I en II, stond een **gevangenisstraf van vijf tot tien jaar**: vergaande vernieling en toe-eigening van eigendommen zonder dat hier een militaire noodzaak toe bestaat, en gebouwen met religieuze, charitatieve, educatieve, historische, artistieke of wetenschappelijke doelen; het dwingen van krijgsgevangenen om te dienen in de veiligheids- of overheidsdiensten van de vijand; het verplaatsen van de burgerbevolking tegen haar eigen belang in; onverantwoorde vertragingen in de repatriëring van krijgsgevangenen en geïnterneerde burgers na afloop van het conflict; en het opleggen en uitvoeren van straffen zonder eerlijk proces en respect voor de rechten van de beklaagde.⁴¹⁵

3.8.4 *Eenzame opsluiting bij levenslang*

In 2017 werd eenzame opsluiting als onderdeel van een levenslange gevangenisstraf onder druk van de internationale gemeenschap formeel afgeschaft. De straf 'levenslang met speciale voorzieningen voor afschuwelijke misdaden'⁴¹⁶ was in 2010 in de plaats gekomen van de doodstraf, die in 2007 was afgeschaft om uitleveringen van genocideverdachten door het ICTR mogelijk te maken. Onder 'afschuwelijke misdaden' werden verstaan: marteling met de dood tot gevolg,

⁴¹² Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikelen 94 en 95.

⁴¹³ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikelen 96 en 98.

⁴¹⁴ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikelen 96 en 98.

⁴¹⁵ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General, artikelen 96 en 98.

⁴¹⁶ In het Engels aangeduid als *Life imprisonment with special provisions for odious crimes*.

moord en doodslag met mensonterende behandeling van het dode lichaam, genocide en andere misdrijven tegen de menselijkheid, seksueel misbruik van kinderen, seksuele marteling en het vormen of leiden van een criminele bende. Naast eenzame opsluiting betekende de straf eveneens dat om op enige vorm van pardon of voorwaardelijke vrijlating aanspraak te maken, de veroordeelde minimaal twintig jaar van de straf moest hebben uitgezeten.⁴¹⁷

Er waren berichten dat ook na de afschaffing van eenzame opsluiting personen min of meer geïsoleerd werden gedetineerd. Zie hiervoor paragrafen 4.1.1, 4.1.8 en 4.2.2).

3.8.5 *Strafvermindering*

Onder omstandigheden kon de rechter de strafmaat reduceren. Dit was het geval als de verdachte voorafgaand aan het proces schuld bekende, berouw toonde aan het slachtoffer en de Rwandese samenleving, en de schade naar verwachting vergoedde.

Voor daden van genocide⁴¹⁸ gold in de wet een uitzondering. Artikel 60 van het Wetboek van Strafrecht van 2018 stelde dat onder voorbehoud van de voorzieningen in artikel 107 van de dezelfde wet, de rechter een levenslange gevangenisstraf mocht verminderen tot een gevangenisstraf van niet minder dan 25 jaar. In artikel 107 werden echter geen voorbehouden genoemd. In 2019 werd het Wetboek van Strafrecht geamendeerd en sindsdien verwees artikel 60 naar de voorbehouden in artikel 92. Artikel 92 stelt dat op daden van genocide zoals gedefinieerd in artikel 91, een levenslange gevangenisstraf staat die onder geen omstandigheden in aanmerking komt voor vermindering.⁴¹⁹

Desalniettemin kregen twee van de door Nederland en de ene door Duitsland uitgeleverde verdachten een gevangenisstraf van 25 jaar terwijl zij veroordeeld werden voor genocide.⁴²⁰ De rechters verwezen in de uitspraken van de Nederlandse verdachten naar het feit dat het beperken van de discretionaire bevoegdheid van de rechter bij het bepalen van de straf, zoals in artikel 92 van het Wetboek van Strafrecht van 2018, in strijd was met artikel 49. Dat artikel stelt dat de rechter de straf bepaalt op basis van de ernst en de gevolgen van en het motief voor het misdrijf, evenals het strafblad, de persoonlijke omstandigheden en de context waarin het misdrijf is gepleegd.⁴²¹ Alle drie de verdachten tekenden beroep aan tegen hun veroordeling.⁴²²

3.8.6 *Voorwaardelijke vervroegde vrijlating*

⁴¹⁷ The East African, *Solitary confinement to go in new Rwanda law proposals*, 20 oktober 2017; The New Times, *Bill on solitary confinement will advance human rights*, 3 april 2010.

⁴¹⁸ Deze uitzondering bestond ook voor seksueel misbruik van een kind, zoals gedefinieerd in artikel 133 van het Wetboek van Strafrecht.

⁴¹⁹ Wetboek van Strafrecht: Rwanda: *Law No 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General*, artikelen 59, 60, 91, 92, 93 en 133, en *Law No 69/2019 of 08/11/2019 amending Law No 68/2018 OF 30/08/2018 Determining offences and penalties in general*, artikel 1, [Refworld | Rwanda: Law No 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General](#), geraadpleegd op 8 maart 2023.

⁴²⁰ KT Press, Jean Claude Iyemuremye gets 25 sentence for genocide crimes, 30 juni 2021; Anadolu Agency, Rwandan man receives 25-year sentence over genocide charges, 17 maart 2022; KT Press, *Genocide suspect Jean Twagiramungu sentenced to 25-year imprisonment*, 16 februari 2023.

⁴²¹ Vertrouwelijke bron, juni 2021; Vertrouwelijke bron, maart 2022.

⁴²² The New Times, *Twagiramungu sentenced to 25 years in jail over genocide*, 16 februari 2023; Vertrouwelijke bron, mei 2023.

Vervroegde vrijlating was mogelijk op voorwaarde van goed gedrag of in geval van een door een arts vastgestelde ongeneeslijke ziekte. De veroordeelde moest dan wel een deel van zijn of haar straf hebben uitgezeten: minimaal een derde van een gevangenisstraf tot vijf jaar, minimaal twee derde van een gevangenisstraf van meer dan vijf jaar en minimaal twintig jaar van een levenslange gevangenisstraf.⁴²³ Een aanvraag voor voorwaardelijke vervroegde vrijlating moest in geschreven vorm worden gedaan bij de minister van Justitie, met kopie aan de commissaris-generaal van de *Rwanda Correctional Service* (RCS).⁴²⁴ Deze mogelijkheid werd naar verluidt zeer zelden toegepast en niet in genocidezaken.⁴²⁵

3.8.7 *Presidentieel pardon*

Het Wetboek van Strafrecht voorzag ook in een presidentieel pardon. De wet stond de president van de republiek toe dit pardon naar eigen goeddunken en in het algemeen belang toe te kennen aan zowel individuen als aan groepen.⁴²⁶ Volgens een vertrouwelijke bron was een presidentieel pardon ook in gevallen van levenslang mogelijk.⁴²⁷

In de afgelopen jaren sprak president Kagame verschillende keren een presidentieel pardon uit. In 2018 werden ruim 3,500 personen vrijgelaten, waaronder Victoire Ingabire en Kizito Mihigo.⁴²⁸ In 2019 verleende de president gratie aan honderden vrouwen en meisjes die een levenslange gevangenisstraf uitzaten voor abortus.⁴²⁹ In 2022 werden nog eens honderden veroordeelden (voorwaardelijk) vrijgelaten.⁴³⁰ In maart 2023 werd onder zware Amerikaanse druk Paul Rusesabagina met een presidentieel pardon vrijgelaten, gelijktijdig met nog eens 380 personen.⁴³¹

3.9 **Behandeling van genocideplegers**

Ook in de verslagperiode werden nog personen vervolgd die verdacht werden van genocide.⁴³² Volgens een vertrouwelijke bron was er in de Rwandese samenleving nog steeds een sterke behoefte aan gerechtigheid; burgers wilden weten dat genocideplegers, in de Rwandese context ook wel aangeduid als *génocidaires*, vervolgd werden.⁴³³

⁴²³ Wetboek van Strafrecht: *Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General*, artikelen 232 en 233, [Refworld | Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General](#), geraadpleegd op 8 maart 2023.

⁴²⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

⁴²⁵ Vertrouwelijke bron, maart 2023.

⁴²⁶ Wetboek van Strafrecht: *Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General*, artikelen 70, 71, 71, [Refworld | Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General](#), geraadpleegd op 8 maart 2023.

⁴²⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴²⁸ Ministry of Justice, The Cabinet meeting approved the pardon granted to a convict, a collective pardon to 36 young women for abortion and conditional release of 3,596, [The Cabinet meeting approved the pardon granted to a convict, collective pardon to 36 young women convicted for abortion and conditional release of 3,596 \(minijust.gov.rw\)](#)

⁴²⁹ Ministry of Gender and Family Planning, [MIGEPROF: President KAGAME pardons women and girls jailed over abortion](#), 4 april 2019, geraadpleegd op 6 april 2023.

⁴³⁰ KT Press, Kagame pardons 12 convicts, 802 released on parole, 12 november 2022.

⁴³¹ TV5Monde, *Rwanda : libération de l'opposant Paul Rusesabagina*, 26 maart 2023, [\(169\) Rwanda : libération de l'opposant Paul Rusesabagina - YouTube](#), geraadpleegd op 29 maart 2023; Rwanda Ministry of Justice, *Commutation by Presidential order of prison sentences of Paul Rusesabagina*, [Commutation by Presidential Order of prison sentences of Paul RUSESABAGINA \(minijust.gov.rw\)](#), geraadpleegd op 16 april 2023.

⁴³² Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴³³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

Personen die hun straf hadden uitgezeten gingen onder begeleiding terug naar hun gemeenschap van herkomst. Vaak speelde de kerk hierin een belangrijke rol, aldus een bron.⁴³⁴ Aangezien vrijlating van veroordeelden van zwaardere vormen van genocide de komende jaren steeds meer zal voorkomen, werd in de verslagperiode steeds meer nagedacht over andere vormen van begeleiding van de terugkeer, zoals de oprichting van *half way houses*⁴³⁵, traumaverwerking en verzoeningsactiviteiten, resocialisatieprogramma's en skills training.⁴³⁶

Terugkeer van veroordeelde genocideplegers in de samenleving was over het algemeen een moeilijk proces waarbij emoties en trauma tot spanningen en isolatie konden leiden. Meestal zouden Rwandezen volgens vertrouwelijke bronnen hier echter niet naar durven of willen handelen.⁴³⁷ Volgens een vertrouwelijke bron werd iemand die terugkeerde in de samenleving over het algemeen te verstaan gegeven zich rustig te houden. Door middel van informanten was de surveillance op lokaal niveau groot; indien er problemen ontstonden tussen terugkeerders en de samenleving, grepen de autoriteiten onmiddellijk in. De autoriteiten stonden van geen van beide zijden emoties toe, noch van slachtoffers, noch van daders.⁴³⁸ Tegelijkertijd is het in Rwanda niet gangbaar om over trauma's en emoties te spreken, ook niet onderling.⁴³⁹ De autoriteiten organiseerden momenten voor geregisseerde ontloadingen van emotie en trauma, zoals gedurende genocideherdenkingen in de maand april.⁴⁴⁰ Daarbij kwam dat zoveel Rwandezen zich schuldig hadden gemaakt aan en slachtoffer waren geweest van genocide dat het omgaan met dergelijke situaties behoorde tot het dagelijks leven in Rwanda. Volgens twee vertrouwelijke bronnen voegden Rwandezen zich over het algemeen en gaven ze er de voorkeur aan zich op de toekomst te richten.⁴⁴¹

Voor de behandeling door de autoriteiten maakte het niet uit of de genocidepleger uit het buitenland terugkeerde of zich in Rwanda bevond.⁴⁴² Onder burgers bestond een groot gevoel van wrok tegen genocideplegers die in het buitenland een leven hadden opgebouwd en andere daders en slachtoffers de rug hadden toegekeerd in het proces om het land en de samenleving weer op te bouwen. Vaak werd er ook vanuit gegaan dat degenen die gevlucht waren tot de hoofdschuldigen behoorden. Daarom vond men de berechting van genocideverdachten die het buitenland verbleven zo mogelijk nog belangrijker dan die in Rwanda. Volgens een vertrouwelijke bron hechtte de samenleving meer belang aan het feit dat de verdachte terecht werd, dan aan de manier waarop het proces verliep.⁴⁴³

Personen die naast een verdenking van genocide door het Rwandese veiligheidsapparaat als een reëel gevaar voor de veiligheid en stabiliteit werden gezien (zie ook paragrafen 2.7.1, 4.1.1.8 en 4.2.1), liepen bij terugkeer hetzelfde risico op arbitraire, incommunicado detentie als personen met hetzelfde profiel die Rwanda nooit verlaten hadden. Volgens twee vertrouwelijke bronnen kon dit risico

⁴³⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴³⁵ Halfway houses zijn woningen in de buurt van de familie/gemeenschap, die het mogelijk maken voor de vrijgelatene om langzaam weer mee te draaien in de samenleving zonder meteen geheel naar huis terug te keren.

⁴³⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴³⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴³⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴³⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴⁴⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁴¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁴² Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁴³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

gemitigeerd worden door vrijwillig terug te keren en daaraan voorafgaand openlijk en bij de autoriteiten inkeer te tonen.⁴⁴⁴

3.10 Plannen voor overname van asielzoekers door Rwanda

3.10.1 Verenigd Koninkrijk

3.10.1.1 MoU

Op 13 april 2022 ondertekenden het Verenigd Koninkrijk en Rwanda een *memorandum of understanding* (memorandum van overeenstemming, MoU) over de overname door Rwanda van bepaalde asielzoekers. De overeenkomst betrof asielzoekers uit derde landen waarvan volgens het VK de asielaanvraag niet-ontvankelijk was omdat zij door een veilig derde land illegaal naar het VK waren gereisd. Voor deze asielzoekers zou Rwanda de asielprocedure overnemen en personen die de vluchtelingenstatus verkregen, zouden zich vervolgens in Rwanda mogen vestigen.⁴⁴⁵ Er zijn in het MoU geen plafond van aantallen over te nemen asielzoekers genoemd; volgens een vertrouwelijke bron lopen de aan beide zijden genoemde aantallen aanzienlijk uiteen.⁴⁴⁶ Ook is niet gespecificeerd of er nationaliteiten of groepen zijn die uitgezonderd worden van de overeenkomst. De overeenkomst geldt voor vijf jaar, waarna deze zal worden geëvalueerd. De overeenkomst ging niet in op de financiële arrangementen, maar wel is bekend dat er met de overeenkomst een aanzienlijke financiële envelop gemoeid is (naar verluidt minstens 120 miljoen pond begrotingssteun, exclusief individueel budget per persoon voor integratie en leefgeld).⁴⁴⁷

3.10.1.2 Beoordeling van de mensenrechtensituatie

In mei 2022 publiceerde het ministerie van Binnenlandse Zaken (*Home Office*) van het VK verschillende landeninformatiedocumenten over Rwanda, waaronder een rapport over de mensenrechtensituatie en een rapport over het asielsysteem in Rwanda.⁴⁴⁸ Volgens een vertrouwelijke bron stelde het Home Office voor deze rapportages zoals gewoonlijk zelf de ToR op. Volgens dezelfde bron weken deze rapporten iets af van de reguliere landeninformatierapporten doordat in het onderzoek ook was gekeken naar de situatie voor niet-Rwandezen. Gedurende het onderzoek voor de rapporten werden onderzoeksresultaten gebruikt als input voor de onderhandelingen met Rwanda.⁴⁴⁹

3.10.1.3 Reacties op het MoU

⁴⁴⁴ Vertrouwelijke bron, maart 2023.

⁴⁴⁵ *Memorandum of Understanding between the UK and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement*, [Memorandum of Understanding between the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the government of the Republic of Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#), geraadpleegd op 14 maart 2023; *Note Verbale on assurances in paragraphs 8 and 10 of the MoU between the United Kingdom and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement*, 22 november 2022, [Note Verbale on assurances in paragraphs 8 and 10 of the MoU between the United Kingdom and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement \(accessible\) - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#), geraadpleegd op 14 maart 2023.

⁴⁴⁶ Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴⁴⁷ *Memorandum of Understanding between the UK and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement*, [Memorandum of Understanding between the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the government of the Republic of Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#), geraadpleegd op 14 maart 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴⁴⁸ UK Home Office, *Rwanda: Country policy and information notes*, 7 mei 2022, [Rwanda: country policy and information notes - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#), geraadpleegd op 18 april 2023.

⁴⁴⁹ Vertrouwelijke bron, april 2023.

De commissie van het Britse *House of Lords* die zich normaliter buigt over verdragen, nam in oktober 2022 een positie in over het MoU, ondanks het feit dat politieke overeenkomsten zoals een MoU niet voorgelegd hoeven te worden aan het parlement. Volgens de commissie had de overeenkomst vergaande implicaties op het gebied van mensenrechten en had deze daarom niet in de vorm van een MoU gesloten moeten worden. Een MoU is namelijk niet internationaalrechtelijk afdwingbaar. Opdat het VK de toezeggingen van de Rwandese autoriteiten juridisch kon afdwingen om de rechten van de betrokken asielzoekers volledig te kunnen beschermen, had de overeenkomst volgens de commissie – hierin gesteund door de *UK Law Society* – in de vorm van een verdrag moeten worden gesloten.⁴⁵⁰

De VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR sprak zich uit tegen de overeenkomst omdat de organisatie oordeelde dat deze tot doel heeft de verantwoordelijkheid [voor de afhandeling van asielverzoeken] af te schuiven en de nodige waarborgen mist, en als zodanig 'onverenigbaar [is] met de letter en de geest' van het Vluchtelingenverdrag.⁴⁵¹ Ook sprak de organisatie haar zorg uit dat de overeenkomst zou leiden tot schendingen van het principe van non-refoulement.⁴⁵² Zij bracht in herinnering dat Rwanda geen veiligheid of duurzame oplossing had weten te bieden aan personen die eerder door Israël aan Rwanda waren overgedragen onder een bilaterale overeenkomst.⁴⁵³ Zowel het Britse *Migration Policy Institute* als de UNHCR noemden de overeenkomst een poging om zich te onttrekken aan een eerlijke lastenverdeling tussen ontwikkelingslanden en de rest van de wereld met betrekking tot de bescherming van vluchtelingen.⁴⁵⁴ De Speciale Rapporteur over Mensenhandel van de VN sprak haar zorg uit dat de overeenkomst zou bijdragen aan een toename van mensenhandel.⁴⁵⁵

3.10.1.4 Juridische houdbaarheid van het MoU

In juni 2022, twee maanden na de ondertekening van het MoU, werd in het VK het eerste vliegtuig dat asielzoekers naar Rwanda zou overbrengen, aan de grond gehouden als gevolg van voorlopige maatregelen (*interim measures*) van het EHRM.⁴⁵⁶

In december 2022 oordeelde de Britse rechtbank dat de overeenkomst juridisch standhield.⁴⁵⁷ Volgens de rechter had de Britse regering doorwrocht onderzoek

⁴⁵⁰ House of Lords, International Agreements Committee, *7th Report of Session 2022–23, Memorandum of Understanding between the UK and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement*, 18 oktober 2022; The Law Society, *UK-Rwanda MoU for the provision of an asylum partnership arrangement – Law Society response*, 7 februari 2023.

⁴⁵¹ UNHCR Analysis of the Legality and Appropriateness of the Transfer of Asylum Seekers under the UK-Rwanda arrangement, 8 juni 2022, <https://www.unhcr.org/uk/media/unhcr-analysis-legality-and-appropriateness-transfer-asylum-seekers-under-uk-rwanda>, § 26.

⁴⁵² Het principe van non refoulement houdt in dat niemand uitgezet mag worden naar een land waar hij of zij te maken zou kunnen krijgen met marteling en/of wrede, inhumane of mensonterende behandeling.

⁴⁵³ UNHCR, *Analysis of the legality and appropriateness of the transfer of asylumseekers under the UK-Rwanda arrangement*, 8 juni 2022.

⁴⁵⁴ Migration Policy Institute, *The UK-Rwanda Agreement Represents Another Blow to Territorial Asylum*, April 2022; UNHCR, *Analysis of the legality and appropriateness of the transfer of asylumseekers under the UK-Rwanda arrangement*, 8 juni 2022.

⁴⁵⁵ OHCHR, *UN expert urges UK to halt transfer of asylum seekers to Rwanda*, 17 juni 2022.

⁴⁵⁶ European Court of Human Rights, *Press release*, 197 (2022) *Press release, The European Court grants urgent interim measure in case concerning asylumseeker's imminent removal from the UK to Rwanda*, 14 juni 2022; The Guardian, *Rwanda asylum flight cancelled after 11th-hour ECHR intervention*, 14 juni 2022; Asia News Monitor, *United Kingdom/Rwanda: UK migrant deportations to Rwanda set to go ahead after NGOs lose legal challenge*, 13 juni 2022.

⁴⁵⁷ *AAA and others vs Secretary of State for the home Department*, 19 december 2022, [AAA and others -v- Secretary of State for the Home Department - Courts and Tribunals Judiciary](#), geraadpleegd op 14 maart 2023.

gedaan alvorens Rwanda als een veilig derde land aan te merken.⁴⁵⁸ Wel vernietigde de rechtbank de eerdere beslissingen van de Britse regering om acht asielzoekers uit te zetten. De rechtbank oordeelde dat de Britse regering niet voldoende had gemotiveerd waarom de asielverzoeken niet-ontvankelijk waren.⁴⁵⁹

In januari 2023 werd een beroep tegen de uitspraak van de Britse rechtbank op een aantal punten ontvankelijk verklaard. Deze punten betroffen de vraag of het beleid om asielzoekers uit derde landen over te dragen aan Rwanda al dan niet systematisch onrechtvaardig was, en de vraag of het VK het recht had alleen af te gaan op door de Rwandese autoriteiten afgegeven garanties.⁴⁶⁰

Onduidelijk is nog wanneer de beroepsprocedures afgerond zullen zijn.⁴⁶¹ Op 11 april 2023 nodigde het EHRM het VK uit om een zienswijze naar voren te brengen over de ingediende klacht. Met die mededeling is de inhoudelijke behandeling van de zaak door het Hof van start gegaan.⁴⁶² Pas na de uitspraak van het EHRM in deze en vergelijkbare zaken zal bekend zijn of de Brits-Rwandese MoU en het hierop gebaseerde beleid in overeenstemming is met het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens.

Aan het eind van de verslagperiode van dit ambtsbericht waren er nog geen asielzoekers overgeplaatst naar Rwanda.⁴⁶³

In maart 2023 lanceerde het VK een project van 54,3 miljoen dollar voor de financiering van onderkomens voor een verwachte 1.500 asielzoekers onder de overeenkomst tussen het VK en Rwanda.⁴⁶⁴

3.10.2 Denemarken

Op 9 september 2022 tekenden de Rwandese en Deense autoriteiten een verklaring waarin zij hun gezamenlijke ambitie kenbaar maakten om tot een mechanisme te komen voor de overdracht van asielzoekers.⁴⁶⁵ Aan het eind van de verslagperiode was er nog geen overeenkomst gesloten. Na de verkiezingen in Denemarken eind 2022 gaf de Deense minister van Migratie en Integratie aan dat Denemarken nog steeds tot doel had een overeenkomst te sluiten met Rwanda, maar dat het even een pas op de plaats deed om te kijken of het mogelijk was om samen op te trekken met andere EU-landen.⁴⁶⁶

⁴⁵⁸ UK Constitutional Law Association, *UK Government Assessments of Risk to Refugees and ECHR Constraints on UK Immigration Policy in the Rwanda Ruling*, 7 februari 2023; UK Home Office, *Review of asylum processing Rwanda: assessment*, mei 2022; UK Home Office, *Review of asylum processing Rwanda: country information on the asylum system*, mei 2022; UK Home Office, *Review of asylum processing Rwanda: country information on general human rights*, mei 2022, [Rwanda: country policy and information notes - GOV.UK \(www.gov.uk\)](https://www.gov.uk/government/publications/rwanda-country-policy-and-information-notes), geraadpleegd op 14 maart 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁵⁹ The Guardian, *Judges allow partial appeal against Rwanda asylum seeker ruling*, 16 januari 2023.

⁴⁶⁰ Reuters, *London court allows appeal over UK's Rwanda migrant plan*, 17 januari 2023.

⁴⁶¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁶² European Court of Human Rights, *ECHR 112 (2023) Press release: Notification of case concerning asylum seeker's removal from the UK to Rwanda*, 11 april 2023.

⁴⁶³ UK Parliament, House of Lords website, [UK-Rwanda asylum agreement: Why is it a memorandum of understanding and not a treaty? - House of Lords Library \(parliament.uk\)](https://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/sub-committees/commons-select-the-UK-Rwanda-asylum-agreement/), geraadpleegd op 14 maart 2023.

⁴⁶⁴ The New Times, *Kagame, UK Home Secretary discuss migration partnership*, 19 maart 2023.

⁴⁶⁵ SchengenVisaInfo, *Denmark & Rwanda Sign Declaration on Possible Transfer of Asylum Seekers*, 13 september 2022, [Denmark & Rwanda Sign Declaration on Possible Transfer of Asylum Seekers - SchengenVisaInfo.com](https://www.schengenvisa.info/en/news/denmark-rwanda-sign-declaration-on-possible-transfer-of-asylum-seekers), geraadpleegd op 14 maart 2023.

⁴⁶⁶ Anadolu Agency, *Denmark puts asylum center talks with Rwanda on back burner*, 25 januari 2023; Vertrouwelijke bron, januari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

In 2021 veroordeelde de Afrikaanse Unie (AU) de nieuwe Deense Vreemdelingenwet die het mogelijk maakt om asielzoekers over te dragen aan derde landen. De organisatie beschuldigde Denemarken van het ontlopen van zijn verantwoordelijkheden voor gelijkwaardige lastendeling zoals vastgelegd in het Vluchtelingenverdrag, aangezien de armste landen reeds 85% van de vluchtelingen ter wereld opvangen.⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ African Union, *Press Statement on Denmark's Alien Act provision to Externalize Asylum procedures to third countries*, 2 augustus 2021.

4 Detentie

4.1 Detentieomstandigheden

Bij de detentieomstandigheden dient onderscheid te worden gemaakt tussen gevangenen, die onder de RCS vallen, transitcentra en detentiecentra van leger en politie. Sinds 2021 vielen de gevangenen van de RCS niet meer onder het ministerie van Justitie maar onder het ministerie van Binnenlandse Veiligheid.⁴⁶⁸ Gedurende de verslagperiode beperkten de Rwandese autoriteiten soms de toegang van onafhankelijke waarnemers tot gevangenen, waardoor het moeilijk was een compleet beeld te krijgen van wat zich daar afspeelde.⁴⁶⁹

4.1.1 Gevangenen

Inleidend kan over de detentieomstandigheden in gevangenen van de RCS gezegd worden dat zij over het algemeen internationale standaarden⁴⁷⁰ benaderden, maar er was sprake van ernstige overbevolking met allerlei gevolgen voor hygiëne en de voedselvoorziening. Ook waren er berichten over afwijkende, slechtere behandeling voor bepaalde gevangenen.⁴⁷¹

4.1.1.1 Nieuwe gevangenis in Kigali

In 2017 werden twee gevangenen, namelijk Gasabo en Kigali Central Prison, wegens ouderdom gesloten. De gevangenen werden overgebracht naar een nieuwe gevangenis genaamd Nyarugenge, in de sector Mageragere aan de rand van Kigali.⁴⁷² Er werd aan het eind van de verslagperiode nog steeds gewerkt aan de gevangenis; zo was een eetzaal in aanbouw, en werd de weg van Kigali naar de gevangenis geasfalteerd.⁴⁷³ De nieuwe gevangenis in Mageragere had een capaciteit van 12.000 bedden, waarvan 1.500 in de vrouwenvleugel. Ook was er een speciale afdeling voor internationale gedetineerden (zie ook paragraaf 4.1.1.7).⁴⁷⁴

4.1.1.2 Overbevolking in gevangenen

In de database met informatie over gevangenen *World Prison Brief* stond Rwanda in 2021 na de VS op de tweede plaats van de wereldranglijst van landen met het hoogste aantal gevangenen per inwoners; in Rwanda waren dit er 580 per 100.000 inwoners. In 2021 waren dit er in de VS 629 en in Nederland 60.⁴⁷⁵

⁴⁶⁸ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁶⁹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 493-494; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021, 2022*; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁷⁰ Voor meer informatie over internationale standaarden voor detentieomstandigheden, zie: Association for the Prevention of Torture, *Material conditions of detention*, [Material conditions of detention | Association for the Prevention of Torture \(apt.ch\)](#), geraadpleegd op 16 april 2023.

⁴⁷¹ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁷² Website Rwanda Correctional Service, [NYARUGENGE Correction Facility – RWANDA CORRECTIONAL SERVICE \(rcs.gov.rw\)](#) geraadpleegd op 26 maart 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁷³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁷⁴ Rwanda Corrections Service website, [NYARUGENGE Correction Facility – RWANDA CORRECTIONAL SERVICE \(rcs.gov.rw\)](#), geraadpleegd op 23 februari 2023; The East African, *End of an era, as first inmates leave Nyarugenge prison*, 24 februari 2017; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁷⁵ Rwanda Today, *Slow wheels of justice trigger crowding crisis in prisons*, 22 augustus 2022; World Prison Brief, *World Prison Population List*, 2021.

Aan het eind van de vorige verslagperiode was er geen sprake van overbevolking in de Rwandese gevangenissen: in 2015 bestond de gevangenisbevolking uit 54.000 gevangenen ten opzichte van een capaciteit van 54.700.⁴⁷⁶ Tijdens de verslagperiode van dit ambtsbericht nam de overbevolking sterk toe. In mei 2022 zaten 84.710 gevangenen vast in de 13 gevangenissen die Rwanda telde. Dat kwam neer op een bezetting van 174%.⁴⁷⁷

De bezettingspercentages ontwikkelden zich als volgt:

2014-2015: 99.6%
 2015-2016: 96.9%
 2016-2017: 114.60%
 2017-2018: 114.5%
 2018-2019: 124.8%.

De gevangenis Rwamagana in *Eastern Province* was de meest overbevolkte gevangenis in 2022, met meer dan het dubbele aantal gevangenen ten opzichte van de capaciteit.⁴⁷⁸

De overbevolking in de gevangenissen had een grote impact op de leefbaarheid in de gevangenissen, met name op het gebied van hygiëne en voedselvoorziening.⁴⁷⁹

4.1.1.3

Plaatsing van gevangenen

Gevangenen werden over het algemeen geplaatst in een gevangenis in hun gebied van herkomst en in de buurt van familie. Dit bood mogelijkheden aan de familie om de gevangene te bezoeken en aanvullingen te doen op de diensten van de gevangenis.⁴⁸⁰ Gevangenen konden naar verluidt overplaatsing aanvragen als zij elders geplaatst wilden worden.⁴⁸¹ Uitgeleverde gevangenen werden bij aankomst naar de Mageragere gevangenis gebracht, en vervolgens overgeplaatst naar Nyanza voor hun proces, omdat daar de gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank staat.⁴⁸²

De plaatsing vond plaats ongeacht het vergrijp waarvoor zij werden of waren berecht; veroordeelde genocideplegers en gedetineerden voor commune delicten deelden dezelfde verblijfsruimtes.⁴⁸³ De verhouding van het aantal veroordeelden voor genocide tot de overige gedetineerden nam gedurende de verslagperiode af. In 2022 waren 27,604 gevangenen veroordeeld voor genocide, terwijl 42,548 veroordeeld waren voor commune delicten.⁴⁸⁴

⁴⁷⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, 18 augustus 2016, p. 56.

⁴⁷⁷ Transparency International en Legal Aid Forum, *Policy research on the implementation of alternatives to imprisonment in Rwanda*, augustus 2022, p. 32; Vertrouwelijke bron, december 2022.

⁴⁷⁸ Transparency International en Legal Aid Forum, *Policy research on the implementation of alternatives to imprisonment in Rwanda*, augustus 2022, p. 11.

⁴⁷⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸⁰ UNDP, Project document: Strengthening the Rule of Law in Rwanda: Justice, peace and security for the people, 2018, p. 7; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸² The New Times, *International crimes High Court inaugurated in Nyanza*, 29 juni 2018; International Commission of Jurists, *Initial Case report Venant R., juli-augustus 2021*, § 41-42; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸³ UNDP, Project document: Strengthening the Rule of Law in Rwanda: Justice, peace and security for the people, 2018, p. 7; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸⁴ Transparency International en Legal Aid Forum, *Policy research on the implementation of alternatives to imprisonment in Rwanda*, augustus 2022, p. 11; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

Ook veroordeelden en gedetineerden in voorarrest deelden dezelfde ruimtes, en waren niet anders van elkaar te onderscheiden dan door de kleur van hun uniform: gedetineerden in voorarrest droegen roze en veroordeelden oranje.⁴⁸⁵ Ook in de internationale vleugels deelden verdachten in voorarrest en veroordeelden dezelfde verblijven.⁴⁸⁶ Doordat zij geen uniformen droegen, was het onderscheid niet zichtbaar. Het totaal aantal gedetineerden in voorarrest was relatief hoog, namelijk achttien procent van de gehele gevangenisbevolking in 2022; dit was wel een grote daling ten opzichte van de jaren 2019-2021, toen het absolute aantal gedetineerden in voorarrest nog driemaal zo hoog was.⁴⁸⁷

Vrouwen en minderjarigen

Mannen en vrouwen werden gescheiden gedetineerd.⁴⁸⁸ Vrouwen mochten hun kinderen tot de leeftijd van drie jaar bij zich houden.⁴⁸⁹ Rwanda had één gevangenis voor minderjarigen en één voor alleen vrouwen. Niet alle gevangenis hadden een vrouwenvleugel. Hierdoor zaten vrouwen en kinderen vaak verder weg van hun familie, wat gevolgen kon hebben voor de mate waarin zij door hun familie bezocht en gesteund konden worden. Overigens kregen de ouders van kinderen in de jeugdgevangenis wel een vergoeding om hun kinderen te bezoeken.⁴⁹⁰

4.1.1.4 Gevangenisbestuur

Een Rwandese gevangenis was grotendeels gebaseerd op het principe van zelfredzaamheid en zelfvoorziening. Zo verbouwden de gevangenen een groot deel van hun eigen voedsel en hielden zij (pluim)vee. Ook waren zij zelf verantwoordelijk voor de indeling van de (grote open) slaapzalen en de schoonmaak van deze en andere gemeenschappelijke ruimtes. Hiervoor stelden zij comités samen. Het gevangenispersoneel zag erop toe dat aan de hygiënische vereisten werd voldaan.⁴⁹¹

Instromende gedetineerden werden onderzocht in een gevangenskliniek om te zien of ze een chronische ziekte hadden of medicijnen nodig hadden. Daarna werden zij geregistreerd in het elektronische casemanagementsysteem. Dit systeem stuurde onder meer een melding als de datum van vrijlating naderde, opdat gedetineerden niet meer te lang in voorarrest of detentie verbleven.⁴⁹²

4.1.1.5 Voorzieningen

In alle vleugels waren wasruimten. Er waren - afhankelijk van de gevangenis - lesruimten en werkplaatsen voor weven, naaien, het kappersvak, elektrotechniek, handvaardigheid en meubelmaken. Er werd verder gedaan aan land- en tuinbouw,

⁴⁸⁵ UNDP, Project document: Strengthening the Rule of Law in Rwanda: Justice, peace and security for the people, 2018, p. 7; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸⁶ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, pp. 12-13.

⁴⁸⁷ Transparency International en Legal Aid Forum, *Policy research on the implementation of alternatives to imprisonment in Rwanda*, augustus 2022, p. 6.

⁴⁸⁸ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁸⁹ US Department of State, *2022 country report on human rights practices*, Rwanda, 2023, p. 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁹⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁴⁹¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 58-59; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023, Vertrouwelijke bron, april 2023..

⁴⁹² Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 58-59; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

sport, bouwen, reparatie van auto's, muziek, dans en drama en alfabetisering. Na afloop van sommige technische opleidingen kregen deelnemers officiële, door het ministerie van Onderwijs afgegeven diploma's of certificaten. Er waren televisies in de gevangenissen en gevangenen konden in ieder geval naar het nieuws en de voetbalwedstrijden kijken. Gedurende de COVID-19 lockdown van 2020 en 2021 hadden de gevangenen geen bezoekrecht; sinds 2022 was de vrijdag weer de algemene bezoeksdag. De gedetineerden hadden toestemming hun godsdienst te belijden.⁴⁹³

Volgens de RCS had elke gevangenis grote slaapzalen (honderd tot honderdvijftig personen) met driedubbele stapelbedden, toiletten, sportfaciliteiten, een kliniek, een ontvangstruimte, een keuken, water en elektriciteit.⁴⁹⁴ De aangeboden diensten waren in alle gevangenissen in principe dezelfde maar er waren verschillen als gevolg van de ouderdom van de gebouwen, de afstand tot de hoofdstad (en de logistieke complicaties die dat kon opleveren), en de mate van overbevolking.⁴⁹⁵ Met uitzondering van internationale gevangenen die onder de Transfer Law vielen, kregen gevangenen één maaltijd per dag. Familieleden mochten geld achterlaten waarmee de gevangenen extra voedsel konden kopen in de gevangeniswinkel, maar volgens verschillende bronnen was voedselzekerheid een probleem in de gevangenissen. Dit werd versterkt door de toenemende overbevolking in de gevangenissen (zie ook paragraaf 4.1.1.2) en het feit dat de gevangenissen gedurende de jaren 2020-2021 gesloten waren voor bezoek vanwege de COVID-19 pandemie. Familieleden konden toen dus geen aanvullingen doen op de voorzieningen van de gevangenissen.⁴⁹⁶

Medische voorzieningen voor gedetineerden

Volgens een vertrouwelijke bron werd over het algemeen voldaan aan minimumstandaarden voor medische begeleiding in gevangenissen. Wel kon sprake zijn van logistieke en budgettaire problemen⁴⁹⁷, mede als gevolg van de overbevolking in de gevangenissen.⁴⁹⁸

De Mageragere gevangenis had twee laboratoria, een apotheek, huisartsen en een psycholoog; de Nyanza gevangenis tien verpleegkundigen en twee laboranten. Ernstig zieken werden doorverwezen naar ziekenhuizen in de buurt of wanneer noodzakelijk naar het King Faisal ziekenhuis in Kigali. De klinieken hadden eveneens voorzieningen voor hiv-patiënten: die kregen maandelijks nieuwe hiv-remmers. Alle kosten werden gedekt door een verzekering, aangevuld door de autoriteiten.⁴⁹⁹

Personen die uitgeleverd waren onder de Transfer Law kregen speciale medische begeleiding.⁵⁰⁰ Een van de door Nederland uitgeleverde personen gaf aan de onafhankelijke waarnemer aan dat de gevangenisdirecteur zijn best deed om ervoor te zorgen dat zijn maaltijden werden verzorgd volgens de instructies van de arts.⁵⁰¹

⁴⁹³ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 58-59; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁹⁴ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, pp. 58-59; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁹⁵ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁹⁶ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 5; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁹⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁴⁹⁸ Transparency International en Legal Aid Forum, *Policy research on the implementation of alternatives to imprisonment in Rwanda*, augustus 2022.

⁴⁹⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁰⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁰¹ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022, p. 13.

4.1.1.6 Detentie-omstandigheden genocideplegers

Er bestond in officiële gevangenissen geen verschil in behandeling van gedetineerden die waren gedetineerd vanwege hun rol in de genocide en andere gedetineerden. Er bestond evenmin verschil in behandeling tussen personen die na hun uitzetting veroordeeld waren en andere gevangenen, met uitzondering van Léon Mugesera, voor wie door de Canadese autoriteiten was bedongen dat zijn uitzetting onder de Transfer Law gebeurde (zie ook paragraaf 3.3.3).⁵⁰² Er was geen aanleiding te denken dat de reguliere gevangenen anders werden behandeld door de gevangenisautoriteiten dan de internationale gevangenen⁵⁰³, maar de leefomstandigheden van de gevangenen in de internationale vleugels waren onmiskenbaar comfortabeler (zie ook paragraaf 4.1.1.7).⁵⁰⁴ Tegelijkertijd werden gevangenen in het officiële gevangenisstelsel, dus inclusief personen veroordeeld van genocide, over het algemeen beter behandeld dan gevangenen in buitengerechtelijke detentiecentra en transit centra (zie voor meer informatie paragrafen 4.1.2 en 4.1.3).

4.1.1.7 Detentieomstandigheden onder Transfer Law

In de gevangenissen van zowel Mageragere (Kigali)⁵⁰⁵ als Nyanza waren speciale vleugels ingericht voor gevangenen die onder de Transfer Law waren uitgeleverd. Deze vleugels waren geheel afgesloten van de andere vleugels.⁵⁰⁶ Sinds de verhuizing in 2018 van de gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank van Kigali naar Nyanza werden uitgeleverde verdachten bij aankomst in Rwanda in de gevangenis in Kigali opgevangen en dan overgebracht naar Nyanza (op enkele uren rijden van Kigali). Daar verbleven zij zo lang hun rechtszaak gaande was. Na een uitspraak konden deze gevangenen kiezen tussen de internationale vleugels van Kigali of Nyanza. Mageragere (Kigali) had honderd cellen voor internationale gedetineerden, Nyanza 32. De cellen in Nyanza waren groter dan die in Mageragere. Beide internationale vleugels hielden alleen mannelijke gevangenen. De gevangenis in Nyanza had helemaal geen vrouwenvleugel, en in Mageragere was geen internationale afdeling in de vrouwenvleugel.⁵⁰⁷

De detentieomstandigheden in de internationale vleugels van Mageragere en Nyanza weken af van die in de vleugels voor andere gevangenen. In de internationale vleugels hadden de gedetineerden ieder een eigen, ruime cel met een bed, een tafel en een stoel en een eigen badkamer met douche en toilet. Zij kregen drie maaltijden per dag en toegang tot sportfaciliteiten en medische zorg in het hoofdziekenhuis van Kigali.⁵⁰⁸ De gevangenen hadden het recht hun eigen kleding te dragen en hoefden niet het gevangenisuniform⁵⁰⁹ te dragen dat andere gevangenen droegen. Zij werden 's ochtends om 6 uur uit hun cel gelaten en moesten daar 's avonds om 9 uur weer in. Sommige gedetineerden hadden een eigen televisie aangeschaft.⁵¹⁰ Volgens een vertrouwelijke bron werd het verschil in

⁵⁰² Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁰³ Onder internationale gevangenen wordt hier verstaan de gevangenen die zich in de zogenaamde internationale vleugels van de gevangenissen bevonden. Dit konden Rwandezes zijn die in het buitenland waren gearresteerd en uitgeleverd aan Rwanda - of in het geval van Mugesera uitgezet naar Rwanda -, of buitenlandse gevangenen die door een internationaal tribunaal waren veroordeeld en in Rwanda hun straf uitzaten.

⁵⁰⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁰⁵ Ook wel aangeduid als Nyarugenge.

⁵⁰⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁰⁷ The New Times, *International crimes High Court inaugurated in Nyanza*, 29 juni 2018; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁰⁸ International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Claude I.*, augustus 2021; International Commission of Jurists, *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, 16 juni 2022; Vertrouwelijke bron, maart 2023.

⁵⁰⁹ Gedetineerden dragen in afwachting van hun uitspraak een roze uniform, en na hun veroordeling een oranje.

⁵¹⁰ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

gevangenisomstandigheden voor internationale en nationale gevangenen in de Rwandese publieke opinie als pijnlijk ervaren, maar was het geen groot onderwerp van gesprek.⁵¹¹

Uit de rapportages over de zaken van de door Nederland uitgeleverde verdachten bleek dat de verdachten hun detentieomstandigheden over het algemeen acceptabel vonden.⁵¹² Wel beklagden twee van de verdachten zich in de afgelopen jaren over vermeende bespionering via computers. Voor een van hen was dit een geregeld wederkerende klacht.⁵¹³ Ook waren er klachten over het feit dat de gesprekken van de verdachten met hun advocaten onvoldoende vertrouwelijk waren.⁵¹⁴ Verder waren er soms klachten over de bezoeksregeling en de beperkte mogelijkheden om met familie te bellen⁵¹⁵, en het vervoer van en naar de rechtbank.⁵¹⁶ Volgens vertrouwelijke bronnen stonden de Rwandese gevangenisautoriteiten over het algemeen open voor discussie over de detentieomstandigheden, zowel met de verdachten als met de waarnemers, en waar mogelijk werden aanpassingen gedaan.⁵¹⁷

In 2020 oordeelde het Afrikaanse Hof voor de Rechten van Mensen en Volkeren dat Léon Mugesera het slachtoffer was geweest van wrede, onmenselijke en vernederende behandeling in de vorm van (doods)bedreigingen en het onthouden van voedsel en communicatie met familie en zijn advocaat.⁵¹⁸ Rwanda liet zich bij deze rechtszaak niet vertegenwoordigen, omdat het de jurisdictie van het hof niet erkende.⁵¹⁹ Uit de verslagen van de rechtszaak kon niet opgemaakt worden waar Mugesera, die door Canada in 2012 was uitgezet en voor wie Canada had bedongen dat de Transfer Law op hem van toepassing was (zie ook paragraaf 3.3.3), verbleef ten tijde van deze wrede, onmenselijke en vernederende behandeling. Hij had zijn rechtszaak in 2017 aangespannen. Pas vanaf 2016 – rond het moment van zijn veroordeling – was hij gedetineerd in de internationale vleugel van de gevangenis in Nyanza.⁵²⁰ Hoewel niet vastgesteld kon worden waar hij van 2012 tot 2016 gedetineerd was, kan worden aangenomen dat dit in de voormalige *Central Prison 1930* in Kigali was, omdat de gespecialiseerde internationale kamer van de hoge rechtbank zich tot 2018 in Kigali bevond (zie ook paragrafen 3.1.1 en 3.5.2). Deze

⁵¹¹ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵¹² International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I. november-december 2016*, § 20; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I. oktober 2017*, § 6; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I. April-mei 2019*, § 12; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Venant R, maart-mei 2022*, § 32; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., November-december 2018*, §256.

⁵¹³ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., februari-april 2019*-, §29, 34, 35, 40, 43; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I. oktober-december 2020*, § 63, 67, 94; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., december 2020- februari 2021*, § 58; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M, februari-april 2019*, § 14, 19.

⁵¹⁴ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., November-december 2018*, §79; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I. juli-september 2018*, § 20, 34; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I. november-december 2016*, § 79.

⁵¹⁵ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M, mei-juni 2017*, § 31; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M, augustus-september 2017*, § 23; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M, oktober-november 2018*, § 36; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., november-december 2016*, § 61; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., mei-juni 2017*, § 46-47; *Monitoringsreport Venant R, oktober-december 2021*, § 36.

⁵¹⁶ International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Baptiste M., december 2019-februari 2020*, § 8; International Commission of Jurists, *Monitoringsreport Jean Claude I., februari-april 2019*, §3-6, 29.

⁵¹⁷ Vertrouwelijke bron, maart 2023; Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁵¹⁸ African Court on Human and People's Rights, *Judgment in the matter of Léon Mugesera vs the State of Rwanda, Application no 012/2017*, 27 november 2020, paragrafen 87-91.

⁵¹⁹ African Court on Human and People's Rights, *Judgment in the matter of Léon Mugesera vs the State of Rwanda, Application no 012/2017*, 27 november 2020, § 2.

⁵²⁰ IRMCT, *Request for revocation of order referring the Jean Uwinkindicase, transferred to Rwanda by the ICTR in 2012*, [MSC9306R0000513009.pdf \(irmct.org\)](#), paragrafen 33, 35, 37 en 41. Hieruit kan worden opgemaakt dat Mugesera in de Deltavleugel van de gevangenis Mpanga in Nyanza verbleef.

Central Prison 1930 had volgens de mensenrechtenrapportages van het Amerikaanse *Department of State* aangepaste vleugels voor overgedragen gevangenen.⁵²¹ Niet vastgesteld kon worden hoe de detentieomstandigheden in deze vleugels was in vergelijking met de internationale vleugels in de nieuwe gevangenis Mageragere in Kigali en de Mpangagevangenis in Nyanza die hierboven werden beschreven.

- 4.1.1.8 Detentie-omstandigheden voor personen die gezien werden als een bedreiging voor de staatsveiligheid
- Voor politieke gevangenen en andere personen die gezien werden als een bedreiging van de veiligheid en de stabiliteit van Rwanda konden correcte gevangenisomstandigheden niet worden gegarandeerd. Zij werden geregeld incommunicado gevangengehouden in buitengerechtelijke detentiecentra, met name tijdens ondervragingen (zie ook paragraaf 4.2.1).⁵²² Volgens vertrouwelijke informatie werden politieke gevangenen in de gevangenis van Mageragere geïsoleerd van andere gevangenen, werden zij slechts twee uur per dag uit hun cel gelaten en mochten zij niet deelnemen aan activiteiten (zie ook paragraaf 4.2.2).⁵²³

Volgens haar advocate ontnamen de gevangenisautoriteiten Victoire Ingabire in 2017 het recht om met haar familie te communiceren nadat het Afrikaanse Hof voor Mensenrechten en Rechten inzake Volkeren had bepaald dat Ingabire geen eerlijk proces had gehad.⁵²⁴

4.1.2 Transit- en rehabilitatiecentra

Naast het officiële gevangenisstelsel kende Rwanda 28 zogenaamde transitcentra en drie rehabilitatiecentra. Deze centra vielen onder de Nationale Rehabilitatiewet uit 2017, die het mogelijk maakte om personen die 'afwijkend gedrag' vertoonden gedurende twee maanden zonder enige juridische verantwoording vast te houden en vervolgens over te dragen aan rehabilitatiecentra. In een ministerieel besluit van april 2018 werd afwijkend gedrag gedefinieerd als 'prostitutie, drugsgebruik, bedelen, landloperij, informele straatverkoop en ieder ander gedrag dat schadelijk is voor het publiek'.⁵²⁵ De Rwandese regering stelde zich tot doel 'afwijkend gedrag' uit te bannen, en straatkinderen herop te voeden en met hun families te

⁵²¹ US Department of State, 2012 *Country report on human rights practices Rwanda*, 2013; 2013 *Country report on human rights practices Rwanda*, 2014; 2014 *Country report on human rights practices Rwanda*, 2015; 2015 *Country report on human rights practices Rwanda*, 2016.

⁵²² US Department of State, 2021 *country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵²³ Vertrouwelijke bron, juni 2022.

⁵²⁴ BBC Monitoring, *Rwanda ignores African court ruling on opposition leader*, 29 mei 2018.

⁵²⁵ Rwanda National Rehabilitation Service website, *Ministerial order, Ministerial Order determining mission, organization and functioning of transit centers.pdf (nrs.gov.rw)*, geraadpleegd op 18 maart 2023; Human Rights Watch, 2021 *World report. Events of 2020*, 2021, p. 576; The New Times, *Delinquents Joining Transit Centres to Be Quarantined*, 31 maart 2020; Rwanda National Rehabilitation Service website, *District Transit Centers, District Transit Centers (nrs.gov.rw)*, geraadpleegd op 18 maart 2023; Rwanda National Rehabilitation Service website, *Organigram, National Rehabilitation Service Organisation Structure.pdf (nrs.gov.rw)*, geraadpleegd op 18 maart 2023.

herenigen.⁵²⁶ In deze transitcenters werden soms ook lhbtq+-personen gedetineerd.⁵²⁷

De detentie-omstandigheden in transitcentra waren slecht. Gedetineerden, inclusief kleine kinderen, werden geslagen, en de autoriteiten zorgden niet voor basisvoorzieningen als voedsel of schoon water. Gevangenen sliepen soms zonder matras op de vloer.⁵²⁸ In februari 2020 sprak het VN Comité voor de Rechten van het Kind zijn zorg uit over de detentie van straatkinderen in transitcentra.⁵²⁹ Het Gikondo Transit Center in Kigali, in de volksmond bekend als *Kwa Kabuga*, was in de verslagperiode nog altijd in gebruik ondanks een oproep van de senaat in 2008 om dit centrum te sluiten vanwege ondermaatse detentieomstandigheden.⁵³⁰

4.1.3 Buitengerechtelijke detentiecentra van leger en politie

Tijdens de verslagperiode werden personen vastgehouden in politie- of legercellen in buitengerechtelijke detentiecentra. Informatie over de detentieomstandigheden in deze detentiecentra was moeilijk te verkrijgen omdat waarnemers er geen toegang toe hadden.⁵³¹ Desalniettemin waren er tijdens de verslagperiode berichten over mishandeling en intimidatie door de politie, de militaire inlichtingendienst en gevangenisbewakers, en onvoldoende toegang tot voedsel, water en gezondheidszorg.⁵³² Berichten over mishandeling en foltering door de militaire inlichtingendienst betroffen met name politieke opposanten of personen die gezien werden als een bedreiging van de staatsveiligheid. De mishandeling zou vooral tot doel hebben om informatie te verkrijgen.⁵³³ Het Kwa Gacinya centrum was een buitengerechtelijk detentiecentrum van de politie in Kigali dat in berichten over mishandeling vaak genoemd werd.⁵³⁴

4.2 Mishandeling en marteling in detentie

⁵²⁶ Top Africa News, *Rwanda pledges to eradicate delinquency, demands security forces to intervene*, juni 2018, <https://www.topafricanews.com/2018/06/07/rwanda-pledges-to-eradicate-all-forms-of-delinquency-demands-security-forces-to-intervene/>, geraadpleegd op 12 maart 2023; The New Times, *Delinquents Joining Transit Centres to Be Quarantined*, 31 maart 2020.

⁵²⁷ Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484; Human Rights Watch, *2022 World Report 2022. Events of 2021*, 2021, p. 566.

⁵²⁸ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 5; Human Rights Watch, *Rwanda: Submission to the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights*, 17 januari 2023; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, p. 576; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵²⁹ Committee on the Rights of the Child (CRC/20/05), *Experts of the Committee on the Rights of the Child hail progress in Rwanda, but express concern about street and refugee children and worst forms of child labour*, 28 januari 2020.

⁵³⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 5; Human Rights Watch, *"As Long as We Live on the Streets, They Will Beat Us". Rwanda's Abusive Detention of Children*, 27 januari 2020.

⁵³¹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 493-494; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵³² Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 493-494; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 3-4.

⁵³³ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 3-4; Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, pp. 493-494; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019*, 2020, p. 484.

⁵³⁴ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, augustus 2016, p. 62; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 3; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020*, 2021, pp. 573-575; Human Rights Watch, *Rwanda: Politician Convicted for Harming Rwanda's Image*, 18 januari 2023.

4.2.1 *Mishandeling en marteling in irreguliere detentie*

Gevangenen die gezien werden als een bedreiging voor de staatsveiligheid, waaronder critici van de autoriteiten, brachten vaak (incommunicado) een tijd door in buitengerechtelijke detentie-faciliteiten van het leger of de politie.⁵³⁵ Er waren er berichten dat gedetineerden tijdens deze buitengerechtelijke detentie het slachtoffer waren van marteling en mishandeling.⁵³⁶ Leden van de FDU-Inkingi gaven na hun vrij spraak in 2020 interviews op YouTube waarin zij vertelden hoe zij tijdens het politieonderzoek in detentie mishandeld waren.⁵³⁷ Paul Rusesabagina vertelde dat hij gedurende de eerste dagen van zijn detentie in augustus 2020 was vastgebonden en geblinddoekt en werd geslagen. In 2022 klaagde Aimable Karasira zich in de rechtbank tweemaal over mishandeling en marteling. De tweede keer gaf hij aan dat hij mishandeld was vanwege het feit dat hij bij zijn vorige verschijning in de rechtbank geklaagd had over zijn mishandeling en het feit dat hem medische zorg geweigerd was.⁵³⁸ Gedurende de verslagperiode overleden zeker drie personen onder verdachte omstandigheden in detentie: in 2018 de advocaat Donat Mutunzi, die bekend stond om zijn onafhankelijk opereren; in 2020 de populaire zanger Kizito Mihigo; en in 2021 de rapper Joshua Tusyishime, bekend onder de naam Jay Polly.⁵³⁹

Ook tijdens deze verslagperiode vond arbitraire detentie plaats in zogenaamde transitcenters (zie ook paragraaf 4.1.2). De omstandigheden in deze centra waren slecht. Gedetineerden, inclusief kleine kinderen, werden geslagen, en de autoriteiten zorgden niet voor basisvoorzieningen als voedsel of schoon water. Gevangenen sliepen soms zonder matras op de vloer.⁵⁴⁰ Desalniettemin leek volgens een vertrouwelijke bron van marteling geen sprake.⁵⁴¹

4.2.2 *Mishandeling en marteling in officiële detentie*

Volgens vertrouwelijke bronnen is het reguliere gevangenisstelsel door de jaren heen geprofessionaliseerd en mishandeling van gevangenen in het reguliere gevangenisstelsel kwam nauwelijks nog voor.⁵⁴² Ook werd in 2017 officieel eenzame opsluiting, dat onderdeel was van de strafmaat 'levenslang met speciale voorzieningen'⁵⁴³, afgeschaft.⁵⁴⁴

Toch waren er ook berichten van personen die in officiële gevangenissen slachtoffer waren geweest van marteling en mishandeling en eenzame opsluiting. In reactie op Rusesabagina's klacht dat hij zich in eenzame opsluiting bevond, reageerde de RCS dat in Rwanda geen eenzame opsluiting bestond; het feit dat Rusesabagina in de gevangenis een kamer voor zich had gekregen was volgens de RCS een uiting van

⁵³⁵ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 8-9; Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023;

⁵³⁶ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, juni 2018.

⁵³⁷ Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021*, 2022.

⁵³⁸ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 4.

⁵³⁹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018*, 2019, p. 494; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*; Amnesty International, *2021 Annual report*, 2022, p. 316; Vertrouwelijke bron, juni 2018.

⁵⁴⁰ Human Rights Watch, *Rwanda: Submission to the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights*, 17 januari 2023; Human Rights Watch, *2020 World report. Events of 2019, 2020*, p. 484; Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, p. 576.

⁵⁴¹ Human Rights Watch, *2019 World report. Events of 2018, 2019*, pp. 493-494; Human Rights Watch, *2022 World report. Events of 2021, 2022*; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁴² Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁴³ 'Life imprisonment with special provisions for odious crimes'

⁵⁴⁴ The East African, *Solitary confinement to go in new Rwanda law proposals*, 20 oktober 2017; The New Times, *Rwanda: Parliament Expunges Solitary Confinement*, 3 april 2010.

het beleid om zoveel mogelijk aan de specifieke belangen van gevangenen tegemoet te komen.⁵⁴⁵

Dieudonné Niyonsenga vertelde dat hij in de gevangenis van Mageragere opgesloten was in een cel van een bij een meter vol water en muggen, en dat hij geen beweging kreeg.⁵⁴⁶ Volgens de hierboven genoemde leden van FDU-Inkingi die interviews gaven over hun mishandeling in detentie, vond deze ook plaats in de gevangenissen van Mageragere en Nyanza.⁵⁴⁷

Volgens vertrouwelijke informatie werden in de gevangenis van Mageragere verscheidene politieke gevangenen geïsoleerd van de andere gevangenen. Zij bevonden zich met vier mannen in een cel, naar het scheen in de vrouwenvleugel. Zij hadden geen toestemming om deel te nemen aan religieuze, sportieve of culturele activiteiten en werden slechts twee uur per dag uit hun cel gelaten: een uur 's ochtends en een uur 's avonds. Volgens de informatie was het niet duidelijk om hoeveel gevangenen het ging.⁵⁴⁸

4.2.3 *Klachten over mishandeling en marteling*

Klachten over mishandeling en marteling konden via een advocaat ingediend worden.⁵⁴⁹ Deze werden door het leger, de politie en de gevangenisautoriteiten intern afgehandeld. Volgens de mensenrechtenrapportage van de Amerikaanse overheid was er geen onafhankelijk instantie die hier onderzoek naar deed.⁵⁵⁰ Volgens een vertrouwelijke bron organiseerde de Nationale Mensenrechtencommissie geregeld onaangekondigde bezoeken aan gevangenissen om zaken van marteling te onderzoeken. Aangezien de Commissie een sterke band met de autoriteiten had, werd volgens deze bron vaak niet gehandeld op politiek gevoelige zaken.⁵⁵¹ Volgens andere vertrouwelijke bronnen was het vanwege angst voor repercussies onwaarschijnlijk dat gevangenen gebruik zouden maken van de klachtenprocedure.⁵⁵² Een vertrouwelijke bron stelde nog nooit gehoord te hebben van een dergelijke officiële klacht.⁵⁵³ Een andere vertrouwelijke bron schatte op basis van eigen kennis en ervaring in dat de vraag of de autoriteiten tegen dergelijk gedrag optraden, afhing van wie het slachtoffer was en wie de dader. Indien de dader op eigen initiatief handelde en het slachtoffer een zekere mate van invloed had, dan zou dit kunnen.⁵⁵⁴

In het beroep tegen twee voormalige militaire officieren, kolonel Tom Byabagamba en brigadier-generaal Frank Rusagara, deed de rechtbank geen onderzoek naar de klachten over marteling en mishandeling.⁵⁵⁵ Volgens Aimable Karasira werd hij in 2022, nadat hij in de rechtbank had geklaagd over mishandeling en marteling, als straf opnieuw mishandeld en was hem medische zorg geweigerd.⁵⁵⁶

⁵⁴⁵ Rwanda Correctional Service, @RCS_Rwanda op Twitter, 5 juni 2021, [Rwanda Correctional Service on Twitter: "in a shared room with several inmates when he complained of being kept in "solitary confinement", which does not exist in Rwanda's prisons. He is currently provided the same meals as the other inmates & has access to a medical doctor whenever required, as has always been the case." / Twitter](#), geraadpleegd op 22 februari 2023.

⁵⁴⁶ Human Rights Watch, *Rwanda: Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022.

⁵⁴⁷ Human Rights Watch, *2022 World report. Events 2021, 2022*.

⁵⁴⁸ Vertrouwelijke bron, juni 2022.

⁵⁴⁹ Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁵⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, pp. 5-6.

⁵⁵¹ Vertrouwelijke bron, april 2023.

⁵⁵² Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁵³ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁵⁴ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁵⁵ Human Rights Watch, *2021 World report. Events of 2020, 2021*, p. 573.

⁵⁵⁶ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 4

In het incommunicado gevangenisstelsel was naar verluidt geen mogelijkheid voor het indienen van een klacht.⁵⁵⁷

4.3 Toegang voor mensenrechtenorganisaties

De Rwandese autoriteiten stonden onder de Transfer Law de monitoring van detentie-omstandigheden van uitgeleverde verdachten en gevangenen door het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRC) of een door het uitleverende land aangewezen monitoringsorganisatie toe.⁵⁵⁸ Voor andere gevangenen beperkten de Rwandese autoriteiten de waarneming door onafhankelijke mensenrechtenorganisaties. Om deze reden besloot het ICRC in 2020 alle waarnemingsactiviteiten in gevangenissen in Rwanda stop te zetten.⁵⁵⁹

Journalisten met een geldige perskaart konden gevangenen bezoeken in de daarvoor aangemerkte bezoekersruimte; zij hadden hiervoor geschreven toestemming nodig van de commissaris van de RCS. In sommige gevallen beperkten de autoriteiten de toegang tot bepaalde gevangenen.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁵⁸ No 02/2013/OL of 16/06/2013, Organic Law modifying and complementing Organic Law n° 51/2008 of 09/09/2008 determining the organisation, functioning and jurisdiction of courts as modified and complemented to date (Transfer Law), artikel 26 Conditions of detention; US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 6.

⁵⁵⁹ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 7; Vertrouwelijke bron, juni 2022; Vertrouwelijke bron, februari 2023.

⁵⁶⁰ US Department of State, *2021 country report on human rights practices*, Rwanda, 2022, p. 7; Vertrouwelijke bron, februari 2023; Vertrouwelijke bron, juni 2022.

5 Bijlagen

5.1 Afkortingen

ABA	American Bar Association
DASSO	District Administration Security Support Organ
DRC	Democratische Republiek Congo
EHRM	Europese Hof voor de Rechten van de Mens
FAR	Forces armées rwandaises
FDLR	Forces démocratiques pour la Libération du Rwanda
ICJ	International Commission of Jurists
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda
ICRC	International Committee of the Red Cross
IRMCT	International Residual Mechanism for Criminal Tribunals
MAJ	Maison d'Accès à la Justice
MoU	Memorandum of Understanding
MSF	Médecins Sans Frontières
OCCRP	Organized Crime and Corruption Reporting Project
OHCHR	Office of the High Commissioner for Human Rights
OPCAT	Optional Protocol to the Convention Against Torture
RBA	Rwanda Bar Association
RCS	Rwanda Correctional Service
RIB	Rwanda Investigations Bureau
RMC	Rwanda Media Commission
RNC	Rwanda National Congress
RPA	Rwanda Patriotic Army
RPD	Rwandese Platform for Democracy
RPF	Rwanda Patriotic Front
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
VK	Verenigd Koninkrijk

5.2 Begrippenlijst

Abunzi	Traditionele bemiddelingstechnieken
Divisionisme	Term gebruikt voor het zaaien van verdeeldheid tussen bevolkingsgroepen
Gacaca	Lekenrechtbanken gebaseerd op traditionele gebruiken, in de jaren 2000 gebruikt voor de berechting van (bepaalde categorieën van) genocideverdachten, met het doel grote achterstanden weg te werken en zo gerechtigheid zo dicht mogelijk te benaderen
Interahamwe	Milities die samen met het Rwandese leger (FAR) de genocide uitvoerden

5.3 Bronnenlijst

5.3.1 Bronnen

ABC News

- *Spies in our suburbs*, 24 augustus 2019.
- *Murder and abduction claims have Rwandan Government accused of intimidating critics in Australia*, 18 oktober 2020.
- *Trial of Rwandan genocide suspect Félicien Kabuga suspended over dementia claims*, 11 maart 2023.

Aegis

- *Project proposal. Completion of Gacaca archive project*, maart 2022.

African Court on Human and People's Rights

- *Judgment in the matter of Ingabire Victoire Umuhoza vs the Republic of Rwanda, application 003/2014*, 27 november 2017.
- *Judgment in the matter of Léon Mugesera vs the State of Rwanda, Application no 012/2017*, 27 november 2020.

Africa News

- *Rwanda: Heated Debate as MPs Start Scrutiny of Draft Penal Code*, 17 november 2017.
- *Rwanda : des survivants saluent l'extradition d'un génocidaire présumé*, 27 juli 2021.
- *Opposition figure Christopher Kayumba held for rape in Rwanda*, 10 september 2021.

African Union

- *Press Statement on Denmark's Alien Act provision to Externalize Asylum procedures to third countries*, 2 augustus 2021.

Africa Press

- *Public to access digitalised Gacaca archives in 2024*, 25 februari 2022.

Al Jazeera

- *Rwandan YouTube star jailed for 'humiliating' state officials*, 12 november 2021.
- *Hotel Rwanda hero Paul Rusesabagina freed from prison*, 24 maart 2023.

American Bar Association

- *The case of Paul Rusesabagina*, juni 2021.
- *Rwanda: Background Briefing on Proceedings Against Paul Rusesabagina*, 30 januari 2023

Amnesty International

- *2017 Annual report*, 2018.
- *2019 Human rights in Africa, annual report*, 2020.
- *2021 Annual report*, 2022.
- *Pegasus Project: Rwandan authorities chose thousands of activists, journalists and politicians to target with NSO spyware*, 19 juli 2021.

Anadolu Agency

- *Rwandan man receives 25-year sentence over genocide charges*, 17 maart 2022.
- *Denmark puts asylum center talks with Rwanda on back burner*, 25 januari 2023.

Associated Press

- *Official: Rwanda genocide suspect extradited from Germany*, 18 augustus 2017.

- *Rwanda opposition leader says she was barred from traveling*, 6 december 2019.

Asia News Monitor

- *United Kingdom/Rwanda: UK migrant deportations to Rwanda set to go ahead after NGOs lose legal challenge*, 13 juni 2022.

Association for the Prevention of Torture

- *Rwanda: National Commission for Human Rights officially designated as national mechanism to prevent torture*, 20 september 2018.

BBC Monitoring

- *Rwanda ignores African court ruling on opposition leader*, 29 mei 2018.
- *Rwanda's Victoire Ingabire among freed Kagame critics*, 15 september 2018.
- *Rwanda links opposition figure to ethnic recruitment*, 13 mei 2019.
- *Rwanda attack: Opposition leader Victoire Ingabire summoned*, 8 oktober 2019.
- *Rwandan opposition leader decamps and forms new party*, 11 november 2019.

BBC News

- *Violette Uwamahoro: Rwanda court releases UK woman*, 27 maart 2017.
- *Rwanda: 100 days of slaughter*, 4 april 2019.
- *Rwandan Seif Bamporiki killed in South Africa*, 22 februari 2021.
- *Rwandan ex-army officer gunned down in Mozambique*, 14 september 2021.
- *Fulgence Kayishema: Rwandan accused of killing 2,000 in church arrested*, 26 mei 2023

BBC News Afrique

- *Un ex-officier rwandais extradé du Canada*, 18 november 2016.

BBC World News

- Andrew Harding *"The Loyalty Oath Keeping Rwandans Abroad in Check"*, 18 november, 2020, transcript op LexisNexis.

Bertelsmann Stiftung

- *BTI 2022 Country report Rwanda*, 2022.

Braeckman, Colette

- *'Des décennies de responsabilité belge'*, in *Le Monde Diplomatique*, mai 2021, pp. 14-15.

Chrétien, Jean-Pierre en Marcel Kabanda

- *'Chapitre 3. Le Rwanda colonial. La racialisation du rapport Hutu-Tutsi au XXe siècle'* in *Rwanda. Racisme et génocide*, 2016, pp. 81-122.

Clooney Foundation for Justice

- *The case of Paul Rusesabagina*, april 2022.

CNN Politics

- *'Hotel Rwanda' hero Paul Rusesabagina arrives back in US*, 29 maart 2023.

Committee on the Rights of the Child (CRC/20/05)

- *Experts of the Committee on the Rights of the Child hail progress in Rwanda, but express concern about street and refugee children and worst forms of child labour*, 28 januari 2020.

Committee to Protect Journalists

- *Rwandan journalist, media worker detained since mid-April*, 21 mei 2020.
- *Rwandan journalist Dieudonné Niyonsenga acquitted, released after 11 months in prison*, 15 maart 2021.
- *Aimable Karasira Uzaramba imprisoned*, 31 mei 2021.
- *Rwandan journalist Théoneste Nsengimana detained since October 13*, 3 november 2021.
- *Rwandan court acquits, releases 3 Iwacu TV journalists*, 5 oktober 2022.

DefenceWeb

- *Conspiracy jail sentences for Rwandan opposition*, 27 januari 2020.
- *Six people arrested in Rwanda, accused of spreading rumours*, 15 oktober 2021.

Des Forges, Alison (Human Rights Watch)

- *Leave none to tell the story*, maart 1999.

Deutsche Welle

- *Rwanda : Yvonne Idamange a été condamnée à 15 ans de prison*, 1 oktober 2021.
- *Rwandan opposition figure Victoire Ingabire seeks reconciliation in her homeland*, 4 september 2022.
- *Rwanda reopens land border with Uganda*, 31 januari 2022.

EEAS

- *EU annual report on human rights and democracy in the world 2021, country updates*, 19 april 2022.

European Court of Human Rights

- *Press release, 197 (2022) The European Court grants urgent interim measure in case concerning asylumseeker's imminent removal from the UK to Rwanda*, 14 juni 2022
- *Press release, 112 (2023) Notification of case concerning asylum seeker's removal from the UK to Rwanda*, 11 april 2023.

Europees parlement

- *P9_TA (2021)0055 Rwanda, the case of Paul Rusesabagina European Parliament resolution of 11 February 2021 on Rwanda, the case of Paul Rusesabagina (2021/2543(RSP))*.
- *P9_TA (2021)0418 Rwanda, the case of Paul Rusesabagina in Rwanda European Parliament resolution of 7 October 2021 on the case of Paul Rusesabagina in Rwanda (2021/2906(RSP))*.

France24

- *'Just ridiculous': Rwanda's Paul Kagame dismisses EU human rights report*, 24 juni 2019.
- *Three Rwanda genocide suspects arrested in Belgium*, 3 oktober 2020.

France Info

- *Rwanda : les condamnations dans le monde liées au génocide*, 18 mei 2020.

Freedom House

- *Out of sight, not out of reach, The global scale and scope of transnational repression. Case study Rwanda*, februari 2022.

Global Voices

- *How does Rwanda's genocide ideology law regulate free speech online?*, 20 juli 2020.

Human Rights Watch

- *2019 World report. Events of 2018*, 2019.
- *2020 World report. Events of 2019*, 2020.
- *2021 World report. Events of 2020*, 2020.
- *2022 World report. Events of 2021*, 2021.
- *2023 World report. Events of 2022*, 2022.
- *Rwanda, International Tribunal closing its doors*, 23 december 2015.
- *'All thieves must be killed': Extrajudicial executions in Western Rwanda*, 13 juli 2017.
- *"As Long as We Live on the Streets, They Will Beat Us". Rwanda's Abusive Detention of Children*, 27 januari 2020.
- *Entretien : Comment une chanson a scellé le sort de l'artiste rwandais Kizito Mihigo*, 17 februari 2021.
- *Wave of free speech prosecutions*, 16 maart 2022.
- *Rwanda: Submission to the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights*, 17 januari 2023.
- *Rwanda: Politician Convicted for Harming Rwanda's Image*, 18 januari 2023.

IGIHE

- *Rwanda rejects HRW's report on abusive prosecutions*, 16 maart 2022.

Index on Censorship

- *Ntwali's death is a huge loss for Rwanda's challenging media landscape*, 24 januari 2023.

Infos Grands Lacs

- *FDLR was behind Musanze attack which killed 14 people*, 7 oktober 2019.

International Commission of Jurists,

- *Final monitoring report Jean Claude I.*, 1 augustus 2021.
- *Monitoringsrapport uitlevering Venant R.*, juli en augustus 2021, 2021.
- *Final monitoring report Jean Baptiste M.*, juni 2022.

International Organisation for Migration, Rwanda

- *Diaspora mapping information sheet*, september 2018.

International Residual Mechanism for Criminal Tribunals

- *Legacy website of the ICTR. Key figures.*
- *Request for revocation of order referring the Jean Uwinkindi case, transferred to Rwanda by the ICTR in 2012.*
- *Félicien Kabuga (MICT-13-38).*
- *Ngirabatware, Augustin (MICT-19-121).*

JamboNews

- *Rwanda : Où est Innocent Bahati?*, 23 maart 2021.

Jeune Afrique

- *Rwanda, Arrestation de l'opposante Vicoire Ingabire*, 21 april 2010.
- *Le numéro deux d'un parti d'opposition retrouvé assassiné*, 14 juli 2010.
- *Génocide rwandais : le Canada extradite un ex-officier de l'armée vers Kigali*, 18 november 2016.
- *Rwanda – Paul Kagame: « Nous sommes allés au-delà de l'imaginable »*, 1 april 2019.
- *Le Rwanda Day, vitrine du pays de Paul Kagame auprès de la diaspora*, 7 oktober 2019.
- *Jeune Afrique, Génocide des Tutsi au Rwanda : Fulgence Kayishema arrêté en Afrique du Sud*, 27 mei 2023.

JusticeInfo.net

- *Retour sur l'arrestation à la demande du Rwanda, en Allemagne, d'Enoch Ruhigira, ex-directeur de cabinet du président Juvénal Habyarimana*, 17 oktober 2016.

Kago, Caroline en Wanyama Wasinde

- *Free Movement of Workers in the EAC*, 7 december 2022.

KT Press

- *Genocide suspect Seyoboka wants government paid lawyer*, 6 januari 2017.
- *PST termination of Rwanda mission is in bad faith – Busingye*, 23 oktober 2017.
- *RMC, RURA caution journalists on violating COVID-19 measures*, 13 april 2020.
- *Jean Claude Iyemuremye gets 25 sentence for genocide crimes*, 30 juni 2021.
- *Sweden extradites genocide suspect to Rwanda*, 27 april 2022.
- *Kagame pardons 12 convicts, 802 released on parole*, 12 november 2022.
- *Genocide suspect Jean Twagiramungu sentenced to 25 year imprisonment*, 16 februari 2023.
- *Former university don Kayumba acquitted*, 22 februari 2023.

Lamarque, Hugh

- 'Policing Small communities, Rwanda Law enforcement and the co-production of security', in *Politique Africaine*, 2020/4 (no 160), pp 113-138.

Le Canapé

- *Génocide des Tutsi : Ibuka souhaite l'extradition de Kabuga*, 16 mei 2020.

Le Monde Afrique

- *L'Opposante Rwandaise Victoire Ingabire arrêtée à Kigali*, 14 oktober 2010.
- *Les «gacaca», ces tribunaux populaires par lesquels le «miracle» rwandais est arrivé*, 15 april 2019.
- *La youtubeuse Yvonne Idamange condamnée à 15 ans de prison au Rwanda pour avoir critiqué le pouvoir*, 1 oktober 2021.

Les Mutikeys

- *Rwanda : SOS pour Jean Bosco Nkusi détenu dans des conditions inhumaines*, 6 mei 2022.

Mail and Guardian

- *Why Rwanda admitted to its role in Zaire*, 8 augustus 1997.

Médecins sans Frontières

- *The hunting and killing of Rwandan refugees in Zaire-Congo (1996-1997)*, 1 april 2014.

Media.com

- *Kagame Made General Karake Disappear*, 7 augustus 2018.

Migration Policy Institute

- *The UK-Rwanda Agreement Represents Another Blow to Territorial Asylum*, april 2022.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

- *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, oktober 2002.
- *Algemeen ambtsbericht Rwanda*, juni 2008.
- *Thematisch ambtsbericht Rwanda*, 18 augustus 2016.

Mission d'Information de la Commission de la Défense nationale et des forces armées et de la commission des affaires étrangères sur les opérations militaires menées par la France, d'autres pays et l'ONU au Rwanda entre 1990 et 1994,

- *Rapport d'information*, 15 december 1998.

Mo Ibrahim Foundation

- *2022 Ibrahim Index of African Governance*, januari 2023.

National Commission for Human Rights

- *Report on investigations carried out by the National Commission for Human Rights in Rustiro and Rubavu districts on the Human Rights Watch report of July 2017*, oktober 2017.
- *Summary of the NCHR report on Kiziba refugee camp incident*, 2019.

National Elections Commission

- *Parliamentary elections 2018 results*, 2018.

Nederlands Dagblad

- *Rwandese resident laat politica Ingabire vrij*, 17 september 2018.

Newstex Blogs

- *How does Rwanda's genocide ideology law regulate speech online?*, 20 juli 2020.

Ng, Liking

- *The Transfer Cases of the ICTR to the Republic of Rwanda: The challenges of implementing Rule 11 bis*, mei 2014.

NRC

- *Rwanda berecht Hutu-politica; m/v in het nieuws Victoire Ingabire*, 5 september 2011.
- *Een Rwandese politica in Zevenhuizen*, 17 september 2018.
- *Dood criticus Rwanda 'verdacht'*, 24 januari 2023.

Observatoire des Droits de l'Homme au Rwanda

- *Alerte sur la disparition de deux avocats rwandais*, 21 april 2018.

Organized Crime and Corruption Reporting Project

- *Rwanda Fed False Intelligence to U.S. and Interpol As It Pursued Political Dissidents Abroad*, 4 november 2022.

Office of the High Commissioner for Human Rights

- *Prevention of Torture: UN human rights body suspends Rwanda visit citing obstructions*, 20 oktober 2017.
- *UN expert urges UK to halt transfer of asylum seekers to Rwanda*, 17 juni 2022.

Openbaar Ministerie

- *Rwandan Genocide suspects extradited to Rwanda*, 12 november 2016.

Pambazuka News

- *African Court rules that Victoire Ingabire did not receive a fair trial in Rwanda*, 1 december 2017.

Penal Reform International

- *Huit ans après... le point sur le monitoring de la Gacaca au Rwanda*, 2010.

PEN International

- *Open letter to President Paul Kagame on the disappearance of Innocent Bahati*, 7 februari 2022.

Purdekova, Andrea

- "'Even if I am not here, there are so many eyes:" Surveillance and state reach in Rwanda', in *Journal of Modern African Studies*, 49, 3 (2011), pp. 475-497.

Radio France

- *Rwanda, la fin officielle des "gacaca"*, 19 juni 2012.

Reporters without Borders

- *Rwandan online video reporter given "absurd" seven-year-jail sentence*, 22 november 2021.

Reuters

- *Rwandan president removes justice minister amid 'Hotel Rwanda' hero trial*, 1 september 2021.
- *London court allows appeal over UK's Rwanda migrant plan*, 17 januari 2023.

RFI

- *Rwanda: deux avocats disparaissent en l'espace de deux mois*, 25 april 2018.
- *Rwanda: violences dans le camp de réfugiés congolais de Kiziba*, 3 mei 2018.
- *Le Rwanda refuse de rétablir Victoire Ingabire dans ses droits*, 29 mei 2018.
- *Exilé au Mozambique, le journaliste Cassien Ntamuhanga menacé d'extradition vers le Rwanda*, 3 juni 2021.
- *Rwanda: le poète porté disparu Innocent Bahati est parti en Ouganda, selon les enquêteurs*, 18 februari 2022.

RTBF

- *L'avocat de Paul Rusesabagina présente "la preuve" de son enlèvement par le Rwanda*, 20 mei 2022.

Rwanda Ministry of Foreign Affairs

- *Official Government of Rwanda comments on the draft UN mapping report on the DRC*, 30 september 2010.

Rwanda Ministry of Justice

- *Alternative Dispute Resolution policy*, september 2022.
- *Criminal justice policy*, september 2022.
- *Commutation by Presidential order of prison sentences of Paul Rusesabagina*, Rwanda Ministry of Justice

Rwanda National Institute of Statistics

- *5th Rwanda population and housing census, Main indicators report*, 2022.

Rwanda National Police

- *Canada deports second Genocide suspect*, 18 november 2016.

Rwanda National Public Prosecution Authority

- *Genocide Fugitives Tracking Unit (GFTU) and so far work done*, april 2018.

Rwanda Today

- *Slow wheels of justice trigger crowding crisis in prisons*, 22 augustus 2022.

Schengenvisa News

- *Denmark & Rwanda Sign Declaration on Possible Transfer of Asylum Seekers*, 13 september 2022.

The Advocates for Human Rights

- *Rwanda Stakeholder Report for the United Nations Universal Periodic Review*, 9 juli 2020.

The EastAfrican

- *Family of deceased tycoon Assinapol Rwigara petitions President Kagame*, 14 maart 2015.
- *Rwanda: UN Rights Team, Rwanda Disagree*, 28 oktober 2017.
- *Solitary confinement to go in new Rwanda law proposals*, 20 oktober 2017.

The Elephant

- *Where is Exiled Former Rwandan Journalist Cassien Ntamuhanga?*, 2 juli 2022.

The Financial Times

- *Inside the WhatsApp hack: how an Israeli technology was used to spy*, 30 oktober 2019.

The Guardian

- *Rwandans have long been used to Pegasus-style surveillance*, 23 juli 2021.
- *Margaret Atwood joins writers calling for urgent action over missing Rwandan poet*, 7 februari 2022.
- *Rwanda asylum flight cancelled after 11th-hour ECHR intervention*, 14 juni 2022.
- *Judges allow partial appeal against Rwanda asylum seeker ruling*, 16 januari 2023.
- *Rwandan court fines speeding driver \$920 over death of campaigning journalist*, 7 februari 2023.

The Local DK

- *Danish Rwandan extradited to Kigali over genocide*, 12 december 2018.

The New Humanitarian

- *La formation des juges des tribunaux gacaca commence*, 10 april 2002.

The New York Times

- *Rwanda Opposition Figure Found Dead*, 14 juli 2010.

The New Times

- *Bill on solitary confinement will advance human rights*, 3 april 2010.
- *Tougher Measures Needed in Fight Against Genocide Ideology*, 17 april 2017.
- *Military court to start hearing witnesses in Seyoboka Genocide case*, 9 februari 2018.
- *International crimes High Court inaugurated in Nyanza*, 29 juni 2018.
- *Parliament Passes Law Against Genocide Ideology*, 11 juli 2018.
- *Judicial reforms to reduce case backlog – Chief Justice*, 29 juli 2018.
- *Delinquents Joining Transit Centres to Be Quarantined*, 31 maart 2020.
- *Genocide convict Seyoboka appeals against life sentence at Military High Court*, 31 mei 2021.
- *Twagiramungu sentenced to 25 years in jail over genocide*, 16 februari 2023.
- *Kagame, UK Home Secretary discuss migration partnership*, 19 maart 2023.

The Rwandan

- *Rwanda: Dr Joseph Nkusi deported from Norway in 2016, sentenced to 10 years of prison, 29 maart 2018.*

The UK Law Society

- *UK-Rwanda MoU for the provision of an asylum partnership arrangement – Law Society response, 7 februari 2023.*

Top Africa News

- *Rwanda pledges to eradicate delinquency, demands security forces to intervene, juni 2018.*

Transparency International en Legal Aid Forum

- *Policy research on the implementation of alternatives to imprisonment in Rwanda, augustus 2022.*

TV5Monde

- *Rwanda: l'acquittement surprise de l'opposante Diane Rwigara, 6 december 2018.*
- *Rwanda: libération de l'opposant Paul Rusesabagina, 26 maart 2023.*

United Kingdom Constitutional Law Association

- *UK Government Assessments of Risk to Refugees and ECHR Constraints on UK Immigration Policy in the Rwanda Ruling, 7 februari 2023.*

United Kingdom Home Office

- *Rwanda: Country policy and information notes, 7 mei 2022*
- *Review of asylum processing Rwanda: assessment, mei 2022.*
- *Review of asylum processing Rwanda: country information on the asylum system, mei 2022*
- *Review of asylum processing Rwanda: country information on general human rights, mei 2022.*

United Kingdom House of Lords, International Agreements Committee

- *7th Report of Session 2022–23, Memorandum of Understanding between the UK and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement, 18 oktober 2022.*
- *UK-Rwanda asylum agreement: Why is it a memorandum of understanding and not a treaty?, 26 januari 2023.*

United Kingdom Judiciary

- *AAA and others vs Secretary of State for the home Department, 19 december 2022.*

United Nations

- *A/49/508 Situation des droits de l'homme au Rwanda, note du Secrétaire general, 13 oktober 1994.*
- *S/1994/1405 Letter dated 9 december 1994 from the secretary general addressed to the president of the security council, 9 december 1994.*

United Nations Development Program

- *Project document: Strengthening the Rule of Law in Rwanda: Justice, peace and security for the people, 2018.*
-

United Nations High Commissioner for Refugees

- *Written summary of oral presentation by Mr Gersony to the UN Panel of Experts, 11 oktober 1994.*

- *Analysis of the legality and appropriateness of the transfer of asylumseekers under the UK-Rwanda arrangement*, 8 juni 2022.

United States of America Department of State

- *2012 Country report on human rights practices Rwanda*, 2013.
- *2013 Country report on human rights practices Rwanda*, 2014.
- *2014 Country report on human rights practices Rwanda*, 2015.
- *2015 Country report on human rights practices Rwanda*, 2016.
- *2018 Country report on human rights practices Rwanda*, 2019.
- *2019 Country report on human rights practices Rwanda*, 2020.
- *2020 Country report on human rights practices Rwanda*, 2021.
- *2021 Country report on human rights practices Rwanda*, 2022.
- *2022 Country report on human rights practices Rwanda*, 2023.

VOA

- *Popular Rwandan Rapper Dies in Custody*, 2 september 2021.
- *Rwanda's Assault on YouTubers Puts Journalists in Crosshairs*, 7 december 2021.

World Prison Brief

- *World Prison Population List*, 2021.

Zembla

- *De lange arm van Rwanda*, uitzending van 12 september 2022.

5.3.2 Wetten en ministeriële decreten

- *Divisionismewet: Law No 47/2001 of December 2001 instituting punishment for offences of discrimination and sectarianism.*
- *Grondwetten:*
 - *Constitution de la République rwandaise*, 1991.
 - *Constitution du Rwanda*, 2003, revised in 2015.
- *N°16/2004 du 19/6/2004 Loi Organique portant organisation, compétence et fonctionnement des Juridictions Gacaca chargées des poursuites et du jugement des infractions constitutives du crime de génocide et d'autres crimes contre l'humanité commis entre le 1er octobre 1990 et le 31 décembre 1994.*
- *N°04/2012 of 17/02/2012 governing the organization and the functioning of national nongovernmental organisations*
- *N°05/2012 of 17/02/2012 governing the organization and functioning of international nongovernmental organisations*
- *06/2012 of 17/02/2012 determining organization and functioning of religious-based organisations.*
- *N°04/2012/OL of 15/06/2012 terminating Gacaca courts and determining mechanisms for solving issues which were under their jurisdiction*
- *Transfer Law: N° 09/2013/OL of 16/06/2013 Organic Law repealing the Organic Law n° 11/2007 of 16/03/2007 concerning the transfer of cases to the Republic of Rwanda from the International Criminal Tribunal for Rwanda and from other states, as modified and complemented to date.*

- *Nº 60/2013 of 22/08/2013 Law regulating the interception of communications.*
- *Nº001/07.01 of 19/04/2018 Ministerial order determining mission, organization and functioning of transit centers.*
- *Nº30/2018 of 02/06/2018 Law determining the jurisdiction of courts.*
- *Genocide-ideologiewet: Law Nº 59/2018 OF 22/8/2018 on the crime of genocide ideology and relates crimes.*
- *Wetboek van Strafrecht: Rwanda: Law Nº 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General.*
 - *Amendering Wetboek van Strafrecht: Nº 69/2019 of 08/11/2019 Law amending Law nº 68/2018 of 30/08/2018 determining offences and penalties in general.*

5.3.3 MoU

- *Memorandum of Understanding between the UK and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement, 14 april 2022.*
- *Note Verbale on assurances in paragraphs 8 and 10 of the MoU between the United Kingdom and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement, 22 november 2022.*

5.3.4 Websites

Amnesty International

- [Eerlijk proces - gerechtigheid - advocaten - Amnesty International](#)
- [Incommunicado gevangenschap - Amnesty International](#)

BBC Kinyarwanda/Kirundi

- [BBC Kinyarwanda / Kirundi - Gahuza - listen live \(radio-live-uk.com\)](#)

BBC World Service

- *BBC Africa on the radio* [Rwanda - Africa | Schedules | BBC World Service](#)

Fondation Hironnelle

- [08.06.07 - RWANDA/PRISONS - NEAR 10 MILLIONS USD FOR THE RELOCATION OF KIGALI PRISON - JusticeInfo.net](#)

France24.com

- ['Just ridiculous': Rwanda's Paul Kagame dismisses EU human rights report - Talking Europe \(france24.com\)](#)

Glosbe.com

- Rwanda-English dictionary [Dictionnaire Glosbe - Toutes les langues réunies dans un même endroit](#)

International Center for Not-For-Profit Law

- *Civic Freedom Monitor* [Rwanda - ICNL](#)

International Labour Organisation (ILO.org)

- [Rwanda. CONSTITUTION, 2003 \(ilo.org\)](#)

International Residual Mechanism for Criminal Tribunals

- [Key Figures of Cases | United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda \(irmct.org\)](#)
- [NGIRABATWARE, Augustin \(MICT-19-121\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#)
- [KABUGA, Félicien \(MICT-13-38\) | UNITED NATIONS | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals \(irmct.org\)](#)
- [Request for revocation of order referring the Jean Uwinkindi case, transferred to Rwanda by the ICTR in 2012, MSC9306R0000513009.pdf \(irmct.org\)](#)

Medium.com

- [Kagame Made General Karake Disappear | by David Himbara | Medium](#)

Musabyimana.net

- [Rwanda : Exécutions extrajudiciaires très significatives | Actualité/informations et documentation socio-politiques sur le Rwanda | musabyimana.net](#)

Nederlandse overheid (Rijksoverheid.nl)

- [Monitoring Rwandese uitleveringszaken | Internationale vrede en veiligheid | Rijksoverheid.nl](#)

Observatoire des Droits de l'Homme Rwanda

- [ODHR : ALERTE SUR LA DISPARITION DE DEUX AVOCATS RWANDAIS - \(over-blog.com\)](#)

Organized Crime and Corruption Research Project

- [Who's on the List – The Pegasus Project | OCCRP](#)

Office of the High Commissioner for Human Rights

- [RWANDA Law 59-2018 on crime of genocide ideology and related crimes.pdf \(ohchr.org\)](#)

Openbaar Ministerie

- [Wat is het verschil tussen een belastende en ontlastende verklaring? | Openbaar Ministerie \(om.nl\)](#)

Refworld.org

- [Refworld | Rwanda: Law N° 68/2018 of 30/08/2018 Determining Offences and Penalties in General](#)

Rwanda National Human Rights Commission

- Report on Human Rights Watch report [index.php \(cndp.org.rw\)](#)
- Report on Kiziba refugee camp incident [index.php \(cndp.org.rw\)](#)

Rwanda Correctional Service

- [NYARUGENGE Correction Facility – RWANDA CORRECTIONAL SERVICE \(rcs.gov.rw\)](#)
- [Rwanda Correctional Service on Twitter: "in a shared room with several inmates when he complained of being kept in "solitary confinement", which does not exist in Rwanda's prisons. He is currently provided the same meals as the other inmates & has access to a medical doctor whenever required, as has always been the case." / Twitter](#)

Rwanda Government

- [index.php \(risa.rw\)](#)
- [Government of Rwanda: Judiciary \(www.gov.rw\)](#)

Rwanda Judiciary

- [Court of Appeal \(judiciary.gov.rw\)](https://judiciary.gov.rw)

Ministry of Gender and Family Planning

- [MIGEPROF: President KAGAME pardons women and girls jailed over abortion](#)

Rwanda Ministry of Justice

- [The Cabinet meeting approved the pardon granted to a convict, collective pardon to 36 young women convicted for abortion and conditional release of 3,596 \(minijust.gov.rw\)](#)
- *Alternative Dispute Resolution policy*, september 2022, [index.php \(risa.rw\)](#)
- *Criminal justice policy*, september 2022, [index.php \(risa.rw\)](#)
- [Commutation by Presidential Order of prison sentences of Paul RUSESABAGINA \(minijust.gov.rw\)](#).

Rwanda National Institute of Statistics

- [MAIN INDICATORS: 5th Rwanda Population and Housing Census \(PHC\) | National Institute of Statistics Rwanda](#)

Rwanda National Police

- [Canada deports second Genocide suspect \(police.gov.rw\)](#)

Rwanda National Public Prosecution Authority

- *Genocide Fugitives Tracking Unit (GFTU) and so far work done* [index.php \(nppa.gov.rw\)](#).

Rwanda National Rehabilitation Service

- [Ministerial Order determining mission, organization and functioning of transit centers.pdf \(nrs.gov.rw\)](#)
- [National Rehabilitation Service Organisation Structure.pdf \(nrs.gov.rw\)](#)
- [District Transit Centers \(nrs.gov.rw\)](#)

SchengenVisaNews

- [Denmark & Rwanda Sign Declaration on Possible Transfer of Asylum Seekers - SchengenVisaInfo.com](#)

TV5 Monde

- [\(169\) Rwanda : libération de l'opposant Paul Rusesabagina - YouTube](#)

UK Government (www.gov.uk)

- [Memorandum of Understanding between the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the government of the Republic of Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#)
- [Note Verbale on assurances in paragraphs 8 and 10 of the MoU between the United Kingdom and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement \(accessible\) - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#)

UK Home Office

- *Rwanda: Country policy and information notes*, 7 mei 2022, [Rwanda: country policy and information notes - GOV.UK \(www.gov.uk\)](#)

UK Judiciary

- [AAA and others -v- Secretary of State for the Home Department - Courts and Tribunals Judiciary](#)

UK Parliament, House of Lords

- [UK-Rwanda asylum agreement: Why is it a memorandum of understanding and not a treaty? - House of Lords Library \(parliament.uk\)](#)

UNHCR

- *Written summary of oral presentation by Mr Gersony to the UN Panel of Experts, 11 oktober 1994, [gersony_report.pdf \(wordpress.com\)](#).*
- [UNHCR Rwanda Kiziba Camp Profile April 2021.pdf](#)

UN

- [Outreach Programme on the 1994 Genocide Against the Tutsi in Rwanda and the United Nations.](#)

VOA Kinyarwanda-kirundi op Facebook

- [Radiyoyacu VOA | Washington D.C. DC | Facebook](#)

World Prison Brief

- *World Prison Population List 2021, [About World Prison Brief | World Prison Brief \(prisonstudies.org\)](#)*